

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

ÜTOPYA VE LİBERALİZM:
LİBERTERYEN ÜTOPYANIN İMKÂNI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Bahadır GÜRDAL

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARI

BOLU 2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Bahadır GÜRDAL'a ait “**ÜTOPYA VE LIBERALİZM LIBERTERYEN ÜTOPYANIN İMKANI**” adlı çalışma, jürimiz tarafından **Kamu Yönetimi** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

02.07.2020

Unvan, Adı, Soyadı		İmza
Üye (Tez Danışmanı):	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARI	
Üye	: Doç. Dr. Koray TÜTÜNCÜ	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Deniz ALCA	

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Osman GÖRÜR
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, “**ÜTOPYA VE LİBERALİZM LİBERTERYEN ÜTOPYANIN İMKANI**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başka kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Bahadır GÜRDAL

02.07.2020

ÖN SÖZ

Ütopyalar, neredeyse her zaman sosyalist ideolojinin bir alanıymışçasına yazılmış, kurgulanmıştır. Çoğu ütopya liberalizmin değerleri; serbestiyet, bireycilik gibi ilkeler yaşanan kötü şeylerin müsebbibi olarak gösterilmiş ve refaha giden yol sosyalizmde aranmıştır. Ancak liberalizmin, özellikle yirminci yüzyıldan sonraki başarısı göz ardı edilmiştir. Artan refahta liberal unsurların katkısı görmezden gelinirken yaşanan her olumsuzlukta liberalizm suçlanmış ve kötülüğün büyük payı ona yıkılmıştır. Liberaller, daha liberal bir dünyanın hayalini kurarken teorilerin dışında bir şey denememiştir. Oysaki ütopyalar, çoğu zaman kuramsal eserlerden daha etkili olmuş ve insanlara, bir ideolojinin gerçekleştirilebileceğini göstermekte daha inandırıcı olmuştur.

Bu çalışma, liberalizm ve ütopya kavramlarının birbirlerine uzak kalmasının nedenlerini araştırmak üzere gerçekleştirilmiştir. Tez çalışmamda katkılarından dolayı danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARI'ya ve Doç. Dr. Koray TÜTÜNCÜ'ye teşekkür ederim.

Ayrıca tezim konusunda maddi manevi desteğini esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Şeyma KALAÇ'a ve Ramazan KUBİLAY'a teşekkür ederim.

Bahadır GÜRDAL

02.07.2020

ÖZET

ÜTOPYA VE LİBERALİZM: LİBERTERYEN ÜTOPYANIN İMKANI

Bahadır GÜRDAL

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ARI

Temmuz 2020, 83 + viii Sayfa

Ütopyalar, yüzlerce yıldır insanın hayalindeki ideal yönetimi tasvir etmenin bir aracıdır. Ütopyacılık yapısal olarak Platon'un eserlerine ve kavramsal olarak More'nin *Ütopya* isimli eserine dayanır. Ütopyalar; Platon'dan Thomas More'ye, William Morris'ten George Orwell'e, Edward Bellamy'den Aldous Huxley'e kadar sosyalist ideolojiden olumlu veya olumsuz izler taşır. Yirminci yüzyıldan sonra hâkim dünya ideolojisi haline gelen liberalizm ve liberalizmin idealleri ise bu ütopyalarda sıkça eleştirilmiş ve var olan kötülüklerin kaynağı olarak resmedilmiştir. Ütopyacıların liberal bir ütopya denemesinde bulunmaması veya liberallerin edebi bir ütopya oluşturma çabasına girmemesi, liberalizmin yirminci yüzyıldaki egemen konumunun bir nedeni sayılabilir. Liberallere göre, liberalizm sık sık toplumsal sorunların nedeni olarak gösterilir, ancak liberal modelin insanlığa ve dünyaya olan katkıları göz ardı edilir. Bu yönüyle liberalizmin, geçmişin birçok ütopyasını gerçekleştirmiş olma gibi bir başarısı vardır. Bu çalışmada ütopyanın, iki karşıt görüş olan sosyalizm ve liberalizm ile olan ilişkisi ve sorunları incelenmiş ve liberal ütopyanın mümkün olup olmadığı sorusunun cevabı aranmıştır. Çalışmada, ütopya ve liberalizm kavramları detaylıca tanımlanmış, bu kavramların ne olduğu ve ne olamayacağı incelenmiş, ütopyacıların ve liberallerin kendi içlerindeki ve birbirleri arasındaki tartışmalara değinilmiştir.

Çalışmanın temel sorusu olan liberteryen ütopyanın imkânını sorgulamak için çeşitli liberal düşünürlerin görüşleri ele alınmıştır. Sonuca ulaşmak için ise sosyalist ütopyaların ne derece tatminkâr olduklarına dayanarak bir karşılaştırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Ütopyacılık, Robert Nozick, Minimal Devlet.

ABSTRACT

UTOPIA AND LIBERALISM: POSSIBILITY OF LIBERTARIAN UTOPIA

Bahadır GÜRDAL

Master Thesis

Department of Public Administration

Thesis Advisor: Assist. Professor Mehmet ARI

July 2020, 83 + viii Pages

Utopia is a way to describe the ideal administration of the human minds for hundreds years. Utopianism has its origin from Plato's works structurally and More's work named "Utopia" conceptually. Utopias bear the stamp of socialist ideology from Plato to Thomas More, from William Morris to George Orwell, from Edward Bellamy to Aldous Huxley. The liberalism and the liberal ideas which became the dominant ideology in the world in the twentieth century were frequently criticized and were portrayed as the source of the substantial evilness. The fact that the Utopians did not attempt to a liberal utopia or that the liberals did not attempt to establish a literary utopia can be considered as a reason for the hegemonic position of liberalism in the twentieth century. For the liberals, liberalism is demonstrated as the reason for the social problems, but the contributions of liberal model to the world and to the humanity are mostly disregarded. On that sense, liberalism has an achievement on the realization of many utopias of the past. In this study, the relationship and its problems of utopia with the two opposing views of socialism and liberalism were examined and the answered to the question of whether liberal utopia was possible was sought. In this work, concepts of 'liberalism' and 'utopia' are described in detail, it is examined what these concepts are and what they cannot be, and the discussions between Utopians and Liberals and also the discussions among the mare referred.

To question the possibility of the libertarian utopia which is the basic question of this study, various liberal thinkers' views are discussed. To come to a conclusion, based on how satisfactory the socialist utopias are, a comparison was made.

Keywords: Liberalism, Utopianism, Robert Nozick, Minimal State.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
 GİRİŞ.....	 1
 I. BÖLÜM	
1. ÜTOPYA.....	6
1.1. Ütopya, Distopya, Karşıütopya.....	6
1.2. Ütopyacılı Geçmiş.....	13
1.3. Ütopyaların Yapısı ve Etkileri	16
1.4. Ütopya ve Kolektivizm İlişkisi	22
1.5. Anti-ütopyacılığın Ütopyacılık Eleştirisi	28
1.6. Mannheim'ın Liberal-Hümaniter Ütopyası	31
 II. BÖLÜM	
2. LİBERALİZM VE LİBERAL ÜTOPYA.....	33
2.1. Liberalizm Tanımı ve Liberal İlkeler.....	33
2.1.1. Klasik Liberalizm	35
2.1.2. Minarşizm	35
2.1.3. Sosyal Liberalizm	36
2.2. Liberal Devlet	37
2.3. Nozick'in Anarşi, Devlet ve Ütopya'sı.....	40
2.3.1. John Rawls'ın Bir Adalet Teorisi'si	40
2.3.2. Robert Nozick'in Anarşi, Devlet ve Ütopya'sı.....	41
2.3.2.1. Anarşi - Başlangıç Durumu ve Devletin Ortaya Çıkışı	42
2.3.2.2. Devlet – Minimal Devletin Ötesi.....	46
2.3.2.3. Ütopya – Nozick'in Ütopya Çerçevesi	51

2.4. Liberal İlkelerin Liberal Ütopyada Uygulanması	55
2.4.1. Bireycilik	55
2.4.2. Fırsat Eşitliği	56
2.4.3. Sosyal Adalet ve Servetin Yeniden Dağıtılması Hakkında Liberal Görüş	57
2.4.4. Hoşgörü	58
2.4.5. Özel Mülkiyet ve Serbest Piyasa	59
2.4.6. Özgürlük ve Sınırlı Devlet	61
2.5. Liberallerin Ütopya Eleştirisi	62

III. BÖLÜM

3. SONUÇ	69
-----------------------	-----------

KAYNAKLAR	77
------------------------	-----------

GİRİŞ

Ütopyacılık, insanlık kadar ya da en azından hayal etmek kadar eskidir. Kavram olarak tarihi More'nin eserine dayansa da fikir olarak ütopya olgusu her zaman var olmuştur. İnsanlık her zaman daha güzel bir yerde yaşamayı hayal etmiştir. Kimi zaman bunun gelecekte olduğu umut edilmiştir, kimi zaman geçmişte aranmıştır ve oraya dönmek istenmiştir, kimileri için bilinmeyen, saklı adalarda olduğu düşünülmüştür, kimileri için bu hayalin karşılığı cennet olmuştur. Mannheim'a göre insanoğlu tarih boyunca kurulu düzenin ötesinde bir şeyler yapmak istemiştir. İnsanoğlunda ütöpik bir devrimci arzu her zaman var olmuştur. Ona göre ütöpik yönelim, varoluşsal oluşumu parçalamaya yöneldiğinde ütöpik olabilir (Mannheim, 2002: 217). Rorty'e göre (1995) ütopyacı umut, Fransız Devrimi ile birlikte bir gelenek, kural halini almıştır (Aktaran Tütüncü ve Tütüncü, 2019: 16).

Ütopyacılık, yaşanabilecek daha güzel yer veya en güzel yer hayalidir ve bu hayal de insanların tahayyüllerinden başka bir şey olamaz. Bu yüzden birilerinin ütopyası, başkalarının distopyası olabiliyor ve distopyayı yaratan da aslında ütopyanın kendisi oluyor. Yirminci yüzyıl, ütopyalardan çok distopyaların konuşulduğu ve hatta kısmen de yaşandığı bir yüzyıl olmuştur (Çörekçioğlu, 2015: 26). Hâlihazırda distopya, karşıütopya ve anti-ütopya terimleri ütopyacılığa karşı oluşmuştur ve bu karşı gelme ütopyaların sadece aslında iyi yerler olmadığı şeklinde bir karşı geliş değil, ütopyayı fazla hayalci bulup küçümseme boyutunda da olmuştur.

Ütopyalarda ve hatta distopyalarda bile genel kabul gören tahayyül, zenginliğin – ya da yoksulluğun – paylaşılması şeklinde olmuştur ve bu çerçevede ütopyalarda halkın bu şekilde nasıl refah ve bolluk içinde yaşadığı; distopyalarda ise nasıl yoksul ve zorba bir yönetim altında yaşadığı anlatılır. Mutlu veya mutsuz en nihayetinde sistem kolektivizme yakın çizilir. Kolektivizm, ütopyaların genel ideolojisi olmuştur; hatta ütopyacılık kolektivizmle bütünleşmiştir demek de yanlış olmaz. Ütopya bölümünde ayrıca ütopyacılığa karşı eleştiriler ele alınmıştır. Başta üç ütopya ve distopya eseri üzerinden kısaca karşıütopyacıların eleştirilerine yer verilmiştir.

Mannheim, dört ütopya türünden bahseder. İlki olan kiliazm, binyılcılığa karşılık gelir. İkincisi Çörekçioğlu'nun "orta sınıf entelektüelin akılsal ütopyası" dediği liberal hümaniter ütopyadır (Çörekçioğlu, 2015: 49). Üçüncü ütopya, geçmişe ve gelenekler duyulan özlemi simgeleyen muhafazakâr ütopyadır. Burada umut, geçmişi geleceğe taşımaktan geçer. Dördüncüsü ise edebi ütopyalarda en sık rastlanılan tür olan marksist ütopyadır.¹ Mannheim'ın bahsettiği dört ütopya aynı anda var olabilir ve her biri diğer üçü için karşı-ütopya pozisyonundadır. Wegner'e göre bu dört ütopya bir zaman algısına sahiptir: kiliazm, liberal-hümaniter ütopya, muhafazakâr ütopya ve marksist ütopya sırasıyla şu zamanlara karşılık gelir: şimdiki zaman, ilerleme, durma, yapısal süresizlik (Çörekçioğlu, 2015: 50-51). Çalışmanın ilk bölümünde binyılcılığa kısaca değinilecektir, muhafazakâr ve sosyalist ütopya çalışma alanının dışındadır. Liberal hümaniter ütopya ise, liberal yönü ile tezin ana konusu olduğundan ayrı bir bölümde işlenecektir.

Liberalizm, günümüzde büründüğü hümanist halin aksine gelişimini milliyetçilikle birlikte gerçekleştirmiştir. Kilisenin egemenliğine karşı gösterdiği dirençle yükselen bu akım, özgürlük ile bütünleşmiştir. Liberalizm, diğer ideolojilerden özgürlükçülüğü yönüyle ayrılır. Karşıt olarak liberalizmden daha özgürlükçü bir ideoloji olarak anarşizmin olduğu söylenebilir, ancak burada da liberalizmin anarşist alternatifi olan anarko-kapitalizm sunulabilir. İnsanın olduğu her yerde ve her ideolojide olduğu gibi liberaller arasında da görüş ayrılıkları vardır. Elbette daha çeşitli görüşler olsa da bunlar kabaca ve kısaca üç gruba ayrılabilir:

- Anarko-kapitalistler gibi devletin olmamasını savunan liberaller,
- Devletin sadece güvenlik ve adalet sağlaması gerektiğini savunan minimal devlet yanlısı liberaller,
- Devletin, dezavantajlı insanlara yardım etmesi gerektiğini söyleyen sosyal liberaller.

Liberalizm ve onun ekonomi modeli kapitalizm, bütün sorunların kaynağı olarak görülür. Bir yerlerde bir noksanlık varsa, bir problem olmuşsa, bir kriz çıkmışsa, birileri yoksulluk çekiyorsa ve hatta birisi istediği şeyi elde edememişse suç liberal sisteme, kapitalizme yüklenir. Elbette bu eleştirilerin nedeni serbest piyasa sisteminin egemen olmasıdır. Ancak kapitalizmi sadece kötü durumlarda anmak, insanlığın kapitalizm sayesinde gerçekleştirdiği gelişmeleri göz ardı etmektir. Liberalizmin temel derdi

¹ Kumar, edebi ütopya ile genel bir ideal toplum ve düzen tasviri olan ütopya arasında ayrım yapmaz (Çörekçioğlu, 2015: 14). Kumar ve Mannheim gibi birçok ütopya araştırmacısı, ütopya çalışmalarını edebi ütopyalar üzerinden ele alırlar.

insanın önünde engel olabilecek şeyleri en aza indirmektir, engeller devlet tarafından çıkarılmamalıdır ve doğadışı bir engel varsa devletin müdahalesi gerekir.

Hazlitt, kapitalizme yönelik eleştirilerin “materyalist, bencil, adaletsiz, ahlaksız, acımasızca, rekabetçi, hissiyatsız, vahşi ve yok edici” gibi ahlaki kavramlar olduğunu belirtiyor (Hazlitt, 2002: 16). Hatta sisteme, iftira niyetiyle “kapitalist” adını verenlerin de sistemin düşmanları olduğunu ekliyor. Karl Popper bir röportajında, Marksist düşüncede anlaşıldığı şekliyle kapitalizm anlayışının hiçbir zaman var olmadığını söyler (Popper, 2004: 60).

Bu çalışmada esas alınan liberal görüş, minimal devleti savunan liberalizmdir. Liberalizm ve liberallerle ilgili belirtilen görüşler minimal devlet yanlılarının (minarşistlerin) görüşleridir. Ayrıca liberalizm – veya liberal – ve liberteryenizm – veya liberter, liberteryen – kavramları birbirleriyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Öyle ki bu terimler özünde aynı anlama (özgürlükçü, hoşgörülü) gelse de liberal adı son yıllarda, özellikle Amerika’da, sosyal devlet yanlıları tarafından sahiplenilmiştir ve bilinen anlamıyla liberalizmin yerine liberteryenizm terimi daha sık kullanılmaya başlanmıştır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde ütopya işlenmiştir. Büyük ölçüde Krishan Kumar’ın çalışmalarından yararlanılan bu bölümde öncelikle ütopya, distopya ve karşıütopyanın tanımı verilmiştir. Ardından ütopyacı inanışın dayandığı geçmiş kısaca Platon felsefesi ve Hristiyan felsefe ile birlikte işlenmiştir. Daha sonra ütopyaların genel yapısal özellikleri incelenmiş, evrenselliği tartışılmıştır. Son olarak ütopyacılığın bir parçası haline gelen sosyalizm ile ilişkisi ele alınmıştır.

İkinci bölümde liberalizm işlenmiştir. Öncelikle liberalizmin tanımı verilmiş ve sonrasında yukarıda da bahsedilen üç liberal görüş kısaca anlatılmıştır. Liberal devletin nasıl olması gerektiği ve liberal ilkeler görece detaylı olarak ele alınmıştır. Temel kaynak minarşizm olmuştur ve bu ilkeler ekseriyetle minarşist bakışla değerlendirilmiştir. Liberalizmin genel hatlarına kısaca değinildikten sonra liberal ütopyanın imkânı sorgulanmış ve bu noktada Nozick’in *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eserindeki minarşist tasarımlardan faydalanılmıştır. Liberallerin ütopyalara ve ütopyacılığa yönelik eleştirileri, ütopyaların neden liberal olmadığını açıklayabilecek niteliktedir.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın temel ilham kaynağı olan “liberteryen ütopya mümkün müdür” sorusunun cevabı aranmıştır. Çalışmanın temel soruları şu eksen

olmuştur: Neden ütopya ve distopyalar ya – George Orwell’in *Bindokuzyüzseksendört*’ü veya Platon’un *Devlet*’i gibi – çok güçlü bir devlet yapısına ihtiyaç duyuyor ya da – William Morris’in *Geçmişe Bakış*’ı gibi – devletin hiç olmaması gerekiyor? Ütopyalar neden yalnızca eşitlik temelinde kuruluyor? Adaletin ve fırsat eşitliğinin, salt eşitliğin yerine geçtiği bir ütopya yaratmak mümkün müdür? Daha özel anlamda, liberteryen ütopya mümkün müdür? Çalışmada bu sorulara cevaplar aranmıştır.

Liberal ütopya eksikliğini sorgulamaya götüren nedenlerden biri, liberallerin ütopyacılıkla ilgilenmesine rağmen edebi ütopya geliştirmemiş olmasıdır. Ütopya eserlerini ve ütopik fikirleri fırsat buldukça acımasızca eleştiren liberaller, neden kendi ideal dünyalarını ya da onların sevmeyeceği bir şekilde söylemek gerekirse “kendi ütopyalarını” edebi bir metne dökmemişlerdir? Sebebi, liberal ütopyanın mümkün olmaması mı yoksa liberallerin sadece kuramsal boyutla yetinmesi midir? Eğer liberal ütopya imkânsız görülüyorsa liberal fikirde eksikler var demektir. Liberal fikirde bu çeşit eksikler olmadığı halde edebi ütopyadan uzak duruluyorsa bunun nedenleri araştırılmaya değerdir.

Bu çalışmada özellikle hiçbir ütopya ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Çünkü bu çalışmanın amacı derinlemesine bir ütopya eseri incelemek ya da detaylı bir ütopya analizi yapmak değil; ütopyacılığın liberalizmle olan uzak ilişkisini incelemeye çalışmaktır. Aynı sebepten ötürü liberalizm incelemesi yapılırken hiçbir liberalin görüşleri uzun uzadıya incelenmemiş ve liberalizmin alt dalları detaylı olarak verilmemiştir. Liberalizmi, tanımı ve ilkeleri üzerinden incelemenin bu çalışma için yeterli olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle liberalizmin ilkelerine daha geniş yer ayrılmıştır.

Çalışmanın yöntemi de sınırlılıkları ve amacıyla aynı paralelde olmuştur. Öncelikle ütopyanın ve liberalizmin ne olduğu ve ne olamayacağı incelenmiştir. Ütopya tanımı ve incelemesi yapılırken, liberteryen ütopya arayışından uzaklaşmamak adına ütopyaların bireysel haklarla ve özgürlüklerle olan ilişkisine ütopya bölümünde değinilmiştir. Amaç, liberteryen ütopyanın imkanını sorgulamak olduğundan alışlagelmiş ütopya sistemleri ütopya bölümünde eleştirilmiş ve liberalizm bölümünde ütopyalardan bahsedilmeyip genel hatlarıyla liberalizmin ne olduğu anlatılmıştır. “Liberalizm, ütopya haline getirilebilir mi” sorusu yerine “ütopya, liberalleştirilebilir mi” sorusunun cevabı aranmıştır. Ardından liberalizmin ütopyaya mesafeli duruşu, liberallerin ütopyacılık eleştirisi yoluyla ele alınmıştır. Nitel bir yöntemle

gerçekleştirilen bu çalışmada liberal, ütopyacı ve marksist yorumların değerlendirilmesi ve tartışılmasıyla sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın önemi liberalizm ve ütopya ile ilgili kaynak eksikliğine dayanmaktadır. Ütopyacılığın neredeyse sosyalizmin bir alt dalı haline gelmesi ve liberalizmden uzak görülmesi ütopyanın alanını daraltmaktadır. Öyle ki literatürde tam anlamıyla liberal denilebilecek hiçbir ütopya yoktur. Bu çalışmanın motivasyonu, liberal ütopya eksikliğinin nedenlerini araştırmak ve liberal ütopyanın imkânını sorgulamak olmuştur.

I. BÖLÜM

1. ÜTOPYA

1.1. Ütopya, Distopya, Karşıütopya

Ütopya kavramı, Thomas More tarafından 1516 yılında bir adaya verilen isim olarak literatüre girmiştir. Akla ilk gelen, en basit tanımıyla ütopya, “arzulanan iyi yer”dir. More, Latince yazdığı bu eserde ütopya neolojizmini² oluşturmak için Yunancadan yararlanır: “olmayan” anlamına gelen “u” sesini, “yer” anlamına gelen “topos” sözcüğünü ve yer bildiren “ia” ekinin yanında bir de “iyi” anlamına gelen “eu” seslerini kullanmıştır (Vieira, 2018: 5).

Ütopyalar, yazıldığı dönemin tartışma konularını veren eserlerdir. Ütopyacı, içinde yaşadığı toplum ile uyum sağlayamadığı için bir sosyal eleştirmendir (Ağaoğulları, 2013: 237). Ancak kesinlikle bir reformcu ya da aktivist değildir. Ütopyacı, düşsel yapıtında mekânın dışına çıkarak içinde yaşadığı dayanılmaz düzenden uzaklaşır. Fakat bireysel de düşünmez; ona göre, insanın ve toplumun kurtuluşu birbirinden ayrı tutulamaz (Ağaoğulları, 2013: 239). Mannheim’a göre ütöpik bilinç, çevrelendiği varoluş ile bir uyumsuzluk içerisindedir. Ancak, gerçeklikten uzak olan her yönelim ütöpik değildir (Mannheim, 2002: 216).

Her şeyden önce, ütopyanın “olmayan yer” anlamını öne alarak anlasak da More, bu neolojisine bir de “iyi yer” anlamı katarak anlamını genişletmiştir. Öyle ki More, ütopya sözcüğünden önce yalnızca “hiçbir yer” anlamına gelen *nusquam* sözcüğünü kullanıyordu ve bu kelime de More’nin, hayali ada ile ilgili duygularını aktarmakta yetersiz kalmıştır (Vieira, 2018: 4-5). Rönesans’tan Aydınlanma’ya giden süreçte ütopya da eukronyaya evrilmiştir; olmayan iyi yer hayalinin yerini, gelecekte olan iyi yer arzusu almıştır (Vieira, 2018: 12).

² Neoloji: Türenti, söz türetme.

More'nin yaşadığı dönem İngiltere için bir geçiş sürecidir. Tudor Hanedanlığının son dönemlerinde yaşamıştır. Bu süreçte İngiltere'nin Roma Kilisesi ile arası bozulmuş ve Kral VII. Henry, kendisini İngiltere Kilisesinin lideri ilan etmiştir.

O yıllarda Avrupa, Rönesans ve hümanizm akımlarının etkisindeydi. Ancak More, kitabını yazma düşüncesindeyken arkadaşına yazdığı bir mektupta Kral Henry'nin çok kolay incindiğinden ve İngiltere'de böyle bir kitap yazmanın tehlikesinden bahsetmiştir (Cambier, Ütopya Dair, More, 2010: 9). 1535'te idamı da Kral Henry'nin fermanıyla gerçekleşmiştir.

Ütopyacılar More'den beri – More'nin izini sürerek – daha iyi bir dünya ideallerini ve mevcut dünya eleştirisini bir arada kurdular (Fitting, 2018: 201). More'nin açtığı yolda, ideal dünya tasvirleri hem daha sistemli olmuştur hem de sanatın ve edebiyatın alanına da dahil olmuştur. More'nin *Ütopya*'da kullandığı şekil ve biçim de ütopya geleneğinde kalıcı ve klişe hale gelmiştir. Ütopya kahramanının yolculuk sırasında kaybolup bilinmeyen bir adaya düşmesi, gittiği yerde hoş karşılanması, adetlerini benimsemesi, ütopya adasında/ülkesinde kalmayıp kendi ülkesine dönmesi ve kendi ülkesine yabancılaşması, ütopyanın More'den beri süregelen alametifarikalarındandır. Ütopyalardaki klişelerden biri de *Devlet*'teki diyalog formunu benimsemeleridir. Çoğu ütopyada gerçek dünyadan ütopyaya giden yolcular, ütopyanın bilgesini sorularıyla sıkıştırırlar ve bu bilge, misafirlerin dünyasındaki gelenekleri küçümseyici tavırlarla dinleyip kendilerinin kusursuz toplumunu anlatmaya koyulur (Kumar, 2006: 309).

Bir başka ütopya klişesi de ziyaretçinin ütopyaya, rüyasında ya da yıllar süren bir uykudan sonra ulaşmasıdır. 19. yüzyıl ütopyacılardan Edward Bellamy, *Hiçbir Yerden Haberler*'inde; H. G. Wells, *Efendi Uyanıyor*'da; William Morris, *Geçmiş Bakış*'ta ütopyacının (ya da distopya kahramanının; Wells'in *Efendi Uyanıyor*'u distopya örneğidir) ziyaret ettiği ülke bu yolla aktarılmıştır. Ütopya ile beraber ütopyacı hiciv de ütopyalarda bulunan - More'den beri süregelen - bir karakteristik özelliktir. Altın ve gümüşün aşağılık işlerde kullanılması ütopyacı hicvin ilk örneklerindendir (Kumar, 2005: 46). *Hiçbir Yerden Haberler*'de de William Morris altını, maddi karşılığı olmayan bir eşya olarak kullanmıştır. Ütopyaların kümülatif bir yapısı vardır.

Her ütopya, daha önce yazılmış ütopyalardan etkilenmiştir, birbirlerinden feyz alınarak tasarlanır. Her biri daha iyi bir toplum tasarısı ortaya çıkarmaya çalışır.³

Ütopyanın farklı tanımlarına bakılacak olunursa: Kumar, ütopyayı “Olasının kıyısında insanı boş yere ümitlendiren, gerçeğin sınırının hemen ötesinde bir yer” olarak nitelendiriyor. (Kumar, 2005: 10). Çörekçioğlu ise ütopyayı, modernitenin doğuşundan sonra insanı merkeze alan dünyada, insanın kendi arzularının sınırları içerisinde kurduğu dünyada mutlu olması olarak tarif ediyor⁴ (Çörekçioğlu, 2015: 9). Ricoeur için ütopya, salt bir rüya değil, gerçekleşmesi istenen bir rüyadır, farklı öğelerin karmaşık bir ağıdır (Çörekçioğlu, 2015; Ricoeur, 1986). Johns’a göre ise ütopya tanıdık olanı yabancı göstermenin yoludur (Johns, 2018: 249). David Wootton ise ütopyacılığı, düşman veya rakiplerde oluşan bir toplum yerine dostların oluşturduğu topluluk olarak tanımlıyor (Wootton, 1998, Aktaran: Davis, 2018: 43). Jameson’a göre ütopya, kendi dünyamızdaki değişiklikleri hayal ederken aşamadığımız sınırları açığa çıkarmanın bir yoludur (Jameson, 2017: 27). Simyacılığı ve ütopyayı birbirine benzeten Cioran, “kötülüğün akla gelmediği, çalışmanın kutsandığı ve kimsenin ölümden çekinmediği” yer olarak tanımladığı ütopyayı saflık, zevzeklik ve zırva olarak görür (Cioran, 2017: 83-84).

Mannheim, ütopyaları gerçekleştirilemeyecek tasarımlar olarak adlandırıyor: “Belli bir varoluşsal gerçekliğin temsilcileri, kendi bakış açılarından hareketle prensip olarak hiçbir zaman gerçekleştirilemeyecek tasarımları ütopya olarak adlandırırlar” (2002: 219).⁵ Yine Mannheim, tarihte toplumsal büyük dönüşümlere neden olan bütün tasarımları ütopya olarak adlandırır (2002: 228). Levitas’a göre ütopya: mutlu yaşama yönelik imkansız bir rüya, bir kaçış, daha iyi bir yaşama tarzına duyulan arzudur (Çörekçioğlu, 2015: 15). Tom Moylan ise ütopyayı, umudun tasviri ve arzunun imgesi olarak tanımlıyor (Çörekçioğlu, 2015; Moylan 1986). Ütopycıların son noktada anlaştıkları şey ütopycaların kusursuz düzenler olduklarıdır; bütün sorunlar çözülmüş, değişim artık gereksiz ve uzak bir tehdit haline gelmiştir (Kumar, 2006: 87).

³ Mannheim, ütopycaların farklı biçimlerinin dahi birbirleriyle bağlantılı olduğunu söyler: “ütopycaların öncelikle art arda ortaya çıkmış olan farklı biçimlerinin bir aradalığından da bahsetmek mümkündür” (2002: 231).

⁴ Ayrıca Çörekçioğlu’na göre bu kapalı mekân, yasalarla düzenlendiği için homojeniteye dönüşme riski taşır (Çörekçioğlu, 2015: 9).

⁵ Gerçekleşebilir veya gerçekleşemez olmalarının yanında ütopycaların bir de somut ve soyut durumları vardır. Bloch, soyut ütopycayı, kişinin fantezilerini oluşturan, rüyalarını süsleyen, etki alanı dar ütopycalar tanımlar. Milli piyango kazanma arzusu, bir soyut ütopya örneğidir. Somut ütopya ise akılcı ve gerçekçi, dünyayı değiştirme gayesi güden fikirlerdir. Somut ütopya, bir gelecek inşa etmeye çalışır. Fransız İhtilali, Sovyet Devrimi, 68 Hareketi, iyi bir gelecek umudu taşıyan somut ütopya örnekleridir (Bloch, 2007; Çörekçioğlu, 2015).

Hayali dünyalar yalnızca *olmayan iyi yer*, fikri ile sınırlı kalmamıştır.⁶ “Olmayan kötü yer” anlamına gelen *distopya* kavramının kökeni John Stuart Mill’in 1868’de yaptığı bir parlamento konuşmasına dayanır; Mill, ütopyanın karşısına bir isim bulurken olumsuzluk anlamı veren “dys” kökünü kullanmıştır. Kötü yer anlamına gelen “kakotopya” kelimesi Jeremy Bentham tarafından kullanılmış olsa da Mill’in distopya kavramı, kullanılış olarak daha ağır basmıştır.

Distopya ve ütopya birbirlerinin karşıt kavramları olsalar da distopya kavramı ütopyadan türediği için benzerlikleri çoktur. Hatta bu sebepten dolayı ütopya ve distopya ayrımı yapmak oldukça zordur.⁷ Zamyatin’in “Biz” için söylediği (Kumar, 2006: 365) devletin büyümesinin insanlığı tehdit ettiğine dair görüşleri aslında ütopyaların alametifarikalarıdır; haliyle, ütopya eleştirileri olan karşıütopyalar için de temel eleştiri noktalarındandır. Öyle ki ütopyalarda ya Morris’inki gibi hiç devlet yoktur ya da diğer çoğu ütopyada olduğu gibi boş vakitlere dahi müdahil olan güçlü devletler vardır.

Ütopya ve distopya arasında ayrım yapmanın anlatıcının inisiyatifinde olduğunu söylüyor Claeys:

“Aslında bugün pek çoğumuz geçmişin ütopyalarında, atalarımızın çoğunun hayal bile edemediği koşullarda yaşamaktayız. Dolayısıyla, evrensel bolluk ve istikrarlı demokrasi biçimindeki liberal paradigmanın kendisi de ütopyacı bir ideal, dahası hem iktisadi hem de çevresel anlamda distopyacı başarısızlığa da bizatihi müsait. Tıpkı bir kişinin terörist dediğine öbürünün özgürlük savaşçısı demesi gibi, bu argümanın içinde de bir kişinin ütopyasının bir diğerinin distopyası olduğunu düşündüren bir şey var kuşkusuz. Dolayısıyla bir metnin distopya olarak mı yoksa ütopya olarak mı tarif edilebileceği, tartışmasız bir şekilde kişinin anlatının sonucuna nereden baktığına bağlıdır. Ama bu müphemlik, bizatihi türü reddetmenin gerekçesinden ziyade kışkırtıcı bir tartışma kaynağı olmalıdır” (Claeys, 2018: 157).

Gerek Platon’un Devlet’inde gerek More’nin Ütopya’ında ütopyalar devletten bireye doğru şekillenir. Yani ütopya insanının erdemli, iyi, güzel ahlaklı olmasının nedeni orada doğmanın alametifarikası değildir. Ütopya insanı, devlet tarafından iyi olmak zorunda bırakılmıştır. Bu yüzdendir ki ütopyalarda suç ve ceza gerçek

⁶ “Hayali iyi yer ile hayali kötü yerin ikisi de ütopyadır veya ikisi de hiçbir yerdir” (Carey, 1999; Aktaran: Çörekçioğlu, 2015: 29).

⁷ Ütopya, distopya, karşıütopya ayrımları yapmanın zorluğu kadar ütopya olan ve olmayan ayrımı yapmak da zordur. Çünkü ütopyacılık siyaset bilimcilerin, felsefecilerin, edebiyatçıların, sosyologların, mimarların ve diğer birçok sosyal bilimcinin ilgi alanındadır (Çörekçioğlu, 2015: 9).

toplumlardaki gibi değildir. Ütopyadaki mükemmel toplumu bozan davranışlar, mükemmel toplumun erdemli insanına yakışmayan, kusursuz devlete zeval getiren suçlar, toplumdan dışlanma ve kölelik gibi bizim devletlerimiz için aşırı sayılacak yaptırımlarla sonuçlanabilir.

Platon'un ütopyasında engelli vatandaşa yer yoktur. More'nin ütopyası da aynı şekilde hastaları ölüme terk eder (More, 2010: 136). Evlilik öncesi cinsel ilişkiye giren insanlar ömür boyu evlilikten men edilir (More, 2010: 136) ve köleliğe mahkûm edilirler. Eşini ikinci kez aldatan idam edilir. More'nin muhteşem ülkesinde suç, şahsi değildir; kocalar karılarının ve ebeveynler çocuklarının cezalarından sorumludur (More, 2010: 139). Orada, suç işlemeyi düşünmek bile suçtur (More, 2010: 140). More'nin *Ütopya*'sının erdemli insanları savaşlarda hileye başvurmadan çekinmezler. Düşmanların arasına nifak tohumları ekmek, düşman devletin saltanatını karıştırmaya çalışmak mubahtır. Çörekçioğlu, bunu ulus-devletin düşman yaratma ihtiyacının ilkel görünümü olduğunu söylüyor (Çörekçioğlu, 2015: 112). Bütün bunların sonucunda ütopya-distopya karmaşası çıkarken bu durum aynı zamanda anti-ütopyacı ve liberal eleştirilerin de müsebbibi haline gelir.

Ütopyanın ve ütopyalıların iyi olmasının nedeni, oradaki insanların doğuştan iyi olması değil, kuralların buna uygun olmasıdır ve kurallara duyulan ihtiyaç da her zaman devam etmektedir. Hexter, More'nin *Ütopya*'sı özelinde bunu şöyle açıklar:

“Ütopya krallıkların en iyisidir ve Ütopyalılar insanların en iyileridirler; ama bu, diğer insanlardan daha iyi bir hammaddeden ya da doğadan geldikleri için değildir; bunun nedeni yasalarının, yönetmeliklerinin, yetişme tarzlarının ve yaşama kurallarını insanın kötülüğe temayüllerini bastırırken iyiliğe yönelik kapasitesini etkili kılacak biçimde olmalarıdır. Altında yaşadıkları sağlam sosyal, politik ve ekonomik rejim Ütopyalıların yurttaşlık erdemlerinin nedenidir; tersi değil; kurumları onların iyi niteliklerinin sonucu değil, nedenidir” (Hexter, Aktaran: Kumar, 2006: 54-55).

Distopya, ütopyanın tam zıttı bir şey değildir. Ancak ütopyacılığın başarısızlığı ile de ilişkilidir. Hatta Kumar'a göre karşıütopyayı yaratan şey ütopyacısı *Geriye Bakış*'tır (Kumar, 2006: 214). Gordin'e göre bir şeye ütopyanın zıttı diyebilmek için yaratılıştaki amaç berbat ve ürkütücü bir toplum olmalı. Ona göre distopya, “yanlış yönde gitmiş bir ütopya” ya da plütokrasiye⁸ benzer bir yapıdır. Ütopya, şimdiyi yargılayarak güzel gelecek vadederken distopya bizi doğrudan karanlık gerçeğin

⁸ Plütokrasi: Yönetme erkinin zenginlerce paylaşılması.

ortasına bırakır ve şimdinin sorunlarını çözmezsek olacakları söyler (Godin, Tilley ve Prakash, 2017: 8). Bir eserin distopya olması için mevcut eğilimler hakkında bir çıkarımda bulunmuş olması gerekir (Claeys, 2018: 158-159). Mevcut düzenin kılık değiştirmiş bir halidir distopya (Kumar, 2006: 188). Distopyalarda okuyucuya mevcut durumdan daha kötüsünün olabileceği, mevcut durum eleştirisiyle gösterilirken aynı zamanda daha iyi bir dünyanın mümkün olduğu da gösterilir (Çörekçioğlu, 2015: 89).

“Ütopya hubrisin⁹ modern biçimi ve dolayısıyla karşıütopyanın amansız düşmanıdır” (Kumar, 2006: 178).¹⁰ Karşıütopyacılar, ütopyacılardan tozpembe rüyalarına eleştirel yaklaşır. Son kertede her ikisinde de bir umut unsuruna varabilirsek de ütopyacılar mevcut sistemi beğenmedikleri için daha iyi bir dünya arayışında olurlar ve karşıütopyacılar da korkutucu düzenin nerelere varabileceğini göstermeye çalışırlar. Her ikisinde de mükemmelce işlenmiş bir yasalar ve özel hayat düzeni vardır. Kusursuzluk, ütopyada ahlaki; karşıütopyada toplumsal anlamda yer bulur (Kumar, 2006: 211). Karşıütopyalar, ütopyacılık eleştirisi olması hasebiyle Kumar’a göre ütopyaların kopyalarıdır; “ütopya orijinal, karşıütopya kopyadır” (Kumar, 2006: 172).

Kimi yazarlar anti-ütopya ve distopya kavramlarını birbirinden ayrı tutarlar. Mannheim, anti-ütopyaları birbiriyle çatışan ütopyalar olarak tanımlar (Mannheim, 2002: 231). Çörekçioğlu’na göre anti-ütopya, distopyanın bir alt türüdür. Anti-ütopyacılık, ütopyanın kendisine ve ütopyacı arzuya karşı gelmedir (2015: 29). Alridge’ye göre anti-ütopya ile distopya arasındaki fark; karşıütopyanın ütopyacılık eleştirisi olması, distopyaların ise çağdaş eleştiriler ve mevcut düzen eleştirileri olmasıdır (Alridge, 1984, Aktaran: Çörekçioğlu, 2005: 27). Karşıütopya soyut olanı somut olana, şimdiyi geçmişe ve geleceğe; en nihayetinde gerçeği, gerçekliği tercih eder; (Kumar, 2006: 177). Yine de karşıütopya ve distopya arasında kesin bir ayrım yapmak zordur. Popüler distopyalardan *Bindokuzyüzseksendört*, *Biz* ve *Cesur Yeni Dünya* gibi eserler karşıütopyalar gibi ütopyacılık eleştirisi ile mevcut çağdaş düzen eleştirisini bir arada vermektedir. Huxley “gelecek şimdinin izdüşümüdür” (Huxley, 1927, Aktaran: Kumar, 2006: 391) derken karşıütopyaların, ütopyalar gibi en azından salt bir hayali gelecek tasviri olmaktan öte konjonktürel bir yorumla yazıldığını destekliyor. Beauchamp ise anti-ütopyanın statükoculuğu yıkması nedeniyle ütopyaya göre özgürlüğü harekete geçiren bir yapıda olduğunu savunur (Beauchamp, 1973: 287-288).

⁹ Hubris: Kibir, aşırı gurur. İnsanlığın, tanrıları taklit etmeye yönelik küstahça savları.

¹⁰ Thomas White da More’nin *Ütopya*’sını kibir üzerine yazılmış bir kitap olarak değerlendiriyor (Aktaran: Çörekçioğlu, 2015: 97).

Brinton, distopyanın ortaya çıkma nedenini, savaşlarla ve ekonomik krizlerle geçen yirminci yüzyılın insanlarda yarattığı güven kaybına bağlar (Aktaran: Çörekçioğlu, 2015: 40). Bu dönemde insanlar hem Batı'nın demokrasisine hem de 19. yüzyılda filizlenen ideolojilere yönelik umudunu yitirmiş ve ütopyacılığa karşı, anti-ütopyacı düşünce ortaya çıkmıştır. Burada anti-ütopyacılık ve liberalizm arasındaki ilişki ile ilgili bir ekleme yapmak gerekir. Anti-ütopyacılık, liberal gelenek ile ilerlemiştir (Çörekçioğlu, 2015: 32).

Liberallerin distopyayı sahiplenmesi veya distopyacı ve karşı-ütopyacı eleştirilerin liberal perspektife yakınlığı, liberallerin ütopya ile ilgili olduğunu göstermektedir. Liberaller, ütopyacılığı tamamen dışlamak, görmezden gelmek yerine eleştiriler getirip ilgilerini belli etmişlerdir. Ancak buna rağmen kendi ideolojilerini bir edebi ütopyaya dökmemeleri liberallerin bir eksikliğidir. “böyle olmaz” dedikten sonra “nasıl olur” kaygısı gütmemişlerdir.¹¹

Ütopyacı, insanı ehlileştirilebilir bir varlık olarak görürken distopyacının insanı ilk günahla kirlenmiş, otoriteye ihtiyaç duyan bencil insandır.

“Ütopyacı, Bellamy veya Wells gibi, bir Pelagian’dır. İlk günahı reddeder ve insanların doğru çevreyi yaratarak kendilerini kusursuzlaştırabileceklerine inanır. Karşıütopyacı, Huxley ve Orwell’in eğilimleri gibi, Augustinyendir. Koşullar ne kadar elverişli olursa olsun, sürekli kibir, açgözlülük ve hırs günahlarına teslim olan zayıf insani yaratıklar görür. Karşıütopyacı, ilk günaha inanmak zorunda değildir, ama insan doğasına yönelik kötümser ve determinist görüşü, onu dünya üzerinde iyi toplumu yaratmaya yönelik her girişimin boş çaba olmaya yazgılı olduğu kanısına götürür. Ütopyacı çabalar şiddet ve tiranlığa götürecektir” (Kumar, 2006: 173).

Kumar (Kumar, 2006: 14), 2500 yıllık ütopya geleneğini Platon’un muhafızlarına dayandırıyor. Platon’un Devlet’indeki öğelerin sonraki ütopya ve distopyalarda görülmesi de buna dayanak oluşturur; hiyerarşi, günlük hayat üzerindeki devlet tahakkümü, ortak mülkiyet ve hatta aile kavramını da hesaba katınca bireylerin de ortaklığı ve yalan söyleme tekelinin devletin elinde olması.

¹¹ Bu savı destekleyen iki örnek verilebilir. Kendi ütopyasını, kuruluş şeklinden başlayarak detaylıca açıklayan liberal düşünürlerden Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*’da kurgusal örneklere az yer vermiştir. Ayrıca yine kendi ütopyasını oluşturan liberal düşünürlerden Rawls, kurgusal örneklere neredeyse hiç yer vermemiştir. Her iki düşünür de kuramsal düzeyde açıklamıştır.

Doğrudan ütopyacılık olmasa da ütopyacı gelenek, dini ve mitolojik etkilerden dolayı daha farklı inançlara da dayandırılabilir. Hâlihazırda ütopya kavramının çağrıştırdığı *hayali diyar*, insanlık kadar eskiye dayanır.

1.2. Ütopyacı Geçmiş

Ütopya, hayale dayandırılabilirse, ütopyacılık da insanlık kadar eski denilebilir. İnsanoğlu her zaman barış, uyum ve bolluk içinde yaşamının yollarını aramıştır. Ütopyanın mit ve eskatolojiyle aynı itkidenden çıktığını söyleyen Pohl'a göre, ütopya, refah ve toplumsal uyum özlemi çeker (Pohl, 2018: 71).

Kumar, ütopyacı geleneğin Hristiyanlıkla iç içe olduğunu ve başka hiçbir inancın da Hristiyanlık kadar ütopyacı bir gelenek oluşturmadığını söylüyor ve bunun bir nedeni de Yahudi inancında eskatolojik sorunlarla ilgilenilmemesidir (Kumar, 2006: 25-26). Moylan ve Kumar, ütopyacılığın yalnızca Batı'da geliştiğini söyler. Kumar, bunun en büyük nedenlerinden birinin binyılcılığın Hristiyanlıktaki etkisi olarak görüyor (Kumar 2005; Çörekçioğlu 2015; Moylan 1986). Kumar ve Moylan'ın aksine Levitas, Bloch ve Sargent ütopyacılığı, Batı ile sınırlandıramayacak evrensel bir fenomen olarak görür (Çörekçioğlu, 2015: 18).

Binyıl İnancı ileriye dönüktür. Çok şiddetli savaşların ardından bir mesih sayesinde insanlığın kurtarılacağına inanılır. Haksızlıklar bitecek, kötüler cezalandırılacaktır. “Binyıllık Mutlu Zaman, Altın Çağ'ın şanını kısmen tekrar kuracak, ama aynı zamanda Son Zaman olacaktır; başlangıçtaki Cennet'te bile yaşanmayan köklü bir yeniliğe başlangıcı ifade etmektedir... Tanrı'nın insanla ilgili amacını tamamlayışını temsil eder” (Kumar, 2005: 19). Mannheim'a göre binyılcılık, çözülmekte olan ortaçağın bozulma döneminin dünyasıdır. Herkesin ve her şeyin çatışmasıdır. Henüz ideolojilerin bile nereye ait olduğunu bilemediği bir dönemde ortaya çıkmıştır (Mannheim, 2002: 249).

Cennet inancı veya *Altın Çağ*, geçmişe dayanır. Bir defa yaşanan cennetin yeniden kazanılabileceğine dair bir umuttur. Altın Çağ ile birleşen cennet inancı, ütopyaya ahenk unsurunu verir (Tandaçgüneş, 2009: 156). Geçmişe ve geçmişteki doğa durumuna duyulan bir özlemdir. İnsanın ihtiyaçları ve arzuları sınırlıydı, doğadaki bolluk insana yetiyordu (Kumar, 2005: 13-14). Binyıl İnancı'nın aksine geçmişe dönük bir özlemdir.

Cockayne Diyarı ise, tembelliğin, yoksulluğun, sınırsızlığın diyarıdır. İnsanın ağzına uçan pişmiş etler, nehirlerden akan şaraplar, sınırsız cinsellik gibi öğelerle tembelliğin kutsandığı bir yerdir. Her şey bedavadır; uyuşturucu, alkol, cinsellik, fazlaca uyku gibi şeylere duyulan arzu ile klasik erdemliliğin tam tersinin egemen olduğu bir bolluk diyarıdır. “Yoksul insanın cennetidir, ana temaları bolluk ve çalışmama özgürlüğüdür” (Kumar, 2005: 17). Mannheim’e göre, ütöpik bilinci güdüleyen şey fikirler değil; esrik ve safahatçi arzulardır (Mannheim, 2002: 236). Bu safahatçi arzular da cockayne diyarının isteklerine karşılık gelir.

İdeal Kent ütopyası ise ütopyacılığa Pagan düşüncesinin bir katkısıdır ve Mumford’a göre ilk ütopyadır (Kumar, 2005; Mumford, 1965). İdeal kent akılcıdır, filozof düşüncesinin ürünüdür. “Cockayne ütopyalardaki başlıca sürükleyici güç olan arzu unsurunu katar. Cennet ve Altın Çağ, ahenk unsurunu katar. Binyıl umut unsurunu katar. İdeal kent ise ütopyaya tasarım unsurunu katar” (Yüksel, 2012: 10).

Bu ütopyacı arzular, edebi ütopyalardan ayrı bir yerdedir. Ütopya kavramını, geçmişteki bu ideolojik öğelerden ayıran esas nokta ütopyalarda tasvir edilen dünyanın ayrıntılı, düzenli ve sistemli anlatılmasıdır. Arzulanan dünyaya nasıl erişilebileceği, kanunların, ekonominin, askerlerin, aile yapısının nasıl olacağı tek tek anlatılır. Bu nedenle ilk ütopyayı Platon’un *Devlet*’ine kadar götürebiliriz. Son kertede kavram olarak 503, arzulanan dünya ideali anlamında yaklaşık 2500 yıllık geçmişi bulunur ütopyanın. Ayrıca More’nin ütopya neolojisinin anamnestik¹² bir yapısı vardır. Ütopya kavramının mucidi More olsa da arzulanan daha iyi bir dünya fikri kuşkusuz More’dan önce de vardır (Vieira, 2018: 7). More’dan önce ütopyadan bahsetmek için Platon’a ve ideal devletine varmak gerekir.

Ağaoğulları, her ütopyacının Platoncu bir tutumla, maddeler evrenini aşır idealar evrenine geçtiğini söylüyor (Ağaoğulları, 2013: 238). Platon da tıpkı ütopyacılıkta olduğu gibi kendi hayali dünyasını, ideal toplumunu sistemli bir şekilde aktarmıştır. Ancak yine de Platon’un bu ilkelerini en temel nitelikleriyle anlattığı kitabı *Devlet*’e bile doğrudan bir ütopyadır denilemez. Ancak yine de More’nin Ütopya’sına benzetilebilecek tek eser Platon’un *Devlet*’idir (Kumar, 2006: 47). Kumar’a göre *Devlet*’teki ilkeler, en fazla bir ideal devletin ilkelerinin betimlenmesi olurken; ütopyanın bundan farkı, bu ilkelerin kamusal ve özel alanda örneklendirilmesidir (Kumar, 2005: 66).

¹² Anamnestik: Geçmişle ilgili.

Platon'un ideal devletinde Sparta'ya özendiğini göz önünde bulundurulursa klasik dönemden beri ütopyaların aslında var olan ülkelerden ilham alındığı söylenebilir. Kumar'ın örneklerine bakıldığında (Kumar, 2005: 103-104), ütopyalar yalnızca uydurma birer toprak parçaları olmaktan bir hayli uzaktır. Devlet'in Sparta'ya, Yasalar'ın Girit'e, Ütopya'nın İnka'ya olan benzerliği; hatta 18. yüzyıl kuramcılarının Rousseau'nun erdeminin Cenevre'ye benzetilmesi ütopyalar için bir ilham kaynağından daha fazlasıdır. Öyle ki bu benzerlikler yalnızca ütopyalarla sınırlı kalmayıp distopyalarda da – belki daha güçlü benzerlikler bile kurulacak şekilde – görülür. 20. yüzyılda etkisini artıran distopyalarda sıklıkla Sovyetler, Nazi Almanyası, Doğu Almanya ve Amerika benzerlikleri dikkat çeker. Orwell'in distopyalarında komünist rejimlere; Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sında ise kapitalizme yönelik eleştiriler bulunur. Claeys, 19. yüzyılın sonlarından itibaren distopyaya dönüşün nedenlerini öjeni ve sosyalizm olarak görüyor (Claeys, 2018: 161). Ancak yine de eklemek gerekir ki bu benzerlikler, benzerlik ya da ilham kaynağı olmanın ötesine geçecek boyutta değildir.

More'nin, Platon'a göre demokrasiyi arzuladığını söyleyen Kumar “More, akli demokratikleştirdi” der (Kumar, 2005: 83). Platon'un *Devlet*'indeki kast sistemini ya da daha hafif tabirle sınıflı yapıyı kendi ütopyasında en aza indirmeye çalışan More, herkese göre aynı iyi yaşamın yollarını çizmiştir. Klasik dönem ütopyacılarının demokrasiden bu denli uzak olduğu görüş yaygındır. Mumford'un da dile getirdiği üzere (Mumford, 1965: 277) Yunan ütopyacılarına, mülkiyeti ve evliliği kaldırmaya yönelik düşünceler; sınıf çatışmalarını, köleliği, savaşları kaldırmaya göre daha kolay gelmiştir. Başat eser olan Platon'un *Devlet*'inden yola çıkarsak Mumford'un haklılığı su götürmez bir gerçektir. Platon'un ideal devletinde mülkiyet, ürünler ve aile (dolayısıyla birey) ortaktır; aidiyet duygusu aileye değil, siteyedir; katı olmayan bir kast sistemi vardır; köleliği kaldırmak ve köleliğin insanlık dışı olduğu düşüncesine rastlayamayız; savaşları kaldırmak adına filozof krallar ya da müzakereciler eğitilmez, şehirden uzakta yaşayan askerler, savaşçılar küçük yaştan itibaren yetiştirilir.

Ütopyanın Hristiyanlık ile olan ilişkisine tekrar dönecek olursak, Hristiyanlıktaki ilk günah inancı, kusursuz insan arayışıyla paradoks içeren bir durumdur. Doğarken kusurlu doğan, henüz ilk nefesinde kusursuzluğu bozulmuş olan insan nasıl kusursuz olacaktır? Hristiyanlık, bunun cevabını İsa Peygamberi taklit etmekte, onun arkasından gitmekte bulur. Augustine'nin çağdaşı ve ilk günah doktrinine karşı çıkan Pelagius, insanın kusursuzlaşabileceğine inanır:

“İnsanlar, der Pelagius, ne erdemli, ne ahlaksız, ne kusursuz ne de bozulmuş olarak doğar; özgür iradelerini kullanarak kendilerini öyle yaparlar. Bu

kapasiteye sahiptirler, çünkü Tanrı insanlara kusursuz olmayı buyurmuştur ve onların gücünü aşan şeyler yapmalarını emredemez. Eğer onlar Tanrı tarafından verilmiş bu kapasiteye sahiplerse, eğer, aslında bu Tanrı'nın onlara özel armağanıysa, bunu kendilerini kusursuzlaştırmak için doğru şekilde kullanmamaları günahdır. Kilise bir azizler topluluğu, bir kusursuzlaşma akademisi olmalıdır” (Kumar, 2006: 29).

Ütopyacılık, ilk günah doktrinini reddetmek zorundadır. Aksi takdirde kusuruyla doğan insanoğlu, kusursuz toplumu yaratamazdı. “Ütopya dininin ilk prensibi, ilk günah doktrinini reddetmektir” diyor Wells, *A Modern Utopia*'da (Wells, 2010: 331). Ütopyaları, diğer edebi türlerden ayıran noktalar net değildir. Bu yüzden gerçeküstülüğün azıcık yanına yaklaşan birçok metin (*Robinson Cruose, Sineklerin Tanrısı* gibi) kimilerince ütopya olarak adlandırılmıştır. Rousseau'nun doğa durumu arzusu da ütopyacı olarak nitelenebilir herhangi bir bilim-kurgu yapıtı da. Ancak ütopya olanla olmayanın hatları, ütopyaların bazı temel özellikleri gözetilerek belirlenebilir.

1.3. Ütopyaların Yapısı ve Etkileri

Ütopyalar her zaman rüyalarda, bilinmez adalarda veya yüzlerce yıl sonrasında var olur. Bu, ütopyaları daha inandırıcı kılmamanın bir yoludur. Yakın zamanda veya bilinen yerlerde olması insanı boş bir beklentiye ve anlamsız bir umutsuzluğa sürükler. Kumar, ütopya yazarının iki dünyası olduğunu söylüyor (Kumar, 2005: 152); kimi zaman ütopyanın zirvesinden aşağıyı seyrederken kimi zaman da kendi dünyasından erişilemez ideale, yukarıya doğru bakar. Ütopyalar, yalnızca yazarının hayal dünyasıdır.

Bir eserin ütopya olup olmadığına karar vermek çetrefilli bir konudur. Kimi zaman sadece bir bilim-kurgu, fantastik ya da sıra dışı bir esere ütopya denebiliyor. Paul Ricoeur, ütopyanın üç temel bileşeninden bahseder. İlki, ütopyanın öz düşünsel, eleştirel yönünü oluşturan transandantal bileşendir; insana içkindir. İkincisi kültürel bileşendir, moderndir ve kökeni Aydınlanma geleneğindedir, dolayısıyla tarihseldir ve Aydınlanmayı da ütopyacı kılar. Üçüncü bileşen ise fantezidir. Ricoeur, fanteziyi Freud'un yanılsama olarak adlandırdığı ve Habermas'ın kullandığı anlamıyla ele alır. Fantezi ya da yanılsama, rasyonel bir bileşendir (Ricoeur, 1986: 251-252).

Ricoeur'a göre ütopyanın 3 temel bileşeni vardır: transandantal bileşen, kültürel bileşen, fantezi bileşeni. Transandantal bileşen, ütopyanın eleştirel yönünü oluşturur, tarihsel değil ve insana içkindir. Kültürel bileşen ise aydınlanmaya dayanır, modern ve tarihseldir. Amacı, aydınlanma ütopyasını hayata geçirmektir. Son olarak fantezi

bileşeni, Freudçu yanılsamayı Habermasın yorumlamasına dayanır. Yanılsama akılsaldır. Akılsal ve koşullanmışlığı aşan bir yapısı vardır (Çörekçioğlu, 2015; Ricoeur, 1986).

Yine Ricoeur’a göre ütopyanın üç anlam düzeyi vardır: kaçış fantezisi, başkaldırı, sosyal hayal gücü. Kaçış fantezisi, ütopyanın (marksistler tarafından eleştirilen) olumsuz anlamıdır. Ancak Ricoeur’a göre bu kaçış yalnızca gerçeklikte kaçış olarak algılanmamalıdır, aynı zamanda yazmaya kaçıştır. Başkaldırı olarak ütopya ise ütopyanın mevcut duruma, statükoya karşı farklı yaşam biçimleri sunmasını ifade eder. Üçüncü anlam düzeyi olan sosyal hayal gücü olarak ütopya, ütopyacı arzusun, gerçekliğe yönelmesi mümkün olanın araştırılmasıdır. Geleceğe yöneliktir (Çörekçioğlu, 2015; Ricoeur, 1986).

Ütopyanın en çok benzediği tür, bilim-kurgu yapıtlarıdır. Gerçeküstülüğü gerçeklikle birlikte sunması gibi özellikleri nedeni ile yalnızca karıştırılmakla kalınmaz, bu iki tür kimi zaman iç içe de olur. Suvin, ütopyayı, bilim-kurgunun alt türü olarak sınıflandırır. Bilim-kurgu ve ütopya ile romansı birbirinden akılcılığı ve metodolojik bir şüpheyi dayanma özelliği ile ayırır.¹³ Ütopyaların ve bilim-kurgunun gerçeküstü özellikleri insanın doğasına ilişkindir; romansta ise doğaüstü olaylara rastlanır (Çörekçioğlu, 2015; Suvin, 1979).

Omay (2009: 12), ütopyaları biçimsel olarak üçe ayırır: edebi ütopyalar, bilimsel ütopyalar ve mitler/dini ütopyalar. Edebi ütopyalarda hayal edilen toplumun neden ve nasıl gerçekleşebileceği yönünde bir fikir yoktur; örnek olarak More’nin ve Campanella’nın eserleri verilebilir. Bilimsel ütopyalarda sistemli ve tam olarak devletin, devlet adamının, yönetimin ve geri kalan her şeyde neyin nasıl olması gerektiği anlatılır; Platon’un ve Farabi’nin eserleri buna örnektir. Dini ütopyalar geçmişte yaşandığı inanılan ütopyalardır; örnekleri Aden ve Altın Çağ’dır.

Raymond Williams ise bir esere ütopya diyebilmek için dört şey arar. İlki olan “cennet” tasvirinde ütopyacının mutlu diyarı hâlihazırda bir yerlerde vardır. İkincisi, “dışarıdan değiştirilmiş dünya”; insan gücünü aşan etkenlerle gerçekleşen değişimlerdir. Burada arzulanan dünya doğal afetlerin, yıkımların ardından gelir. Üçüncüsü belki de insana en çok umut veren ya da en gerçekçi denilebilecek “iradi değişimler”dir; insan eliyle ve çabalarıyla gerçekleşir. Son olarak “teknolojik dönüşüm”de ise bilimsel ve teknolojik gelişmeler neticesinde arzulanan dünyaya erişilir. Williams bu

¹³ Burada romans; fantezilere, mitlere, efsanelere ve masallara karşılık gelir.

sınıflandırmayı, edebi ütopyaıı belirlemek için bir kriter olarak kullanır (Çörekçioğlu, 2005; Williams, 2005).

Zamyatin'in ütopya tanımına göre ütopyaların iki değişmez özelliğinden biri içerik, diğeri biçimdir.

İçerik, ütopyanın ideal toplumu resmetmesi ve daima bir artı işareti taşıması iken biçim, ütopyaların betimleyiciliğinde ve olay örgüsüne sahip olamamasında yatar (Zamyatin, 1922, Aktaran: Kumar, 2006: 362). Ütopyalarda, ütopya ülkesinin nasıl ve ne zaman ideal toplum düzenine kavuştuğundan bahsedilmez. Ütopya kahramanı kendisini bir şekilde doğrudan o toplumunun içine düşmüş şekilde bulur ve olaylar bir gezinin etrafında döner.

Ütopya denince daha ziyade Williams'ın "iradi değişimler" dediğı insan merkezli ütopyalar hayal ve umut edilir; bunlar, ilahi güç ya da peygamberler yoluyla değil, insanların kendi kendine inşa ettiğı toplumlardır. Ancak bu toplumlarda bile bireylerin doğa durumunda bir arada yaşama kapasitesine güvenilmediğinden katı yasalarla korunurlar (Vieira, 2018: 9).

Ütopyada fenomenolojik bir insani eğilim yattığını söyleyen Sargent, acıkmış bir insanın tokluğu hayal etmesi gibi ütopyacılıkta da benzer bir hayal gücünün olduğunu belirtir. Ütopyacılıkta bu durum sosyal rüya olarak ayrılır. Ütopyacılık, insanın hem uykuda hem de uyanıkken gördüğü rüyaların bir sonucudur (Sargent, 1994: 3-4). Neticede ütopyalar için "insanların bir şeyleri değiştirme arzusu" da denilebilir; yaşadığı toplumdan, mevcut düzenden bir şekilde rahatsız olan insanın, kendi idealleri yönünde değiştirmek istediğı ve değiştirildiğı haliyle kalmasını dilediğı bir düzendir.

İdeoloji ve ütopya birbirlerine içkin kavramlar olabilmektedir. İnsanlar, ideolojilerini kendi ütopyaları olarak görebilirler ya da benzer şekilde kendi ütopyalarını ideolojileştirebilirler. Ütopyanın ideoloji ile olan ilişkisini inceleyen Mannheim'e göre her iki kavram da gerçek dışıdır. Ona göre yaşamsal düzene uymayan bütün tasarımlar varoluşu aşkın ve gerçek dışıdır. Varoluşu aşkın iki büyük tasarı vardır: ideoloji ve ütopya. İdeolojiler, içeriğindeki değerleri asla tam anlamıyla gerçekleştiremez (Mannheim, 2002: 219). Mannheim'e göre ideolojik ve ütöpik olanın ayırt edilmesi de çok zordur; ayırt etme girişimi ancak geçmişteki şeyler için yapılabilir (Mannheim, 2002: 227). Bir şeyin ideoloji veya ütopya olduğunu belirleyen şey, hayata geçirme kaygısı olmasıdır (Mannheim, 2002: 227). Ricoeur için ideoloji ve ütopya birbirlerinin mütemmim cüzüdür. Her ikisi de iktidar sorunuyla ilgilenir. Ütopyanın zamanla

ideolojiye dönüşme ihtimali vardır. Ancak yine Ricoeur için ütopyanın olumlu anlamı ideolojiden daha baskındır. İdeolojinin olumlu yönlerini korumak, ancak ütopyanın eleştirisiyle mümkündür (Ricoeur, 1986, Aktaran: Çörekçioğlu, 2015: 73). “Belli içeriksel değerlere ütopyacılık damgası vurulması, çoğu zaman bir önceki varoluşsal aşamanın temsilcileri tarafından yapılmaktadır.” Ütopik olanı, mevcut düzenle uyum içinde hakim tabaka belirlerken ideolojik olanı, statükoyla uyuşmazlık içinde olan yüksek tabaka belirler. Yüksek tabakanın ütopyası ise ideolojik unsurlar içerir (Mannheim, 2002: 226). Lamartine’nin “ütopyalar, erken doğmuş hakikatlerdir” sözünü aktaran Mannheim’e göre ütopyanın ideolojiden farkı, ütopyanın düzeni parçalayan¹⁴ ve gerçekliği aşan bir yönelim olmasıdır (2002: 216). Ütopya ile ideoloji arasında ayırım yapmanın zor olduğunu söyleyen Mannheim, bu ayrımı, ütopyaların gerçekliği değiştirememesi yönünden ideolojilerden ayrılabilceğini söylüyor (2002: 220).

Ütopyaların değiştirme ve eleştirme işlevleri vardır - ancak ütopyalardan mevcut durumu değiştirmesi beklenemez, bu yüzden eleştiri işlevi daha gerçekçidir (Levitas, 1990, Aktaran: Çörekçioğlu, 2015: 17). Bu durumda da normalleştirilmesi ardından yeni ütopya arayışları ortaya çıkar. Cioran’ın biçimsizliğe, düzensizliğe tahammülü olmadığını söylediği ütopya, sürprizlere açık değildir (Cioran, 2017: 86-87). Kriz zamanları, kaos, yıkım, küçük olsa dahi düzenden sapmalar ütopyada hoş karşılanmaz. Hatta ütopyacılar böyle durumları nasıl karşılayacaklarını bile bilmemektedirler. Ütopyalar her ne kadar statükocu görünse de ütopyacılık arayışı ütopya içinde de sürecektir. Statükocu olarak adlandırılacak kısım, ütopyaların ideal düzene ulaştıkları andan sonra başlar. Ütopyaların değiştirme ve eleştirme işlevi ise ütopya öncesi durum için söz konusudur.¹⁵ Ütopyanın statüko ile ilişkisinde ayrıca belirtmek gerekir ki Mannheim için ideoloji, statükoyu korurken, ütopya yıkmaya çalışır. İdeoloji geçmişe mahkum, ütopya ise geleceğe dönüktür (Çörekçioğlu, 2015: 52). Bu yönüyle Mannheim ideolojiye muhafazakâr, ütopyaya ise liberal bir anlam yüklemektedir.

Ütopyaların temel sorunlarından biri de çalışma sürelerini azaltmaya ya da daha verimli kılmaya yönelik bir uğraşın olmamasıdır, ütopyalarda “değişim” düşüncesi ancak yozlaşmayı çağrıştırabilir. Ütopyalar “olmuş, bitmiş, değişime gerek yok” düşüncesiyle mutlak statükocu yapıya sahip olurlar. Ütopyaların bütün insani sorunları neredeyse tamamen çözmüş oldukları fikri, ütopya çalışanların hemfikir olduğu bir

¹⁴ Ütopyanın, varoluşu parçalayıcı bir işlevi vardır (Mannheim, 2002: 229).

¹⁵ Mevcut düzen tarafında seçim yapan birisi için, mutlak olarak gerçekleşemeyecek bir düzen ve gerçekleşmesi yalnızca o an için mümkün olmayan bir düzen arasında fark yoktur. O kişi için her ikisi de ütopiktir ve her ikisi de tehlikelidir (Mannheim, 2002: 221). Bu tehlike, Mannheim’ın muhafazakar ütopya dediği taraf için geçerlidir.

konudur ve değişim, pek mümkün görünmeyen bir tehdittir (Kumar, 2005: 87). Ütopyayı politika felsefesi içine dahil eden Davis'e göre, ütopyanın amacı mutluluk getirmek değildir (bu yüzden çalışma saatlerini azaltmak gibi teferruatlara gerek yoktur), ütopyanın amacı, toplumsal bütünselliği, nizamı ve mükemmelliği tesis etmektir (Çörekçioğlu, 2105; Davis, 1981).

Mannheim'a göre ütopyalar gerçekteşme potansiyeli olan düşüncelerdir, bu gerçekteşebilme potansiyeli, ütopyanın işlevsel yönüyle ilgilidir. Ütopya, gerçekteşme dönüştüğü zaman ideolojiye dönüşecek ve yerini yeni ütopyalara bırakacaktır. Bu da ütopyaların tarihi ve toplumu dönüştürme gücüyle ilgilidir (Çörekçioğlu, 2015: 48). Mannheim, "yükselen burjuvazinin ütopyası özgürlüktü" diyor (2002: 226). Özgürlük gibi karmaşık olduğu kadar basit bir kavramı ütopya saymak, kimi ütopyaların ya da kimilerinin ütopyasının gerçekteşmesi mümkün ve gerçekteşmiş ütopya olduğu sonucuna götürür. Ayrıca bu düşünce, daha önce bahsedildiği gibi, ütopyanın var olan statükonun karşısında¹⁶ olduğu savını destekler niteliktedir. Öyle ki özgürlük düşüncesi, statüko için tehlike arz eder. Dolayısıyla bu düşünce hem ütöpik hem de ideolojik bir temele dayanmaktadır. Mannheim'a göre ütopyalar tamamen rüyadan ibaret değildir. Kimi ütopyalar gerçekteştirilebilir ütopyalardır ve bunlar "doğru ütopya"dır (Mannheim, 2002: 222). Ona göre günümüzdeki ütopyalar, geleceğin gerçeği olabilir. Hakeza yaşadığımız günün gerçekteşleri de geçmişin ütopyalarından biri olabilir. Mannheim'a göre ütopya, kendi içinde yaşadığı mücadeleler nedeniyle tarih sahnesini terk etmiştir.¹⁷ Ütopya, tarihsel olarak soyut anlamlarından uzaklaşıp gerçekte yaşama daha çok yaklaşmıştır. Bu gelişim hem işlevsel hem öznel değişim şeklinde olmuştur (Mannheim, 2002: 269).

George Kateb'e göre dünyanın ya tamamı ütopyacı olabilir ya da hiçbir yeri olamaz (Kumar, 2006: 315). Ancak Kumar'a göre ütopya evrensel değildir; mitleri, fantezileri, mesiyane inançları dahi vardır, ancak bunlar ütopya değildir (Kumar, 2006: 39). Kateb'in söylediği gibi evrensel bir ütopya kurmak, üzerinde anlaşılabilecek evrensel değerler gerektirdiği için Kumar'ın söylediği gibi mümkün değildir. Ütopya düşünceleri, içinden çıktığı kültüre dayanırlar (Gordin, Tilley ve Prakash, 2017: 10-11).

Evrensel olsun olmasın, Batı'da ya da Doğu'da, ütopya nerede olursa olsun aynı sataşmalarla karşılaşmaktadır. Ütopyaların güçlü ve değiştirilemez yapısı, devletin

¹⁶ Var olan statükonun karşısında olan ütopyacı düşünce, var olması planlanan sistemde statükocu olacaktır.

¹⁷ Mannheim, ütopyaların günümüzdeki birbirleriyle mücadele etme şeklini, ideolojik bir yarıştan çok siyasi partilerin rekabetine benzetiyor. "Ütöpik olanın, farklı şekilleri yardımıyla (en azından politik anlamda) kendi kendini yok ettiği bir evreye doğru ilerliyoruz" (Mannheim, 2002: 272).

hayatın her alanına müdahil olduğu veya müdahil olmasa da kimin, ne zaman, ne yaptığını bildiği, planladığı bir yönetim yapısı, onun, distopyalara en çok benzetilen yönlerindendir. Neredeyse aynı otoriter yapı distopyaların alâmetifarikalarındandır. Ütopyanın otoriteye içkin olması karşıütopyacılığın temelini oluşturur (Çörekçioğlu, 2015: 31).

Karşıütopyalarda görülen tek tip yaşam dayatması, ütopyalar için de yöneltilen eleştiri noktalarındandır. Kolakowski (1982), ütopyanın insanlar arasında tek tip kimlik yaratacağını ve gayriinsanî olduğunu söyler; ütopyada bireysellik ontolojik bir küfre dönüşür¹⁸ (Aktaran: Çörekçioğlu, 2005: 35).¹⁹ Liberal anlamda bireysellik, ütopyalar için “olursa olmaz” bir kavramdır. Ütopya vatandaşı tek başına bir birey değildir. Topluluğun diğer üyeleriyle birlikte hareket eden bir parçasıdır. Herkesten ve her şeyden herkes kadar sorumludur. Ütopyalarda farklılıkların önüne geçilir, birey topluma katıştırılır ve ütopya devletinin halkı, başka bir yerde mutlu olamayacağını düşünür.

Ütopyanın tanımı ile Kumar’ın cemaat betimlemesinin benzerliği de görülebilir. Kumar “Cemaat için şunlar vardır: herkes bir başkasına aittir; herkes bir başkası için çalışır. İstikrara yönelik tehdit olarak tüm bireysel farklılıklara karşı olan ve düşüncenin ve davranışın azami standardizasyonunu amaçlayan özdeşlik için birey hissettiğinde cemaat çöker vardır” (Kumar, 2006: 408). Parrinder’e göre de ütopya yalnızca kahramana değil, bütün dünyaya yardım eder (Parrinder, 2018: 219). Sadece kendisinden sorumlu olan bir ütopya devleti vatandaşı düşünülemez.

Çörekçioğlu, ütopyacı düşüncenin özgürlük fikriyle bağdaşmayacağını belirtirken ütopyacılığın da gerçekleşmesine teşebbüs edildiğinde totalitarizmle karşılaşacağını söyler (Çörekçioğlu, 2015: 33). Ütopyanın zaferi, insanlığı totalitarizme götürse de ütopyanın karşısında yer almak da umutsuzluğa ve katastrofiye yol açar (Kolakowski, 1982, Aktaran: Çörekçioğlu, 2015: 41). Kumar’a göre, insan ütopyalardan vazgeçerse tarihi anlama yeteneğini ve şekillendirme iradesini kaybeder; ütopyacı düşünce ve eylemin kaybolması insanı sadece bir şey haline getirecektir (Kumar, 2006: 656). Buradan, ne ütopyayla ne de ütopyasız mümkün oluyor gibi çelişkili bir sonuç çıkar. Ütopyaya ulaşırsa totalitarizm tehlikesiyle, ütopyacılıktan vazgeçilirse umutsuzlukla karşılaşırız. Son kertede, ütopyayı aramak ve sadece bu arayışla yetinmek

¹⁸ “Başka deyişle düzen ve uyum üzerinde oluşan bir lekeye dönüşür. Elbette ki uyumlu bir toplumsal düzenlemede bu lekenin tamamen yok edilmesi gerekir. Nitekim leke temizleme işinin varabileceği noktayı Nazi Almanyası’ndan biliyoruz” (Çörekçioğlu, 2015: 35).

¹⁹ Thomas More’nin *Ütopya*’sında da tek tip dayatması kolayca fark edilir. Kapitalizmin erken dönem etkilerinin Rönesans İtalya’sında kendini “moda” olarak göstermesine tepki olarak More, tek tip bir kıyafet dayatmasına girişir ve böylelikle kumaşta israfı önler (Çörekçioğlu, 2015: 109).

gibi pasif bir istençmiş gibi anlaşıyor. Fakat ütopyacılığı salt bir arayışla kısıtlayamayız. Hayal edemeyen, daha iyisini arzulama yetisinden yoksun insan, salt bir duygu eksikliği yaşamaz. Kendisini eyleme geçiren arzular olmadan, kendisini gerçekleştirme becerisinden de eksik kalır.

Kumar, ütopyanın uygulanabilir olanın ötesinde olmasına rağmen bir ayağının daima gerçekliğe bastığını da söyler (Kumar, 2005: 12). Totalitarizme varmayan bir ütopya, liberal değerlerin dışlanmadığı bir ütopyadır. Ütopyacı arzular gerçekleştirilebilir olmanın ötesinde konumlandırılmasına rağmen insan hakları gibi evrensel değerlerin yok sayılmadığı bir toplum hayali günümüzde ütöpik olarak görünmemektedir.

Cioran, “yığın” için ütopyasız yaşamın zamanla soluk alınamaz hale geleceğini söylüyor (Cioran, 2017: 16). Fakat bu tanıma rağmen ütopyanın yabancılaştırma etkisi de vardır. Ütopya, okuyucusunu içinde yaşadığı toplumsal koşullara yabancılaştırır ve eleştirel bir yere götürür. Okuyucu, ütopyanın dünyasına girdikten sonra kendi gerçekliğine, mevcut dünyaya yabancılaşır. Yabancılaştırma etkisi ütopyanın eleştiri işlevinin mekan üzerinden kurgulanmasıyla gerçekleşir. Bunun romandan farkı, ütopyacının bunu metnin temel amacı olarak bilinçli ve açık şekilde yapmasıdır. Ütopyanın yabancılaştırma etkisini Çörekçioğlu, ütopyaların temel stratejisi olarak niteler (2015: 75). Moylan ise ütopyanın yabancılaştırma etkisinde üç işlem sıralar (Moylan, 2014: 36). İlki olan “alternatif toplum”da hayali kurguya dikkat çeker. İkinci işlem “ziyaret”tir, ütopya kahramanının yaptığı yolculuktur. Son olarak “İdeolojik çekişme” de ütopyacının tarihsel çelişkilerini içerir.

Ütopyanın ideolojik boyutu, en güçlü karakteristik özelliğidir. Bu, ütopyayı klasik edebiyat metinlerinden ayıran en önemli niteliklerinden biridir. Ütopyalarda sıklıkla karşılaşılan eşitlik ve mülkiyetin olmaması gibi temalardan dolayı ütopyacılık, sosyalizmin mütemmim cüzü gibi anlaşılabilmektedir. Her ne kadar Marx ve Engels tarafından ütopyacı yafta, küçük düşürme amacıyla kullanılsa da tarih ve ütopya yazarları bu iki kavramı sıklıkla yan yana getirmiştir.

1.4. Ütopya ve Kolektivizm İlişkisi

Ütopya ve siyaset felsefesi birbirine içkin kavramlardır. Siyaset felsefesi de ütopya da egemenlik, diyalektik, genel irade, kuvvetler ayrımı, kamuoyu, ortak çıkar gibi kurgularla uğraşır. (Davis, 1983: 17). Ütopyacının hayalini kurduğu iyi yer, siyaseten iyi yönetilen bir ülkedir. Ütopyacılık, sosyalizmle ve mülkiyetsizlikle o kadar

bağdaştırılmıştır ki Cioran, ütopyayı – de facto bir değermişçesine - mülkiyetten yoksun olduğu için över (Cioran, 2017: 93). Devrim sonrası Moskova’da, Lenin’in diktirdiği ve komünizmin kurucularından birini temsil eden Thomas More heykeli ütopya ve sosyalizm yakınlığının bir göstergesidir.

Mannheim, sosyalist ütopyanın, liberal ütopyayı radikalleştirmek zorunda olduğunu belirtir. Sosyalist ütopya ve liberal ütopyanın benzer yönleri vardır. İkisi de özgürlük ve eşitliği uzak gelecekte mümkün görür. Ancak sosyalizmin görece belirlenmiş bir zamanı vardır: kapitalist sistemin sona ermesinden sonra. Sosyalist ütopya karşı tarafın ütopyasına karşı yıkıcı bir yöntem geliştirmiştir (Mannheim, 2002: 263).

1960’lardan beri – özellikle 1968’den sonra – ütopya fikri, çevreciler, solcular, radikal gruplar ve feministler tarafından daha çok sahiplenildi. Yirminci yüzyılın yıkıcı savaşlarla geçen ilk yarısından sonra umutsuzluk, insanlığı yeni bir dünya arayışına yöneltti. Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Almanya gibi ülkelerle beraber sosyalizm fikri, pratikte yerini bulmuştu. Büyük umutlarla kurulan sosyalist devletler takipçilerinde hayal kırıklıklarına neden oldu. Ancak bütün bu ampirizme rağmen ütopyacılık ve sosyalizm birbirinden kopmadı. “Sovyetler Birliği’nden hüsrana uğrayan herkes sosyalizmi ya da Marksizmi reddetmeleri gerektiğini hissetmedi” (Kumar, 2006: 595).

Ancak sosyalist devletlerin insanlarda yarattığı hayal kırıklıkları da distopyaların ilham kaynağı oldu. Öyle ki Zamyatin’in *Biz*’i, George Orwell’in *Hayvan Çiftliği* ve *Bindokuzyüzseksendört* adlı kitapları ütopyacılığın hicvini distopya üzerinde, sosyalist eleştirisiyle işlemişlerdir. En nihayetinde sosyalizm, daha önce de belirtildiği gibi, hem ütopyacılığın hem de karşı ütopyacılığın ana unsuru haline gelmiştir.

Ütopyalar, kitlesel etki bakımından Kapital’den daha güçlü olmuştur. Marx, ideolojisini teoriyle, belirli bir zümrenin okuyup anlayacağı şekilde yazarken ütopyacılar bunu pratiğe dökmüş ve kitleler üzerinde daha büyük etkilere sebep olmuşlardır. Bellamy, insanlara doğrudan ve anlaşılır bir dille seslenmiştir; Marx, yorumcuları yoluyla fikirlerini yayabilmiştir (Kumar, 2006: 222). Marksist literatürde Morris’in *Geçmişe Bakış*’ının Marx’ın *Kapital*’inden sonra en etkili kitap olduğu da söylenir (Roemer, 2018: 136). Edebi ütopyalar, sosyalizmi veya rejim değişikliğini tehlike olarak gören devlet aygıtı tarafından, Marx’ın Kapital’ine göre daha tehlikeli görünür. Edebi ütopyalar sosyalist bir dünyanın ya da devletin nasıl olduğunu günlük yaşamdan karelerle anlatırken bilimsel ütopyacılar nasıl ve neden olması gerektiğini,

belli bir zümreye hitap ederek anlatırlar. Bu yönüyle edebi ütopyalar halkın tabanına daha kolay ulaşır ve derdini açık bir dille anlatır.

Marx'ın geleceğin lokantalarına yemek tarifleri yazmaya benzeterek küçümsediği ütopya ve ütopycılık Marksizmle bütünleşmiştir. “Geleneksel Marksizmin ütopycılığa duyduğu antipatinin bedeli, ütopycı olarak görülen Marksizme duyulan burjuvaca bir antipati ile ödenmiştir” (Kumar, 2005: 149). Cioran, Batı'ya ait olan komünizm ütopyasının Doğu'da uygulanmasını Batı için acınası bir durummuşçasına eleştirir; ancak “komünizmi insanileştirmek” sözü ile de komünist ütopya hakkında olumsuz bir fikir verir (Cioran, 2017: 19).

Marx'ın - üstüne basarak söylemek gerekirse - geleceğin aşevleri için yemek tarifleri vermekle eleştirdiği ütopycılık, ideolojisinin neredeyse bir simgesi haline gelerek ironik bir durum yaratmıştır. Marx ve Engels, kendi sosyalizmlerinin bilimsel olduğunu söyleyip, başkalarınınkini ise ütöpik olmakla suçladılar. Ancak, kapitalizmin bilimsel olarak sosyalizmi getireceğini savunan Marx'ın bilimsel saydığı konularda da arzularıyla ve umutlarıyla çıkarımlar yaptığını söylemek mümkündür. Ütopyanın ve ütopycılığın hakaret olarak görülmesi, aşağılayıcı bir yöne kaydırılması belki de en çok Marx'a ve ideolojisine zarar vermiştir. Öyle ki Aydınlanma'dan beri ütopycılık ve Marksizm birbirlerinin tamamlayıcıları olmuşlardır. Kumar, Marx'ın ütopycılığının “ütopycı sosyalistlerin en ütopycısından bile daha göz kamaştırıcı” olduğunu söylüyor (Kumar, 2006: 96).

Engels'in *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* eserinin sonundaki *Kader Çağından Özgürlük Çağına* (Engels, 1990: 99) bölümünde Engels, ütopycılığı bilimsellik dışı olarak niteliyor. Engels, insanlığın doğanın ve mülkiyetin tamamına sahip olduğu bir geleceği tasvir ederek ütopyalardan neredeyse farksız bir şekilde, “bilimsel” bir sosyalizm hayal ediyor. Ancak bu noktada ütopyanın sosyalizme katkısının hakkı verilmiyor. Tekrar etmek gerekir ki sosyalist kuramcılar, okuyucunun kafasındaki soru işaretlerini yeterince eksiltemezler. Sosyalist ütopycılar ise *Geçmişe Bakış* örneğinde olduğu gibi neredeyse bütün soruları cevaplarlar; gündelik hayat, devletin yapısı, paranın rolü, üretim araçları, tüketim modeli, eğlence anlayışı ve spor, sanat ve kültür faaliyetleri sosyalist ütopycıların eserlerinde görülebilir. Kumar'a göre sosyalist kuramcılarının, ütopycılığı bu kadar sert eleştirmesinin nedeni sosyalizmin bir din haline gelmesidir (Kumar, 2006: 118). Kendi tekellerine aldıkları sosyalizmi, edebiyatın ve romantizmin bir parçası olarak görmek istememişlerdir.

Başka bir örnek de More'nin *Ütopya*'sından verilebilir; Ütopyadaki komünist toplumun insanları çalışmaktan caydıracağına ve yoksullaştıracağına yönelik eleştiriye Hythloday “orayı gözlerinizle görmeliydiniz” diyerek karşı çıkar. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu deneyimlenmiş ütopya örneği, ütopyacılık ile Platon’un Devlet’i gibi eserlerin farklarını ortaya koyar. Devlet’te Platon, ideal yönetimin ve toplumun nasıl olması gerektiği ile ilgilenen arkadaşlarını ikna etmeye çalışır; More ise Hythloday aracılığıyla bunun bir adım ötesine geçip hikâyelendirir ve “gittim gördüm, gerçekten olabiliyormuş” der.

Geçmişe Bakış’ın sosyalist ütopya yazımında önemli bir yeri vardır. “Tam anlamıyla anlaşılmış ilk sosyalist ütopya”dır (Kumar 2006: 8). Ancak yine de ütopyaların ve sosyalizmin ortak kaderi olan, faşizmden ayrılması zor olan bir devlet görünümünden sıyrılamamıştır. Sosyalist ütopya örneği olan *Geriye Bakış* örneğinde bütün insanların tek bir sendikaya emanet edildiğinden, bütün kapitalist işveren ve oluşumların yerine geriye sadece bir tröstün kaldığından bahsedilir. Sosyalist bir ütopya dahi olsa kapitalist sistemden pek öteye gidememiştir. Fakat buradaki kapitalizm, serbest pazar yerine, devletin tek aktör olduğu bir kapitalizmdir. Kapitalizmin yalnızca nimetlerinden faydalanmak istenilmiştir. Devasa mağazalar ve fabrikalardan vazgeçilememiştir. Kapitalizmin çeşitliliği yerine faşizmin “tek tip” politikası hâkim olmuştur. Aynı romandaki askeri yapıya, ulusalcılığa ve komünizme yapılan vurgu tıpkı Stalin’in, Hitler’in ve Mussolini’nin devlet yapılarına benzemektedir. Aynı esere ayrı bir eleştiri getirmek gerekirse, ütopya metinlerinde genellikle toplumsallık ve bir aradalık kutsanırken Bellamy, insanların konserler ve hatta vaazlar için bile dışarı çıkmasına gerek kalmadığı bir radyo sistemi hayal eder; her an farklı müziklerin de dinlenebildiği bu radyolar toplumun en büyük eğlence aracıdır (Kumar, 2006: 271).

Kumar, sosyalizmi Marx ve Morris için başlangıç, Bellamy için bir son olarak görüyor. Bellamy’nin nihai hedefi, makineleşme ile tüm insanların emeğinin sona ermesidir (Kumar, 2006: 273). Bellamy, *Geriye Bakış*’ta üretim araçlarını makineleştirmiş ve hatta o yıllarda var olmayan kredi kartı sistemini de kullanmıştır. Rusya’daki Bolşevik Devrim üzerinden sosyalizme değinen Huxley’e göre de insanları makineleştiren sistem, kapitalizm değil, sosyalizmdir. Bu sistemde insanlar, sınırlarının çok daha üzerinde sürelerle fabrikalarda çalışmalı, iş dışındaki hayatı iş yerindeki gibi olmalı ve iyi vatandaş olmak için makineleşmelidirler (Huxley, 1957: 214). Huxley’in eleştirdiği şeyler, *Geriye Bakış*’ta var olan şeylerdir.

Anti-ütopyacıların ütopyacılık eleştirisine geçmeden önce kolektivist yazarların ütopyacılık ile ilgili değerlendirmelerine ve liberteryenlerin eleştirilerine değinmek yerinde olacaktır. Ütopya kuramcısı sosyalist yazar Etienne-Gabriel Morelly, *Nature's Domain* adlı eserde toplumsal bozuklukları bitirecek toplamda 117 maddelik yasalar önermiştir (Morelly, 1966: 102-116). Morelly bunları üç başlıkta toplamıştır (Morelly, 1966; Kumar 2006): İlki, hiç kimsenin ihtiyacı ya da keyfi için kullandıkları dışında mal sahibi olamaması yönünde. Ancak Morelly'nin önerdiği ilk kural tartışmaya açıktır. Öyle ki ihtiyaç kavramı üzerinde bile ortak bir mütalaaya varılamazken kendisi keyfi kullanıma da müsaade etmiştir. İkinci önerisi, herkesin kamu çalışanı olmasıdır. Burada da bireyin çalışmama ve istediği şekilde çalışma özgürlüğü elinden alınmaktadır. Birey, devletin kölesi yapılmak istenmektedir. Son kural, kamusal refah için herkesin gücüne, yaşına ve yeteneklerine göre katkıda bulunmasıdır. Morelly, kişisel özgürlükleri kenara bırakıp “devlet için birey” düsturunu şiar edinmektedir. Özel mülkiyeti eleştiren ve insanın ve toplumun bu yüzden bozulduğunu söyleyen Morelly, ütopyacılığa getirilen ağır eleştirilerin tamamını kendisinde toplamıştır. Bireyi ve toplumu kendi doğrularıyla zoraki olarak iyileştirmek istemekle ancak kötülük yapmaya bir bahane bulmaktadır ve halk için halka rağmen anlayışıyla Morelly; despotluğu, faşizmi ve zorbalığı sosyalist rejim arzusuyla yasalaştırmaktadır. Oysa liberallere göre kimse kimseyi kendi iyiliği için zorlayamaz ve bireyi daha büyük iyilikler için feda etmemeliyiz. Morelly'nin arzuladığı şekliyle devletin yaptığı şey, Brennan'ın ütopya eleştirisinde kullandığı şekliyle insanlara köle, uşak veya küçük çocuklar gibi davranılmasını buyurmaktır (Brennan, 2015: 26). Mülkiyeti yasaklama, herkesin kamu için çalışmak olmak zorunda olması ve dolayısıyla neredeyse kamu malı haline gelmesi gibi faşist sosyalist ilkeler ancak hiç kimsenin yaşamak istemeyeceği bir ütopya olabilir. Nozick, hiçbir grubun, kendi arasında yeniden dağıtım yaparak kaynakları kontrol etmeye yetkili olmadığını söyler (Nozick, 2015: 204). Ona göre devletin, bireyin kendi emeğiyle kazandığı şeyleri önce kendi himayesine alıp ardından eşit paylarda ya da dilediği şekilde dağıtım yapmaya hakkı yoktur.

Goodwin'e göre ütopyacılık, birbirlerine bireysel ve kolektif olarak bağlı olan ve erdem borcu olan insanların gönüllü olarak fedakârlıklar yapmak zorunda olmasıdır (Goodwin, 1980: 134). *Liberallere Karşı Ütopya Düşüncesi* adlı makalesinin sonunda Goodwin bu tanımlama ile Fourier'in cinsellik hakkında şanslı olanlarla olmayanlar arasında bir paylaşım olması gerektiği yönündeki fikri savunmaya niyetleniyor. Ancak insanların birbirlerine böylesine bir *erdemli hayat* borcu duyması, duymak zorunda olması ve “gönüllü fedakârlıklar yapmak zorunda olması” liberaller için bir çırpıda inkâr edilecek şeylerdir ve kesinlikle Spencer'in kölelik diye tanımladığı sınırlardadır.

Yine Morelly'nin istediği şekliyle ütopya da insanı da köleleştirir. Vergilendirmenin ve sosyalizmin kölelik olduğunu söyleyen Spencer şöyle devam eder (2016: 69):

“Burada asıl soru şudur; köle kendisinden ziyade başkalarının çıkarları için ne denli çalışmaya mahkûm ediliyor ve kendi çıkarları için çalışmaya ne kadar imkân buluyor? Köleliğin şiddeti, kölenin ne kadar feragatte bulunmaya zorlandığı ve kendisi için ne kadar ayırabildiği arasındaki orana göre değişir; ayrıca sahibinin tek bir şahıs ya da bir topluluk olması hiçbir şeyi değiştirmez.

Eğer, başka bir seçenek olmaksızın, köle toplum için çalışmaya mecbursa ve mevcut genel birikimden toplumun kendisine uygun gördüğü kadar pay alıyorsa, o halde bu köle toplumun kölesidir. Sosyalist düzenlemeler bu tür bir köleleştirmeye mecbur bırakır.”

Sosyalizmi ve dolayısıyla ütopyacıların idealini kölelik olarak tanımlayan Spencer, bunu kendileri seçmiş olsalar bile şu soruları sorar: *“Bir halk, referandum yoluyla zorba bir lider seçecek olursa, bu zorbalığa kendisi sebep oldu diye hala özgür müdür? Sırf halkın oylarının nihai sonucu olması sebebiyle, bu zorbanın cebri fermanları meşrudur demek mümkün mü?”* Ona göre bu özgürlüğün bir kölenin, efendisi seçebilmesi özgürlüğünden bir farkı yoktur (Spencer, 2016: 40).

Ütopyacılık ile totaliteryenizmi aynı kategoriye tabii tutan ve bu yolla ütopyacılık eleştirisi yapan Schapiro'nun görüşlerini aktaran Goodwin bu eleştirileri 5 maddede özetliyor:

1. Ütopyacı, amaçlara fazlaca önem verip, araçları görmezden gelmektedir.
2. Ütopya, insan ve toplum arasında bir farklılık görmemektedir.
3. Ütopyacının ilkeleri dogmatik ve serttir.
4. Ütopyacı, yönetime odaklanmıştır.
5. Ütopyacı insan farklılığını ihmal etmektedir (Schapiro 1972, Aktaran: Goodwin, 1980: 118-119).

Liberteryenlerin ütopyacılık eleştirisi, neredeyse totaliteryenizm eleştirisi ile aynı minvaldedir. Goodwin, liberallere karşı ütopya düşüncesini savunurken totaliteryenizm kavramının kullanılmaması gerektiğini söyler. Totaliteryenizm kavramı henüz literatürde yokken yazılan eserleri, bu kavramı kullanarak eleştirmek doğru olmayacaktır. Goodwin, onun yerine Barber'in önerdiği totalizm²⁰ terimini tercih ediyor

²⁰ Totalist: Kamusal alanın özel alan aleyhine yayılması.

(Goodwin, 1980: 119). Adı ister totalizm olsun ister totaliteryenizm, ütopyacılık son kertede baskıcı, demokratik olmayan bir yönetimi temsil etmektedir.

1.5. Anti-ütopyacıların Ütopyacılık Eleştirisi

Anti-ütopyacıların ütopyaya düşmanlığı, yalnızca ütopyanın gerçekleşmesi zor hayaller olmasıyla ilgili değildir. Onların korkusu ütopyaların, insanlığın refahını ve mutluluğunu artırmayıp köleliğe ve zorbalığa meydan vermesidir (Kumar, 2005: 148). More'nin *Ütopya*'sı hayranlık duyulacak bir ütopya olmasına rağmen pek kimse orada yaşamak istemeyecektir (Johns, 2018: 248). Ütopyalar ilkesel olarak tarafsız ve bilimsel değildir, fazlasıyla partizandır ve dünyada cenneti değil, cehennemi yaratmaya meyillidir (Kumar, 2005: 169). Marksizm araştırmacısı Leszek Kolakowski'ye göre ütopyalar "totaliter zora" varır; mükemmel bir uyum ve eşitlik yaratmak istediği için insanlar arasında çeşitliliği kısıtlar, insanlar özgürlüklerini yitirir²¹ (Kolakowski, 1983, Aktaran: Kumar, 2005: 144).

Mannheim, ütopyacılığı tamamen kendi dünyasında kapalı kalan düşünsel oluşumlar irrasyoneldir diyerek eleştirir (2002: 241). Yirminci yüzyılda totalitarizm deneyimlerinin ardından gerçekleşen anti-ütopyacı çıkış, ütopya karşıtlığı olarak gelişmiştir. Bu karşı çıkışı kimilerince "ütopyanın ölümü ve liberalizmin zaferi" olmuştur (Çörekçioğlu, 2015: 29). Çörekçioğlu'na göre bu durum yirminci yüzyılın ikinci yarısında eleştirel ütopya edebiyatının doğuluna neden olmuştur.

Kısaca örneklemek için bir ütopya ve bir karşıütopya hakkındaki eleştirilere değinmek daha açıklayıcı olacaktır. *Cesur Yeni Dünya*, çoğu kaynakta bir distopya olarak geçse de içeriği bakımından fazlasıyla ütopyacı öğelere türdeş düşmektedir. Aynı şekilde *Güneş Ülkesi*, ilk ütopyalardan biri olarak bilinse de birçok distopyacı öğeyle bezenmiştir. İki kitap için de kitabı açıklamadan doğrudan eleştirilere yer verilmesinin sebebi bu yazıda üzerinde durulmak istenen noktanın eleştiriler olmasıdır.

Cesur Yeni Dünya: Anti-ütopyacıların ütopya eleştirisi ve hicvi kimi zaman söz konusu anti-ütopyayı bir ütopya gibi gösterebilmektedir. Bunun en bilindik ve göze çarpan örneklerinden birisini Huxley, *Cesur Yeni Dünya*'da vermektedir. Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sı içerdiği uyuşturucu ve seks kültürüyle, her ne kadar distopya olarak anlatılsa da ütopyacı öğeler içermektedir; özellikle Cockayne Diyarı arzularıyla

²¹ Ütopyacının, insanı ve mükemmelleştirme çabası, ütopyaların sefaletinin bir sebebi olarak gösterilebilir. "Mükemmelleştirilebilir oluşumuz, bütün insani sefilliklerimizin de kaynağı olagelmıştır" (Tütüncü ve Tütüncü, 2019: 21).

paralellik gösterir. Uyuşturucu ve seks öğeleri, literatürde ütopya olarak geçen Cockayne Diyarı'nın en ayırt edici özelliklerindendir. Ayrıca romanda uyuşturucu olarak kullanılan "soma"nın etkisi bu distopyayı, neredeyse bir ütopya haline getirir. Soma kullanıldıktan sonra mutsuzluk, stres, korku, sıkıntı yoktur. Somayı kullanan insan bütün dertlerinden uzaklaşır, mutlu olur. Özellikle somanın etkisini de hesaba katınca *Cesur Yeni Dünya* gerçekten de neredeyse bir ütopyadır. Orada bir "büyük birader" yoktur, halk her an gözetim altında değildir. Orada çalışma kampları veya Orwell'in 101 numaralı odası yoktur. Totalitarizmin sert yüzü her an tepede dikilmez. *Cesur Yeni Dünya* vatandaşı, tehdit ve kısıtlanma altında yaşamaz; her daim mutludur. Mutlu değilse bile soması onu hemen mutlu edebilmektedir. Kumar, Huxley'in dünyasını "neo-Platonik Ütopya" olarak adlandırıyor (Kumar, 2006: 401). Platon'un idealindeki gibi burada da doğum, herkese bahşedilmez. *Devlet*'teki eğitim yapısı ve askeri yapıyla da benzerlik göstermektedir.

Cesur Yeni Dünya'daki bu öğelerin ardından içinde bulunduğumuz gerçek dünya bir distopya gibi gelir. Romanda, Denetçi ve Vahşi arasında geçen diyalogda Vahşi "mutsuz olma hakkımı istiyorum" dedikten sonra Denetçi *Cesur Yeni Dünya*'da olmayan kötülükleri sıralayarak kendi mükemmel dünyasını över:

"Ekleme gerekirse, ihtiyarlama, çirkinleşme, iktidarsız kalma hakkını da istiyorsunuz; frengi ve kansere yakalanma haklarını, açlıktan nefesi kokma hakkını, sefil olma hakkını, sürekli yarın ne olacak korkusu içinde yaşama hakkını, tifoya yakalanma hakkını ve her türden ağza alınmaz acıyla işkence çekerek yaşama hakkını da istiyorsunuz" (Huxley, 2016: 238).

Bu söylemleri ütopya olarak dile getirebilsek de Denetçi'nin bu sözlerine karşılık Vahşi, liberal bir yaklaşımla "evet, istiyorum" cevabını verir. Çünkü *Cesur Yeni Dünya*, insanın mutsuzluğu tercih etme hakkını da neredeyse elinden almaktadır. Mutsuzluğu tercih eden, acılardan zevk alan bir insan için Huxley'in ütopyası, bir distopya haline bürünmektedir. Görüldüğü üzere Huxley'in eseri ne tam bir ütopyadır ne de saf bir distopya. Ütopya değildir, çünkü korku, mutsuzluk, üzüntü gibi insani özellikleri insanın elinden almaya çalışmaktadır. Distopya değildir, çünkü insana sınırsız bir mutluluk vadetmektedir.

Mandeville'nin *Arıların Masalı* adlı eserini inceleyen Günör, Mandeville'nin daha radikal bir söylemlerini aktarır. Ona göre insanlığın ilerlemesini sağlayan şey insanın günahlarıdır:

“Arıların bu hikâyesinden çıkarılacak sonuçlardan belki de en önemlisi dürüstlük veya erdemli yaşamak adına kötülüklerin ortadan kaldırılmasının eninde sonunda mutlaka olumsuz sonuçlara yol açacağıdır. Başka bir deyişle toplumun bütün bireyleri tarafından iyilik ve dürüstlük peşinde koşulduğunda bunun doğal sonucunun barış ve adaletli bir dünya olacağı fikri hayalden başka bir şey değildir. Mandeville, bu düşüncesini çok açık bir biçimde açıklar; “Büyük günahların olmadığı bir dünya/Boş bir vaat ve tam bir ütopyadır” (Mandeville, 1988: 74). Bunun en büyük nedeni ise bireysel kötülüklerin toplumsal ilerlemeyi sağladığının farkına varılamaması ve kötülükleri bastırmak adına erdem, dürüstlük, başkasını düşünmek gibi ilkelerin ön plana çıkarılarak toplumdaki ilerlemenin ortadan kaldırılmasıdır” (2016: 529).

Güneş Ülkesi: Ütopya ülkeleri ilerlemeye kapalı olduğu için bilim ve bilimsel bilgiye erişebilme sınırlıdır. Bilimsel ütopyaların ilk ve en önemlilerinden biri olan *Güneş Ülkesi*’nde bilim, toplumun refahı ve ilerleme için kullanılmaz. Şehrin yedi duvarı bilimsel bilgilerle örülüdür ve bu Pisagorcu bilgiler bir nevi gösteriş aracıdır. Bütün bilgilerin olduğu tek bir kitap vardır. Güneş ülkesi yeniliğe ve gelişmeye açık değildir. Öyle ki yeni icatların olmamasını Kumar “değişmez bir ortodoksi içinde donmuş ve tam bilgi” olarak niteler (Kumar, 2006: 68).

Bregman ise *Güneş Ülkesi*’ni distopya olarak niteler (Bregman, 2018: 12). *Güneş Ülkesi*’nde özel mülkiyet yasaktır (Campanella, 2016: 71). Herkes herkesi sevmek zorundadır ve hatta tam tersi özelliklere sahip biriyle ilişki içinde olma zorunluluğu (zayıfın şişmanla, zekinin aptalla beraber olması gibi) vardır, üreme bile devlet kontrolündedir (Campanella, 2016: 79). Herkesin muhbir olması (aynı yapı, Orwell’in distopyası *Bindokuzyüzseksendört*’te de yer almaktadır) (Bregman, 2018: 12) ve suç sonucunda taşlanmaya zorlanmak gibi konularla da distopik özellikleri sıralar (Campanella, 2016: 98).

Güneş Ülkesi’nden bahsetmişken eklemek gerekir ki Campanella gibi ütopyacıların bahsini bile geçirmediği gelişme fikri bazılarının korktuğu gibi insanların ellerinden işlerini alabiliyor, ütopyacılar gelişmeye fırsat vermeyerek belki de işin bu kısmını da düşünmüşlerdir. 1963’te yapılan bir çalışmaya göre yeni teknoloji, son on yılda on üç milyon işi yok etmesine rağmen yirmi milyon yeni iş yaratmıştır. Ancak yine bazı çalışmalara göre bu gelişmenin son yıllarda iş alanını azalttığına dair bulgular da vardır (Bregman, 2018, Brozen, 1966). Kapitalizm karşıtları, teknolojinin insanların ellerinden ekmeklerini aldığını iddia ederler. Ancak başka bir gerçek de kapitalizmin ve

gelişen teknolojinin yeni iş alanları açtığıdır. Yine de belirtmek gerekir iş alanı azalsa da işsizlik artmamakta ve yoksulluk azalmaktadır (Memiş, 2014: 151).

Ayrıca Wells de *A Modern Utopia*'da, Platon'un ideal dünyasındaki idealin dışında olan insanları devletin dışında bir yerlerde ölüme terk etmesine benzer bir şekilde, kendi idealinin dışında olan insanların (fiziksel ve ruhsal hastalıkları bulunan insanlar, suçlular, ayyaşlar, kötü ahlaka sahip insanlar) çoğalmalarına izin vermiyor. Bu insanları, tedavisi mümkün olmayanları hapisanelere göndermek yerine herkesin kendi suçuna benzer suçlara sahip insanlarla beraber olacağı adalara gönderiyor. Hâlihazırda Wells, bu kitabı için "kitaplarımın en Platoncu olanı" der (Kumar, 2006: 344).

Anti-ütopyacı eleştirilerin ardından Mannheim'ın liberal-hümaniter ütopyasına kısaca değinmek, liberal ütopyanın imkânını sorgulamak açısından faydalı olacaktır.

1.6. Mannheim'ın Liberal-Hümaniter Ütopyası

Mannheim'ın dört ütopya türünden bahseder. Bunlardan ilki binyılcılığı ifade eden kiliazmdır. Üçüncüsü tartışmalı bir kavram olan muhafazakâr ütopyadır. Dördüncü ütopya, en sık karşılaşılan ütopya türü olan marksist ütopyadır. Bunlardan ikincisi olan liberal hümaniter ütopyayı Wegner ilerleme olarak adlandırıyor. "Liberaller için gelecek her şey geçmiş ise hiçbir şey ifade eder" diyen Mannheim'e göre liberal bir ütopya, liberaller geleceğe baktığı için gereklidir (2002: 257).²²

Liberal-hümanist ütopyanın statükoya ve kötü gerçekliğe karşı, doğru ve rasyonel bir tasardır. Ona göre bu ütopya harekete geçirici bir ütopyadır.²³ Liberal-hümanist ütopya fikir ütopyasıdır.²⁴ Liberal-hümanist ütopyada "ilerlemenin yolu devrimlerle ve dışsal olayla değil, yalnızca insanın iç yapısında ve değişiminde aranmaktadır" (Mannheim, 2002: 242).

Mannheim, liberal-hümanist bilincin, özgürlük ve kişilik gibi alanları belirsiz bıraktığını söyler (Mannheim, 2002: 244-5). Bunun nedenlerinden biri, liberalizmde özgürlüğe ve benliğe verilen büyük ayrıcalığın doğurduğu sorunlar olabilir.

²² Pek kimse geçmiş, liberaller kadar arka plana atmaz. Buradan, liberallerin geçmişe, tarihe, yaşananlara önem vermediği anlamı çıkarılmamalıdır. Liberaller sadece geçmişte yaşamak istemezler, geçmişten alınacak dersler alındıktan sonra geleceğe odaklanılmalıdır.

²³ Mannheim, bu sözüyle liberal-hümanist ütopyanın durağan Platonculuktan uzak olduğunu belirtiyor (Mannheim, 2002: 242).

²⁴ Burada da bu çalışmanın ana konusu olan liberal edebi ütopyanın eksikliği yeniden göze batmaktadır. Liberaller, ideal dünyalarını edebi ütopyalarla değil, salt fikirleriyle, kuramsal düzeyde pazarlamaktadır. Liberal hümanist ütopyanın idealist bilinci, varoluşa tüm gerçekliğiyle yaklaşabilmek için fazlasıyla normatif bilinçlidir (Mannheim, 2002: 244).

Mannheim'a göre normatif liberal bilinç, geçmiş ve şimdiyi kötü gerçeklik olarak görse de anlamsal tatmini tarih ötesinde (binyılcılıkta olduğu gibi) değil, burada ve şimdi, günlük yaşamın içinde aramaktadır (2002: 248).

II. BÖLÜM

2. LİBERALİZM VE LİBERAL ÜTOPYA

2.1. Liberalizm Tanımı ve Liberal İlkeler

“İnsan faaliyetinin neler yaratabileceğini ilk ortaya koyan burjuvazi olmuştur. Mısır’ın piramitlerinden, Roma’nın su kemerlerinden ve Gotik katedrallerden kat kat üstün harikalar yaratmıştır burjuvazi; göçleri ve Haçlı seferlerini gölgede bırakan seferler gerçekleştirmiştir” (Engels ve Marx, 2014: 40-41). Marx ve Engels *Komünist Manifesto*’da böyle tanımlıyor burjuvaziyi ve dolayısıyla kapitalizmi. Kapitalizm eleştirisi ve sosyalizm savunusu olan eserinde, kapitalizmin nelere kadir olduğunu, nasıl “harikalar yarattığını” yazıyor.

Liberalizm ve liberteryenizm kavramları kökeninde aynı şeyi ifade eder. Latince özgür anlamına gelen *liber* kelimesinden *liberal*, özgürlük anlamına gelen *liberter* kelimesinden *liberter* kavramları türetilmiştir. Bu yönüyle liberalizm için özgürlükçü ütopya demek yanlış olmaz. Amerika’da 19. yüzyıldan sonra liberal kavramı, devletçi tutum içerisinde olan sosyal demokratlarla özdeşleştiği için önceden liberal olarak adlandırılan sınırlı devleti savunanlar, liberteryen olarak anılmaya başlamıştır. Tibor Machan’a göre liberteryenizm, klasik liberalizmin en saf halidir (Aktaran: Yayla, 2011: 42).

Liberalizm, 17. yüzyıldan sonra Avrupa’da fikren tedrici olarak hissedilmeye başlasa da politik anlamını 18. yüzyıl sonlarında edinebilmiştir. 19. yüzyıl İngiltere’inde etkilerini tamamen hissettirmeye başlamıştır. İngiltere’de yönetimi elinde bulunduran aristokratlara ve monarşiye karşı, sanayi devrimi ile büyüyen burjuvazinin isyanı sonucu yönetim bu sınıfların (aristokratlar ve burjuvalar) elinde toplanmıştır. Bunun neticesinde, gelişmekte olan liberal demokrasi ilk haliyle, halkın büyük kısmını kapsayan işçileri ve kadınları yönetimden uzak tutmuştur. (<http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberal-demokrasinin-temelleri-bican-sahin,188.php>, 22 Temmuz 2019’da erişildi). Liberalizm “doğuştan itibaren ayrımcılığa, eşitsiz hukuki statüye, baskıcı siyasi otoriteye, teşkilatlı dinin tahakkümüne bir isyan”dır (Yayla, 2011: 60).

Ayrıca liberalizm kelimesi bir siyasi parti tarafından ilk defa 1812’de İspanya’da “İspanyol Liberal Partisi” tarafından kullanılmıştır (Hayek, 2009: 198).

Liberalizm, özgürlüğün negatif alanıyla daha çok ilgilenir. Pozitif özgürlükler ikincildir. Negatif özgürlükler, bireye karşı devleti kısıtlar. Bu haklar bireyi koruduğu için “koruyucu haklar” olarak da adlandırılır. İbadet özgürlüğü, ifade özgürlüğü, konut dokunulmazlığı gibi devleti sınırlayan haklardır. Rand’ın, doğal hakları tanımlarken verdiği örnekler liberallerin hak anlayışını daha iyi açıklayacaktır. Rand, doğal hakların çerçevesini çizerken toplumu değil, bireyi merkeze koyar ve sosyal devlet ilkelerine karşı çıkar. Mutluluğu arama hakkı, mutlu olma hakkı değildir. Birileri mutlu olsun diye başkaları onların adına çalışamaz. Yaşama hakkından dolayı bireyler, başkalarının yaşamsal faaliyetlerine devam edebilmeleri için ihtiyaçlarını karşılamak zorunda bırakılamaz. İnsanların mülkiyet hakkı, birilerinin mülk edinebilmesi için başkalarının zorla çalışması anlamına gelmez.²⁵ Son olarak ifade hürriyeti, herkesin istediğini ifade etmesi için insanlara konferans salonları veya tartışma programları ayarlamak anlamına gelmez (Rand, 2013: 147).

Liberal/liberter ideolojinin temel ilkesi sınırlı devlet, gece bekçisi devlettir. Buna göre devletin vazifesi ülkede hukuk yoluyla adaleti sağlamak ve vatandaşları iç ve dış tehlikelerden korumaktır. Yardıma muhtaç insanlara yardım etmek bireylerin sorumluluğundadır. Yoksula, engelliye, yaşlıya, çocuğa devlet eliyle yardım etmek etik değildir. Zira devlet bu yardımları halktan zorla topladığı vergilerle yapar. Bu yardımları yapmak için devasa maliyetli bakanlıklara ve kurumlara ihtiyaç duyar. Ancak yine de liberaller arasında sosyal devleti savunan kesimler vardır. Brennan’a göre liberaller arasında ayırım yapmanın bir yolu, onların sosyal adaletle karşı tavırlarına bakmaktır (Brennan, 2015: 39): Klasik liberallere sosyal devlet konusunda net görüşler atfedilemez, zira bu teorem henüz sosyal adalet fikri gelişmeden ortaya çıkmıştır. Minarşistlere²⁶ göre zaruri olan vergilendirmeler (güvenliği ve hukuku sağlamak için vergi alınabilir) dışında vergilendirme hırsızlıktır, dolayısıyla sosyal adalet, devletin işi değildir. Sosyal liberaller sosyal devlet taraftarıdır, devlet, sosyal adaleti sağlamalıdır. Liberalizmin bu ilkelerine kısaca göz atmakta fayda var. Liberal bir ütopyanın nasıl mümkün olabileceğini (ya da olup olamayacağını) anlamak için öncelikle genel liberal görüşlere göz atılmalıdır. Ardından liberal bir ütopyanın hangi şartlarda mümkün olabileceği liberalizmin genel ilkeleri üzerinden değerlendirilecektir.

²⁵ Nozick’e göre yeniden dağıtım amacıyla toplanan vergiler, insanları zorla çalıştırmayla aynı şeydir. Çalışan, yeniden dağıtımın sağlanması için haftalık çalışma saatinin bir kısmını devlet için gerçekleştirir.

²⁶ Minarşistler: Minimal devleti savunan liberallerdir. Minarşizme, ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

2.1.1. Klasik Liberalizm

Klasik liberalizm, liberteryen düşüncenin temelini oluşturur. Adam Smith, David Hume, Frederic Bastiat, John Locke, David Ricardo, Friedrich von Hayek, Milton Friedman gibi isimler klasik liberal görüşü temsil ederler (Brennan, 2015: 35). Klasik liberalizmi tanımlamak için bazı temel ilkeler atfedilir ve bu ilkeler genel hatlarıyla diğer liberaller arasında da kabul edilir: bireycilik, fırsat eşitliği, hoşgörü, mülkiyet, özgürlük, sınırlı devlet, serbest piyasa, doğal haklar (Aktan, 1995, Çetin, 2001, Heywood, 2014). Bu ilkelere ilerleyen bölümlerde daha detaylı değinilecektir.

2.1.2. Minarşizm

Katı liberalizm ya da katı liberteryenizm de denebilir. Klasik liberalizmden daha radikaldir. Ayn Rand, Murray Rothbard ve Robert Nozick gibi isimler bu görüşün önde gelenlerindendir. Vergilendirmeyi hırsızlık olarak görürler. Nasıl ki bir yardım kuruluşu üyesi evimize gelip cebimizdeki parayı zorla alırsa adı hırsızlık oluyorsa, devletin yaptığı da bundan farkı olmayan bir hırsızlıktır. Minimal devleti ya da gece bekçisi devleti savunurlar. Devlet yalnızca iç ve dış güvenliği, mahkemeler ve kolluk güçleri yoluyla sağlamakla yükümlüdür. Nozick'e göre minimal devletten daha geniş bir devlet insan haklarını ihlal eder (Nozick, 2015: 203). Katı liberteryenler bu şekilde, minimal devleti savunan minarşistler ve anarşiyi savunan anarko-kapitalistler olarak ikiye ayrılır. Anarko-kapitalistler devletin yerine özel şirketlerin güvenliği sağladığı bir düzeni savunurlar. En radikal ve görece en ütöpik liberallerdir. Diğer liberteryenlere göre piyasa ve devlet arasında tamamlayıcı bir ilişki vardır. Anarko-kapitalistlere göre piyasa olmazsa olmazken devlet ancak bir zor kullanma yoludur (Büyükbuğa, 2015: 26).

Birçok insan eğitim ve sağlık haklarını doğal hak olarak görür ve ücretsiz olmasını bekler. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25. ve 26. maddelerinde insanın, insan olmasından dolayı hakkı olduğu belirtilen eğitim ve sağlık haklarının ücretsiz olması liberallere göre yine etik dışıdır. Minarşistlere göre kimse bir başkasının sağlık masraflarını veya çocuğunun okul giderlerini karşılamak zorunda değildir. "Vergilendirme hırsızlıktır" sözü liberteryenlerin en çok dile getirdiği sloganlardandır. İnsanlar eğer birilerine yardım etmek istiyorlarsa bu işi daha iyi yapan yardım kuruluşlarına, derneklere, vakıflara bırakmalıdır. Fakat ulusal güvenlik ve hukuk, kişiye özel olmadığı için hiç kimse bu alanda vergi vermek istemiyorum deme hakkına sahip değildir. Minarşist düşünür Chandran Kukathas da devlete yalnızca koruyuculuk görevini atfediyor:

“Devletin toplumda bir rolü olduğunu düşünen liberteryenlere göre, hükümetin amacı insanların durumunu iyileştirmek, onların refahına hizmet etmek ya da ihtiyaçlarını tatmin etmek veya onlara hak ettiklerini temin etmek olamaz. Hükümetlerin amacı, en fazla, ülke içinden veya dışından, başkalarının işgaline, müdahalesine karşı bireylerin özgürlüğünü korumaktır. Böyle bir durum söz konusu değilse, insanlara karışmamalı, onları kendi haline bırakmalıdır. Daha kolay ne olabilir?” (Kukathas, 2003: 69).

Robert Nozick’in, John Rawls’ın *Bir Adalet Teorisi* adlı eserine karşı yazdığı ve yirminci yüzyılın en etkili siyaset bilimi kitaplarından olan *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı yapıtı devlet olgusunun meşruluğunu ve fonksiyonlarını sorgular. Nozick, önsözüne “bireylerin hakları vardır” cümlesiyle başlar (Nozick, 2015: 21). Ona göre minimal devlet: “güç kullanımını, hırsızlık ve sahtekârlığı önleme, sözleşmelere uyulmasını sağlama gibi dar fonksiyonlarla sınırlı” bir devlettir ve daha fazla yetkiye sahip bir devlet, insanları bir şeyler yapmaya ya da yapmamaya zorlayabileceği için mazur görülmez²⁷ (Nozick, 2015: 21).

Devleti sınırlamaya, müdahale alanını daraltmaya yönelik girişimler kimi zaman sekteye uğramıştır. Birinci Dünya Savaşı ve Büyük Buhranın ardından ekonomik anlamda liberalizm düşüncesi, serbest piyasa anlayışı, terk edilmeye ve yerini keynesyen politikalar almaya başlamıştır. 1929’daki ekonomik krizin müsebbibi liberal politikalar olarak görülmüş ve devletin ekonomiye müdahalesi artırılmıştır. Ancak 1970’lerde yeni bir ekonomik krizin ardından keynesyen ekonominin yerini yeniden liberal politikalar almıştır. Artık ya geçmiş krizin suçlusu liberal politikaların olmadığı düşünülmüş ya da yeniden düzenlenmiş bir liberalizmin daha iyi olacağı düşüncesi ağır basmıştır ve nihayetinde bugün – özellikle Avrupa’da – sosyal liberalizm denilen yeni liberal politikalar etkili olmaya başlamıştır.

2.1.3. Sosyal Liberalizm

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmiştir. Klasik liberallerde eksik olan sosyal devlet fikrini sosyal liberaller tamamlamışlardır. Fakat sosyal adaleti savunurken, mülkiyet haklarının, serbest piyasanın ve ekonomik özgürlüklerin de peşinden gidilmesi gerektiğini düşünürler. Bazı sosyal liberaller kendilerini merhametli

²⁷ Nozick, kitabının ütopya bölümüne “minimal devletten daha kapsamlı bir devlet mazur gösterilemez” sözüyle giriş yapıyor fakat Nozick’e göre böyle bir yer ütopyaların ihtişamlı ve görkemli yapısından uzak olduğu için ütopyacılar göre “sönük ve yavan” kalacaktır. Bu yüzden böyle bir yeri ütopya olarak nitelemek zor olur (Nozick, 2015: 373).

liberaller olarak adlandırılır (Brennan, 2015: 38). Sosyal adalet fikri genellikle marksistler ve diğer sol tandanslı insanlar tarafından benimsenirken sosyal liberaller de devletin yoksullara ve güçsüzlere yardım eden bir kurum olması gerektiğini düşünürler.

Devlet, salt bir güvenlik kurumu olmaktan öte bir şeydir. İngiltere’de Thatcher, Amerika’da Reagan dönemi politikalarıyla muhafazakâr sağ ve serbest piyasa fikirlerinin bir arada harmanlanmasıyla gelişmiştir. İktisadi müdahaleye klasik liberallerden daha çok karşı çıkarlar (Heywood, 2014: 68). Ancak devlete daha fazla görev atfederler. Sosyal yardım, eğitim, sağlık gibi harcamalarda devletin toplumsal adaleti sağlaması gerekir.

2.2. Liberal Devlet

Hobbes’e göre devletin kuruluşu şu şekilde gerçekleşir: bireyler arzularını başkalarının inisiyatifine bırakır, gücü ve zenginliği kullanma hakkını başkalarına verir ve toplumun istençlerini elinde toplayan kurum, toplumu daha uyumlu hale getirmek amacıyla korku unsurunu kullanır (Hobbes, 2014: 83). Hobbes gibi kimi liberaller, insanın bencil çıkarları peşinde koşan varlıklar olduğuna inanırlar. Bu yüzden doğa durumu bir kaos ortamıdır, sürekli bir savaş halidir. Anarşi, hırsızlığı, gaspı, yaralamayı, öldürmeyi beraberinde getirir. Toplum sözleşmecilerinden Hobbes bu davranışı “insan, insanın kurdudur” diyerek açıklıyor. Sonuç olarak bir devlete ihtiyaç vardır ve yasalarla bireyler kendilerini güvende hissetmelidir. Bireyler doğa durumundan bir anlaşmayla kurtularak devleti oluşturur ve bu yüzden devlet, birey içindir.

Bir başka doğa durumu kuramcılarından Locke bütün devletlerin güç ve şiddet ürünü olduğunu söyler (Locke, 2012: 8). Özgürlüğü, bağımsızlığı mülkiyetle eşit derecede doğal hak olarak tanımlayan Locke “hiç kimse kendi onayı olmaksızın servetinden yoksun bırakılamaz ve başka birinin siyasal iktidarına tabi kılınmaz” diyerek mülkiyete bir kutsiyet atfeder (Locke, 2012: 64). Bu tanımlamayı, doğal durum üzerinden yapar. Ancak şüphesiz ki dünya üzerinde, en azından günümüzde “hiç kimsenin siyasal iktidarına tabi olmama” derecesinde bir bağımsızlık mümkün değildir. Locke’nin seçenekmiş gibi sunduğu “topluluğa katılma” durumu mecburidir. Bir topluluğa ve çoğunluğun kuralına uyma zorunluluğu da kişiyi sınırlar, doğal özgürlüğünden yoksun bırakır. Bu yüzden Locke’nin başta söylediği anlamıyla özgürlük, bağımsızlık ve kimsenin iktidarına tabii olmamak “vatandaş” olmanın getirdiği lütuflar sayesinde kısıtlanmıştır. Ona göre “herkes diğeri kadar kral” olduğundan (Locke, 2012: 81) güvenliksiz ve korumasızdır. Vatandaş olmanın lütfu olarak bahsedilen şey Locke için mülkiyettir. Mülkiyet; yaşam ve özgürlükle aynı

derecede önemlidir ve kutsaldır. Topluluktaki insan, toplulukta olmanın nimetlerinden faydalanır; diğer insanların emeği ve yardımı, kendisine daha rahat bir yaşam sunduğu için kendi özgürlüğünün bir kısmından bu ölçüde feragat etmek durumundadır (Locke, 2012: 83). Bireyler “özgürlüklerinin bir kısmını feda etmenin” kendi çıkarlarına olduğunu bilerek bir hukuk sistemi altında yaşarlar (Heywood, 2014: 54).

Güçler ayrılığı ilkesiyle yönetimi elinde bulunduranların potansiyel zorbalıkları engellenmelidir. Yasama, yürütme ve yargı bir elde toplanırsa yürütme erkini elinde bulunduranlar, hayat anlayışını toplumun her alanına sirayet ettirmeye çalışabilir. Yasamayı ve yürütmeyi denetleyecek kurumların olması gerekir.

Siyasette hem muhafazakâr hem de yenilikçi kanat devletçilik düsturunda ortak görüşe sahiptir. Bu iki anlayış da devletin önemli konulara müdahil olması gerektiği yönünde hemfikirdir; üretim, milli refah ve yoksullara yardım gibi konularda devletin bir rol üstlenmesi gerekir. Liberteryenlere göre bu konular önemli olduğu için devlet bu konularda pasif kalmalıdır. Çoğu insan bir problemi devletin nasıl çözeceğini merak ederken liberteryenler, problemin nasıl çözülebileceğini merak eder (Brennan, 2015: 32-33). Birçok ideolojide olduğu gibi liberteryenler arasında da çeşitli görüş ayrılıkları vardır. Devletin sosyal konularda etkin olmasını bekleyen sosyal liberallerden, devletin varlığına karşı çıkan anarko-kapitalistlere kadar radikal ayrımlar vardır. Ancak genel kabul gören liberalizm anlayışları, düşüncenin temelini oluşturan klasik düşünce, sınırlı devleti savunan minarşist düşünce ve refah devletini savunan sosyal liberal düşüncedir. Bu bölümde ve daha sonraki bölümde liberal görüşler arasından minarşistlere ağırlık verilecektir. Zira minimal devlet yanlıları hem liberalizmin daha keskin yanını temsil etmekte hem de klasiklere göre ütopyacılığa yönelik eleştirileri daha ağır basmaktadır. Klasik liberalizmden temel farkı, “klasik liberalizm sınırlı devlet, minarşizm ise ultra minimal devlet anlayışı taraftarıdır” (Büyükboğa, 2015: 28).

İngiltere’de muhafazakârların karşısında gelişen liberalizm genellikle büyük şehirlerde, sanayi ve ticaret bölgelerinde taraftar bulmuştur. Muhafazakârların tutumuna göre Kral, Tanrı’nın bir elçisiyken liberallere göre krallık, halkın yararını gözetten bir sivil kurumdur (Spencer, 2016: 23).

Liberalizm ve demokrasi kavramları sık sık birlikte kullanılsa da farklı alanlarla ilgilenmektedirler. Liberalizm, devletin görevleri, yetkileri ve yetkilerini kısıtlama ile ilgilenir. Demokrasi ise devletin ya da hükümetin yönetim kadrolarında kimlerin görev alacağı ile ilgilidir. Liberalizm, çoğunluğun tiranlığının önüne geçmeye çalışırken demokrasi, çoğunluğun fikirlerini kamusal akıl olarak uygulamaktır. Liberalizm, sınırlı

devlet arzusunu, demokrasi ise halkın yönetimini temsil eder (Heywood, 2014: 57). Demokrasinin karşı ilkesinin otoriteriyenizm ve liberalizmin karşı ilkesinin totaliteriyenizm olduğunu söyleyen Hayek'e göre totaliter bir demokrasi veya otoriter bir liberalizm mümkündür (Hayek, 2009: 217). Öyle ki Nazi Almanyası gibi diktatörlüğe evrilmiş örnekler ve Hobbes gibi monarşi yanlısı liberaller de vardır. Demokrasi, liberalizmden çok daha eski bir anlayış olsa da modern dönemde birbirlerini şekillendirmişlerdir ve daha çok liberalizm, demokrasiyi şekillendirmiş ve yön vermeye devam etmektedir.

Rand'a göre (2004: 9-10), kapitalizmin diğer sistemlerden üstün olmasını sağlayan şey *Britannica*'da bahsedildiği gibi "sosyal artık" değildir.²⁸ Ona göre kapitalizmin başarısı, zenginliğin yaratılmasına sebep olan özgürlüktür.

Demokrasinin tiranlığa dönüşmesindeki büyük etkenlerden biri de güçlü merkezi yönetimlerdir. Liberaller, yerel yönetimi merkezi yönetime tercih ederler. Âdem-i merkeziyetçi bir devlet görece daha demokratik olacaktır ve devasa büyüklükteki aksayan bürokrasinin dezavantajları azalacaktır. Liberaller, yerinden yönetim ilkesini daha küçük bölge ve daha az nüfusu idare etmenin daha kolay olması gibi avantajlarının yanında vergi konusunda daha adaletli olduğunu da savunurlar. Öyle ki merkezden yönetimde hizmet götürülen bölgelerin ne kadar vergi verdikleri dikkate alınmadan kamusal fonlar sağlanmaktadır. Ancak yerel yönetimlerde devletten hizmet bekleyen bir nüfus, bunun karşılığı olan vergiyi ödediği takdirde hizmet alabilir ve ne başkalarının vergisiyle kendilerine fayda sağlanır ne de kendi vergileriyle başkalarına hizmet edilir.

Devlet, popülist politikalarla bir şeylere müdahale etmeye kalktıkça devletten hizmet bekleyen sesler artar ve istenilen şeyleri başka kurumların ya da kişilerin yapabilmesine veya yapmasına bakılmaz. Siyasetçiler, aldıkları kararların uzun vadedeki etkilerini bilemezler. Spencer bu konuda İngiltere'de eğitime ayrılan bütçeyi örnek gösterir: 1833'te meclis oylarıyla okul binaları için 30.000 Sterlin ayrılması yönündeki karar 50 sene sonra 6.000.000 Sterline kadar ulaşmıştır (Spencer, 2016: 53).

Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya* kitabının sonunda minimal devleti tek meşru devlet biçimi olarak tanımlar (Nozick, 2015: 414): "*Minimal devlet bizi başkaları tarafından araç, vasıta, malzeme veya kaynak olarak kullanılabilecek hakları ihlal*

²⁸ Britannica'daki tanıma göre kapitalizmin en büyük başarısı emek fazlasının, sosyal artığın üretken kullanımıdır. İnsanlar katedraller, piramitler yapmak yerine ham maddelere ve zenginlik yaratan şeylere yatırım yapmayı tercih ettiler. Böylece üretim kapasitesi arttı (Britannica, 1964, Aktaran: Rand, 2004: 9).

edilmeyen bireyler olarak görmektedir. Bize bireysel hakları olan ve bir onura sahip kişiler olarak muamele eder. Haklarımıza saygı göstererek bize saygı göstermiş olur. Aynı saygınlığa sahip diğer bireylerin gönüllü işbirliğiyle, bize, bireysel olarak seçtiğimiz biriyle beraber, kendi yaşamımızı tercih etme ve amaçlarımızı ve kendimizle ilgili düşüncelerimizi gerçekleştirme olanağı verir. Herhangi bir devlet veya bireylerden oluşan bir grup bundan fazlasını yapamaz. Azını da.”

Liberal devlete yönelik eleştiriler genellikle bireycilik, mülkiyet, serbest piyasa, sosyal adalet, servetin eşit dağıtılması ve liberal özgürlüğün genişletilmiş sınırları gibi ilkeler üzerinden gelmektedir.

2.3. Nozick’in Anarşi, Devlet ve Ütopya’sı

Nozick’in liberteryen teorilerinin *Anarşi, Devlet ve Ütopya* kitabı ekseninde incelenmesinden önce, yer yer cevap niteliğinde kaleme aldığı John Rawls’ın *Bir Adalet Teorisi*’ne kısaca da olsa değinmek gerekir.

2.3.1. John Rawls’ın Bir Adalet Teorisi’si

John Rawls, 1971 yılında yayımlanan “A Theory of Justice”²⁹ adlı eseriyle siyaset felsefesi alanında büyük yankı uyandırmıştır. Hem sözleşmeci hem de liberal bir eser olması nedeniyle Rousseau, Locke, Kant ve Hobbes izleri taşımaktadır. Rawls, bu eserinde liberal adalet düşüncesini deontolojik³⁰ olarak ele almıştır.

Rawls, adaleti öncelikle iki ilkeye bağlar; ilki özgürlük ve ikincisi eşitlik. Rawls, bu iki ilke arasında tercih yapılacak durumlarda özgürlüğü öne alır. Ancak yine de bu iki ilkeden biri olmadan diğeri de olamaz.

Rawls’ın adaletinin birinci ilkesi temel hak ve özgürlükleri kapsar ve bu kapsamda herkes tamamen eşit haklara sahiptir. İkinci ilkesi ise toplumsal adalet ile ilgilidir. Sosyo-ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi,³¹ adil fırsat eşitliği gibi konular ikinci ilkenin kapsamındadır (Rawls, 2017: 331). Rawls’ta adalet, toplumsal işbirliğinin temeli sayılırken Nozick’te bireyin kendini gerçekleştirmesinin temel zemini.

²⁹ Türkçe olarak 2017’de, Phoenix Yayınevi tarafından “Bir Adalet Teorisi” ismiyle yayımlanmıştır.

³⁰ Deontoloji: Etik, ahlaki kurallarla ilgilenen bilim. Bir şeyin ne derece iyi, kötü, adaletli vs. olup olmadığıyla ilgilenir.

³¹ Burada doğru kullanım “eşitsizliklerin giderilmesi”dir. Çünkü Rawls’ın eşitlik tasavvuru, servetin yeniden dağıtılması yönünde değildir. Ona göre avantajlı olanlar daha fazla fayda sağlamalıdır. Bununla birlikte adaletin sağlanması için sistem, dezavantajlıların durumunu iyileştirmelidir. Avantajlı olanların daha fazla fayda sağlaması ve dezavantajlıların durumunun iyileştirilmesi her iki taraf için de daha iyi olacaktır.

Rawls, teorisini toplumdaki dezavantajlıların – veya talihsiz doğanların – lehine kurar. Doğruyu, iyi karşısında önceleyen Rawls’ın teorisinde hakkaniyet olarak adalet (justice as fairness) kavramı önemli bir yer tutar (Kocaoğlu, 2015: 30). Daha adil bir toplum yaratmak için tıpkı bir toplum sözleşmecisi gibi, işe doğa durumundan başlar. Rawls’ın orijinal pozisyon adını verdiği başlangıç durumunda herkes eşit durumdadır ve kurallar, orijinal pozisyonda belirlenir. Bu noktada hiç kimsenin kendi menfaatleri doğrultusunda seçim yapmaması adına, bir cehalet perdesine ihtiyaç duyulur, Rawls’a göre kendi menfaatlerinden haberi olmayan bireyler, ortak menfaati düşünmek durumunda kalacaklardır (Kocaoğlu, 2013: 74). Cehalet perdesi, hiç kimsenin kendisinin veya bir başkasının yeteneklerini, engellerini, etnik kökenini (azınlık içinde olup olmayacağını) bilemeyeceği bir duruma karşılık gelmektedir. İnsanlar orijinal pozisyonda, cehalet perdesi altında, kendilerinin en kötü durumda olabileceği ihtimalini düşünerek yasalar yaparlar. Herkes, kendisinin en dezavantajlı konumda olacağı korkusuyla karar verir. Rawls, insanların rasyonel, uzlaşmacı, özgür ve adil kararlar vereceklerini düşünür (Özkök, 1997: 20). Rawls’ın sözleşmesinde bireyler, rasyonel davranarak kendi çıkarları peşinde koşacaktır. Bireyin amaç olduğu bu ahlak anlayışı sonucunda bireyler, Hobbes’in varsayımından farklı olarak, birbirlerinin kurdu olmayacaktır (Kocaoğlu, 2013: 33).

Rawls’a göre adalet ilkeleri genel ve evrensel olmalıdır, herkes tarafından bilinmelidir ve herkesin anlayabileceği açıklıkta ve netlikte olmalıdır. İyi düzenlenmiş bir toplumda aynı ilkeler herkesçe kabul edilmiş olmalıdır, toplumun temel kurumları aynı adalet ilkeleriyle kurulmalıdır (Rawls, 2017: 158-160).

2.3.2. Robert Nozick’in Anarşi, Devlet ve Ütopya’sı

Robert Nozick, Rawls’ın kitabına karşı olarak ondan üç sene sonra, 1974’te “Anarchy, State and Utopia”³² adlı kitabını çıkarmıştır. Rawls’ın sosyal liberal eserine, liberteryen bir cevap vermiştir. Rawls’ın sözleşmecisi eserine karşılık Nozick, minimal devlet savunusu yapmıştır. Nozick’in eseri, Rawls’a göre daha Locke’cidir. Nozick, Locke ile aynı doğrultuda “hayat, özgürlük, mülkiyet” düsturunu benimsemiştir. Nozick’e göre mülkiyet hakkı, insanın kendi benliği üzerinde söz sahibi olma hakkıdır. Mülkiyet hakkının olmadığı bir yerde birey ne özgür olabilir ne de kendi hayatıyla ilgili kararlar verebilir (Kocaoğlu, 2013: 163). Nozick, kitabında, anarşiden minimal devlete geçiş sürecini anlatmaktadır. Ona göre minimal devletten daha büyük bir devlet, meşru

³² Bu kitap, *Bir Adalet Teorisi*’nden daha önce, 2000 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından Türkçe yayımlanmıştır.

değildir. Zira daha büyük bir devlet, insanların haklarını ve farklılıklarını ihlal eder (Nozick, 2015: 203).

Nozick'e göre herkesin aynı sözleşmeye bağlı olarak yaşaması mümkün değildir. Nozick, tek tip bir ütopyanın mümkün olmadığını söyler. Herkesin hayattaki kaygıları, öncelikleri, amaçları farklı olduğundan herkes kendi yaşam biçimine göre bir toplulukta yaşayabilmeli ve bu topluluklar arasında geçiş olmalıdır (Nozick, 2015: 388-389).

Rawls'a göre insanlar, doğal yeteneklerini hak etmemiştir. Sadece şanslı oldukları için bu yeteneklere sahip olmuşlardır. Bu yüzden doğuştan yetenekli olmayanların şanssızlıkları telafi edilmelidir. Bu durum da pozitif hakları devreye sokmaktadır. Nozick'e göre pozitif hakları tamamen insanların vicdanlarına bırakılmalıdır. Başkalarına yardım etmek ahlaken doğru olsa da bunun devlet eliyle, zorla yapılması yanlıştır. İnsanlar, yardımlarını bireysel olarak veya kurumlar aracılığıyla istedikleri şekilde yapmalıdır. Devlet, insanları yardım etmeye zorlayamaz (Nozick, 2015: 21). Rawls ise doğru olanı, iyi olana öncelediği için bunun devlet eliyle yapılması gerektiğini söyler. Nozick'e göre "dağıtımçı adalet" tarafsız değildir ve böylesine büyük bir kaynak kontrolü kimseye verilmemelidir (Nozick, 2015: 203-204).

2.3.2.1. Anarşi - Başlangıç Durumu ve Devletin Ortaya Çıkışı

"Siyaset felsefesinin temel sorusu herhangi bir devletin var olup olmaması gerektiği ile ilgilidir" diyen Nozick (2015: 31), başlangıç durumundan itibaren devletin ortaya çıkışını ve ideal bir devletin sınırlarının nasıl olmasını gerektiğini, Locke'un doğa durumu çerçevesinde inceliyor *Anarşi, Devlet ve Ütopya* kitabında.

Nozick, Hobbes gibi insanların birbirlerinin kurdu olduğunu düşünmese de Locke'u anlayışın arkasından gider. İnsanlar, saf kötü niyetten oluşmasalar bile kötülük yapmak isteyen insanlar her zaman olacaktır. Birileri, bireylerin canına, malına, özgürlüğüne, servetine göz koyacaktır. Bunu önlemek; bireylerin hayatlarını ve mülklerini güvenceye almak için örgütlü ve iyi işleyen bir sisteme ihtiyaç vardır. Bu sistem de minimal devletten başka bir şey olmamalıdır (Kocaoğlu, 2013: 177).

Nozick; Locke'u doğa durumuna dayanarak özgürlüğü, başkalarına zarar vermeme ve verilen zararı tazmin etmeye bağlıyor (Nozick, 2015: 39). Ancak böylesine bir haklar ve özgürlükler alanı, bireylerin güçleri oranında kısıtlanır. Başlangıç durumunda gruplaşmalar ile insanlar kendilerini güvenceye almaya çalışır ve gördüğü

zararları bireysel veya toplu olarak tazmin etmeye çalışır. Fakat anlaşmazlıkların grup içinde görülmesi grupları, koruyucu birimleri zamanla böler. Sonuç olarak koruyuculuk işini profesyonelce yapan topluluklar; ücret karşılığında ve tarafsızca koruyuculuk görevini yapmaya üstlenen şirketler ortaya çıkar.

Nozick, farklı egemen koruyucu birimlerin irticalen ortaya çıkmasının ardından bu birimler arasında yaşanabilecek anlaşmazlıkların çözümü için yeni ve ortak bir üst mahkemeye ihtiyaç duyulacağını söylüyor (Nozick, 2015: 47). Başlangıçta aynı bölge içerisinde birden fazla koruyucu birimler olacaktır. Bu birimler veya şirketler, üyelerinin güvenliğini ve huzurunu sağlamaya çalışırlar. Hem kolluk kuvveti hem de mahkeme görevini görürler. Bu şirketlerin kendi üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıkları çözmek şirketler için daha kolay ve hızlı olur. Çünkü anlaşmazlıkların, bu koruyucu şirketlerin kendi kuralları çerçevesinde işletilmesine üyeler baştan rıza gösterirler. Ancak problem, birden fazla koruyucu şirketin üyeleri arasında gerçekleşen anlaşmazlık durumlarında daha büyük olur. Çözilememiş problemler her şirket için ayrı bir maliyet getirir ve daha büyük olumsuzluklara da neden olabilir. Bu yüzden koruyucu şirketler üçüncü veya daha üst bir karar makamı oluşturur ve bu makam, en üst karar merci olarak kabul edilirler. Aynı durum bir koruyucu birime üye olan ile hiçbir koruyucu birime üye olmayan insanlar arasında da geçerlidir. Egemen koruyucu birimlerin üyeleri, kendi sorunlarını en hızlı ve adil şekilde çözecek şirketlerle iş birliği yapmak isteyeceklerdir.

Bireyler, varsa, anlaşmazlıklar sonucunda sürekli kazanan koruyucu birimleri tercih ederler. İnsanlar kendi koruyucu birimlerini bırakıp daha başarılı ve güven veren koruyucu birimleri tercih ederler. Bireyler, kendi bölgelerinde hâkim olan koruyucu birimlerden hizmet almak isterler. Ancak diğer koruyucu birimlerden daha üstün görünen koruyucu şirketler yoksa anlaşmazlıkların hızlı çözülmesi için koruyucu birimler arasında maliyetleri azaltmak ve daha hızlı karar almak için üst kurullar oluştururlar. Böylelikle federal bir adalet sistemi yaratılmış olur.

Bireyler zamanla en iyi egemen koruyucu birimi tekelleştirebilir. En iyi koruyucu birim de en az vergi alıp, en iyi koruma sağlayan ve müşterilerine vergi verilmeyen, savaşa katılmasına zorlamayan, emir vermeyen şirkettir. Farklı koruyucu birimlerle birlikte daha üst bir makamın ortak olarak kabul edilmesi durumunu Nozick, federal adalet sistemine benzetiyor: “farklı birimler faaliyet gösterse de, hepsinin birer parçası olduğu tek bir federal adalet sistemi mevcut olur” (Nozick, 2015: 48). Nozick’e göre başlangıç durumunun ardından kendiliğinden oluşan düzen

sonucunda, koruyucu birim veya devlet, yalnızca temel hakların savunucusu olur ve en nihayetinde minarşist bir yapı oluşur. Devletin daha kapsamlı bir güce sahip olmaya çalışması mazur görülemez. Nihayetinde anarşinin yerini minimal devlet ya da minimal devletler alır.

Platon ve Hobbes'ta oluğu gibi Nozick de “koruyuculardan nasıl korunacağız” sorusunu soruyor (Nozick, 2015: 48). Bir koruyucu birim, başkalarına veya herkese karşı saldırganlaşırsa toplumun ve diğer birimlerin ona karşı bir tavır alması gerekir. Diğer birimler, müşterileriyle beraber bu birime karşı boykotçu tutum sergilemelidir. Saldırgan birimle ve saldırgan birimin üyeleriyle iş yapmamak, o birimi zayıflatacaktır. Bu birimlerin – devletler kadar meşruiyete sahip olmadıklarından dolayı – zayıflamaları kaçınılmazdır.

Koruyucu birimler zamanla monopol, tekel haline gelebilir. En iyi hizmeti sunan koruyucu birim, zamanla daha çok insan tarafından tercih edilerek bir tekel haline gelebilir. Hatta güçlü olan koruyucu şirket, güçsüz olanı daha da zayıflatıp müşterilerini çekmeye çalışabilir. Tek egemen koruyucu şirketin hâkim olması durumunda, yalnızca hiçbir şirketten hizmet satın almak istemeyen insanlar koruyucu birimlerin kapsamı dışında kalacaktır. Bu şekilde dışarıda kalan bağımsızlar, egemen koruyucu şirketin egemenliği için rahatsızlık oluşturur. Bireylerin, kendi haklarını kendilerinin korumaya çalışması doğa durumundaki tehlikeleri beraberinde getirir. Kendi kendilerini koruyan, hiçbir koruyucu birime üye olmayan insanlar kendi adaletlerini ve ceza mekanizmalarını kendilerince işletmeye çalışacak; kişisel hırs ve intikam duygusuyla orantısız hareket edeceklerdir. Bu durumdan rahatsız olan ve müşterilerini korumaya çalışan egemen koruyucu birim, minimal bir devlete dönüşme aşamalarından birini gerçekleştirerek, kendi müşterisi olmayanlara da güç kullanmaya çalışacaktır. Aksi takdirde kendi müşterileri, bağımsızlar tarafından zarara uğratılacak ve hakları korunamayacaktır. Koruyucu birimin, egemen koruyucu birime dönüşmesi; bu şekilde tedrici olarak gerçekleşir. Nozick bu devleti, gece bekçisi devletten daha minimal olduğu için “ultra-minimal devlet” olarak tanımlamaktadır (Nozick 2015: 59). Böylelikle bu koruyucu birim veya yeni adıyla ultra-minimal devlet, Weberci anlamda devlet olmanın en önemli şartı olan güç kullanma tekeli kullanmış olur (Kocaoğlu 2013: 183).

Egemen koruyucu birim, bağımsızların da haklarına müdahil olduğu için kendi müşterilerinden aldığı ücretle – gerekirse daha fazla ücret alarak – kendi bölgesindeki bağımsızlar da dâhil olmak üzere herkesin koruyuculuğunu üstlenir. Bu şekilde de ultra-

minimal devlet, minimal devlete dönüşür. Egemen koruyucu birim, prosedürel haklar yayınlarak hangi durumlarda müdahale edileceğini herkesin bilgisine sunmalıdır. Nozick burada Rawlsçu bir tavır takınarak “makul olan bireyler”in bu prosedürlere uyacağını düşünür. Ultra-minimal devletten minimal devlete geçişin en önemli göstergesi bağımsızların durumuyla ilgili egemen koruyucu birimin uyguladığı tutumdur. Egemen koruyucu birim güç kullanma hakkını herkes üzerinde, hizmet hakkını yalnızca müşterileri için kullanıyorsa ultra-minimal devlet; güç kullanma tekeli ve hizmeti, kendi coğrafyasındaki herkes üzerinde kullanıyorsa minimal devlet olur (Kocaoğlu, 2013, Nozick, 2015).

Nozick, yalnızca minimal bir devletin meşru ve kabul edilebilir olduğunu kanıtlamaya çalışırken Adam Smith’in görünmez el kuramından yararlanır. Başlangıç durumundan koruyucu birimlerin olduğu bir düzene ve minimal devlete doğru geçiş, görünmez el aracılığıyla gerçekleşir. Weberci tanımda bir devlet tasviri çizen Nozick’e göre minimal devlet, kabul edilebilir tek devlet yapısıdır. Minimal devlet hem anarşiden hem de minimal devletten daha güçlü bir devletten daha iyidir ve daha meşrudur. Weberci anlamıyla güç kullanma tekeli elinde bulunduran devlet, vatandaşlarının güvenliğini de sağlamalıdır.

Minimal devletten daha büyük bir devlet yapısı, kendi iyi hayat anlayışını dayatmaya çalışacaktır. Bireylerin farklılığını ve biricikliğini kutsayan liberteryen anlayış, kapsamlı bir devlette geçerliliğini yitirir. Minimal devlet, evrensel olarak kabul edilebilir bir devlettir. Daha kapsamlı bir devlet, tarafsız olamaz (Bader, 2012, Aktaran: Kocaoğlu, 2013: 202).

Nozick, güç kullanma tekeli herkes üzerinde kullanan egemen koruyucu birimin meşru olduğunu söyler. Hatta minimal devletin uyguladığı prosedür, “ahlaki olarak şart”tır (Nozick, 2015: 164). Egemen koruyucu birim “devletsi” bir varlıktır. Yeniden dağıtım ilkesine karşı olan Nozick, egemen koruyucu şirketin, bağımsızları da kendi prosedürüne dahil etmesini dağıtımcı bir eylem olarak görmez. Çünkü bağımsızların haklarının korunması, bağımsızların ödeme yapamamasıyla ilgili değildir. Egemen koruyucu şirket, kendi müşterilerinin haklarını korumak için bağımsızları da koruma kapsamına almalıdır. Bunu savunurken Nozick, sara hastası bir sürücünün yarattığı risk ile egemen koruyucu birimden bağımsız kalmak isteyen insanların yarattığı riskin benzer olduğunu söylüyor (Kocaoğlu, 2013: 184).

Nozick, egemen koruyucu birimin müşterileri olmayanları da kapsamına almaya başlamasından sonra müşterilerin para vererek koruma hizmeti almak yerine

bağımsızlar gibi bedava hizmet almak istemeyeceğini savunuyor. Çünkü makul insanlar, bağımsızların yarattığı tehlikenin farkındadır ve daha fazla bağımsız insan olmasının kendileri ve toplum için risk oluşturacağını bilirler. Bu yüzden insanlar bedava hizmeti tercih etmek istemeyeceklerdir. Egemen koruyucu şirketin müşterisi olarak güvenlik hizmeti almanın cazibesi de insanları etkileyecektir (Nozick, 2015: 158). Nozick'in bu savunusunu destekler örnekler bulmak mümkündür. İnsanlar korsan yayınları ucuza ve hatta bedavaya almak yerine maddi güçleri doğrultusunda ücret ödeyerek orijinal yayınları satın almaktadırlar.

Nozick, teorisine tek bir egemen koruyucu birimin, diğer birimler arasında zamanla monopol hale geleceğini varsayarak başlıyor. Ancak Nozick'in bahsettiği gibi tek bir koruyucu birimin egemen hale geldiği bir doğa durumunun yaşanması şart değildir. Birden fazla koruyucu birim, gerek ekonomik nedenler gerek güvenlik hizmetlerinin eşit düzeyde gerçekleştirilmesi gibi nedenlerle aynı anda var olabilir. Çok sayıda koruyucu birim benzer güce sahip olabilir. Kimi küçük koruyucu birimler ve bunların yanında hâkimiyet alanı ve nüfusu daha büyük olan güçlü koruyucu birimler var olabilir.

Ancak Nozick'in çizdiği bu çerçevede koruyucu birimin tekel haline gelmesi yalnızca minimal ya da ultra-minimal bir devleti oluşturmakla kalmayabilir. Monopolleşmiş egemen koruyucu şirket, gücünü kötüye kullanarak fahiş fiyatlar talep edebilir. Ayrıca yine tekel olmayı kötüye kullanarak başka güvenlik birimlerinin piyasaya girmesini engelleyebilir (Kocaoğlu, 2013: 193). Egemen koruyucu birimin yozlaşma ihtimali, Nozick tarafından yeterince açıklanmamıştır. Egemen şirket ya da şirketler, kendi müşterilerine ve potansiyel müşterilerine karşı imtiyazlı davranabilir. Öyle ki bireylerin art niyetli davranmama ihtimalinin olduğu bir yerde güvenlik birimlerinin adaletin şaşmaz uygulayıcıları gibi davranması beklenemez.

2.3.2.2. Devlet – Minimal Devletin Ötesi

Başlangıç durumundan itibaren bir devletin hangi saiklerle ortaya çıkabileceğini göstermeye çalışan Nozick, güvenlik temelinde oluşturduğu minimal devletin dağıtım ilkelerini yetkilenme teorisine göre belirler. Yeniden dağıtımı hiçbir kişi ya da grup, kendi aralarında aldıkları kararlarla gerçekleştiremez. Kaynakların ve değerlerin, kontrolünü ve dağıtımını adil dağıtım ile gerçekleştirilmelidir.

Bir mülkü elde etme ile ilgili adalet ilkelerine uyulması, kişiyi o mülk üzerinde yetki sahibi kılmaya yeter. Ayrıca yine bir mülkün, transfer ile ilgili adalet ilkesine

uygun bir şekilde, yetki sahibi olan kimseden transfer edilmesi o mülk üzerinde yetki sahibi olmaya yeter. Transfer ilkesi adil ve rıza ilişkisine dayanarak, gönüllü gerçekleşmelidir. Gönüllülük ilkesinde evlenme örneği veren Nozick, A'dan Z'ye sıralanan 26 kadın ve 26 erkeğin birbirleriyle evleneceği bir durum veriyor (Nozick, 2015: 333). A ile A'; B ile B' ve C ile C' şeklinde Z'ye kadar devam eden 26 çift birbirleriyle gönüllü olarak ve sıra sıra evlenmektedir. En son evlenen Z ve Z' çifti için birbirlerinden başka bir seçenek olmasa bile zorla evlenmiş olmaz. Nozick'in vardığı sonuca göre tercihlerin ve alternatiflerin azalması, gönüllülük ilişkisine hanel getirmez. Ayrıca bu gönüllülük haksız bir eylem içermez. Herkes tek tek istediği eylemi gerçekleştirmiş ve hiç kimse başkasının eylemine müdahale etmemiştir.

Yetkilenme teorisi son olarak düzeltme ilkesini kapsar. Bir mülkün haksız bir şekilde el değıştirmesi durumunda adaletsizlik düzeltilmelidir. Başlangıçta bir mülkü elde etmek için tarihsel bir adalete ihtiyaç duyulur. Bu mülkün kullanım yetkisinin başkalarında olması için adil bir transfer ilkesi var olmalıdır. Mülkün, başkasının eline geçmesi hırsızlık, gasp, dolandırma, zor kullanma vs. yollarla gerçekleşmişse adaletsizliğin düzeltilmesi gerekmektedir (Nozick, 2015: 205 – 207). Geçmişte yaşanan adaletsiz bir duru, düzeltilmelidir. Düzeltme ilkesi, bir malı haksız şekilde edenin mağdura ve topluma karşı sorumlulukları olduğu için yetkilenmenin bir gereğidir. Nozick'in yetkilenme teorisi Rawls'ın fark ilkesine benzetilse de doğuştan gelen dezavantajlar göz ardı edilmiştir (Kocaoğlu, 2013: 238).

Nozick, ilk edinme ilkesini de Lockeçu doğa durumu yaklaşımıyla değerlendiriyor. Locke'a göre doğada sahihsiz bir malı ilk bulup kullanan kişi onun üzerinde yetki sahibidir. Bir ağaçtan meyve toplayan kişi, o meyveler üzerinde kullanım hakkına sahiptir. Bir bitkinin, ağacın tohumunu atıp yetiştiren, sulayan, büyüten kişi o bitki, ağaç üzerinde kullanım hakkına sahiptir. Edinme ilkesinin sınırları ne kadar fazla sayıda veya ne kadar geniş alanda mal, mülk edinmeyle çizilemez. Edinilen mülkün bozulma eşiğine göre şekillenir (Kocaoğlu, 2013, Locke, 2012). Ancak Nozick'e göre bu durum bu kadar kolay açıklanamaz. Bir domates suyunu denize döktüğümüzde denizin sahibi mi oluruz yoksa aptalca bir israfa mı neden oluruz diye soruyor (Nozick, 2015: 232). Benzer şekilde, bir insanın kendi keşfettiği bir ülkede domates ekmesi o ülkenin ne kadarını orayı keşfeden insana ait kılar? Nozick bu sorgulamaları yapsa bile net bir karşılık verememektedir.

Lockeçu teoride birisinin bir mülkü edinmesinin dışsallığı iki boyuttadır. Birisi, bir şeyi sahiplendiğinde diğer insanlar onu daha önceki gibi kullanma hakkından

mahrum kalacaktır. Öncesinde serbestçe faydalandığı bir topraktan, ağaçtan vs. artık faydalanamayacaktır. İkinci olarak da birisi bir şeyi sahiplendiğinde, artık bir başkasının o şeyi sahiplenme veya o şeyin durumunu iyileştirme imkânından mahrum kalacaktır. Lockeçu elde etme kuramının aynı iyilikte kalma koşulu, kuramın sorunlu bir noktasını oluşturur. Nozick'ın de eleştirdiği üzere, kişiler, mülk ediniminin ardından önceki durumundan daha eksik bir noktada kalacaktır (Nozick, 2015: 233).

Nozick ile Locke, başlangıç durumu için farklı dayanaklara göre teorilerini geliştirmektedir. Locke'un özel mülkiyet savunusu, tanrısal temellere dayanır. Ona göre yaratıcı, doğayı herkese eşit şekilde vermiştir (Locke, 2012: 23). Nozick'e göre ise doğa sahipsizdir. Locke, doğayı ve mülkiyeti eşit paylaşırma kaygısı güderken Nozick, mülkiyet sahibinin mülk edinme ilkelerine göre sahipliğinin meşruiyetini bulmaya çalışmaktadır.

Nozick, adil dağıtım ilkesini açıklarken Wilt Chamberlain örneğini kullanır (Nozick, 2015: 216). Buna göre başlangıçta herkesin eşit dağıtım ile aynı seviyede olduğu bir nokta tasvir edilir. Wilt Chamberlain ise başarılı, hayranları olan, peşinde koşulan bir basketbolcudur. Wilt Chamberlain transfer olduğu kulüp ile bir anlaşma yapar ve iç sahadaki maça gelenlerden bilet parasının içerisinde cüzi bir miktar olarak 25 cent kendisine pay ister. Başarılı basketbolcunun hayranları, onu izlemek için maça gider ve bileti aldıktan sonra Wilt Chamberlain için ayrılmış bir kutuya 25 cent bırakır. Wilt Chamberlain'ın hayranları bu paranın, seyir zevkine değdiğini düşünmektedir. Bir yılın sonunda Wilt Chamberlain toplamda bir milyon kişiyi maçlara çekmiş ve bu sayede iki buçuk milyon dolar kazanmıştır. Bu miktar, ortalamanın çok üzerindedir. Ancak ortada hak edilmemiş bir para yoktur. İnsanlar bilerek ve isteyerek verdikleri cüzi ücretin karşılığını aldıklarını da düşünmektedir. Öyleyse Wilt Chamberlain'ın geliri adil bir edinimdir.

Karşılıklı rıza sonucu birinin, toplumun geri kalanından daha zengin olması hiç kimsenin hakkını ihlal etmemektedir. Gönüllü bir eylem gerçekleşmiş ve hem mülk edinmenin hem de transferin ilkeleri adil bir şekilde uygulanmıştır. Öyleyse insanların gelirlerini başlangıçta niyetlenen seviyede tutmaya çalışmak, insanların hayatlarına ve haklarına müdahaleyi gerektirmektedir. Ya insanların Wilt Chamberlain için verdiği paraya müdahale edilecek ya da Wilt Chamberlain'ın kazandığı paraya el konulacaktır. Her iki durumda da bir kısıtlama, el koyma ve haksız müdahale söz konusudur.

İlkelerin kalıplara sokulması, bireylerin haklarını zedeler. Bireylerin gelirlerine vergi koyarak veya başka bir şekilde dağıtımcı bir adalet kalıbı uygulamaya çalışmak,

insanların eylemlerine karışmaktır. İnsanların kazançlarına, yeniden dağıtım amacıyla vergi koymak, onları bir süreliğine zorla ve bedava çalıştırmaktır. Bu anlamıyla vergilendirme, bireyin bedeni ve zamanı üzerinde bir tahakkümde bulunuyor. Yeniden dağıtım için bireylerin kazançlarından kesinti yapan devlet, insanların amaçlarına ve boş vakitlerinde neler yapması gerektiğine müdahale etmektedir. Nozick'e göre yeniden dağıtım, insan haklarını ihlal eden bir meseledir (Nozick, 2015: 225). İnsanlar, toplum yararına beş saat çalıştırılmaya kalkılırsa bu, çoğunluk için bir sorun yaratacaktır. Ancak maaşlarından haftalık emeklerinin beş saati vergilendirme yoluyla kesildiğinde bu durum, zorla çalıştırma olarak görülmemektedir. Nozick'e göre böylesi bir durumda insana ya vergilendirileceksin ve çalışacaksın ya da vergilendirilmeyeceksin ve çalışmayacaksın seçeneği sunulmaktadır. Bu durum insana özgür bir tercih bırakmamaktadır.

Nozick, boş zamanını değerlendiren insanlardan da bu doğrultuda vergi alınmasının ahlaki olmadığını savunuyor. Ayrıca günbatımını seyretmek isteyen bir kişiden vergi alınmazken, sinemaya giden insandan vergi alınmasının nedenini sorguluyor. Eğlenmek için sinemaya giden insanın gelirinin bir kısmını, başkalarına yardım etmek için zorla almak ahlaki bir durum değildir (Nozick, 2015: 227). Bir şey üzerinde hak sahibi olan birisi, onun nasıl kullanacağını takdirine de sahiptir. Bireyin mülkiyeti veya geliri üzerindeki tasarruf hakkı, başkasına müdahale etmediği sürece tamamen kendisine aittir. Mülkiyete Lockeçu bir değer atfeden Nozick, bunu bıçak örneğiyle açıklar. Bireyin, bıçağını istediği yere bırakma hakkı vardır. Ancak bir başkasının göğsüne bırakamaz. Bıçağını, başkasının vücudu üzerinde bırakamayan insanın hakları kısıtlanmış olmaz.

Nozick'e göre bütün nihai durum kalıpları yıldırıcı olmayabilir. Bir ülke minimal bir fon açıp, yalnızca maddi durumu çok iyi olanlardan maddi durumu çok kötü durumu olanlara doğru bir yeniden dağıtım ilkesi benimseyebilir ve bu durumdan hiç kimse rahatsızlık duymayabilir. Ancak zorla yeniden dağıtım uygulamayan bir ülke göç almaya başlarsa, ilk ülkedeki zenginler bu ülkeye gitmek isteyebilirler. Bu durumda da ilk ülkede maddi durumu kötü olan insanlara zorla sağlanan fondan mahrum kalmış olur (Nozick, 2015: 231).

Adil ilk edinme ilkesinin koşulu başkalarının durumlarını kötüleştirmemektir. Ancak yan sınırlamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Birileri, hiç kimsenin durumunu kötüleştirmeyecek olsa dahi dünya üzerindeki bütün su kaynaklarının sahibi olamaz. Ancak Lockeçu zayıf ön koşul ile Nozickçi koşul burada iç içe girmektedir. Nozick,

bireyin mülkünü, başkalarının durumunu kötüleştirmek için kullanmasını yasaklar. Çölde bir su kuyusu örneği veren Nozick, bir çöldeki tek su kaynağının bir kişiye ait olamayacağını savunur. Ancak buraya da bir şerh düşer (Nozick, 2015: 237): çöldeki tek su kaynağının sahibi, önceden başka su kaynaklarının sahipleriyle rekabet halindeyken, kendisi kuraklıklara karşı önlem almakta ve diğerleri çabalamamaktaysa, sonradan bu sebeplerle tek su kaynağının sahibi olarak kalmışsa Nozick'in ilkelerini ihlal etmemiş olur. Fakat bu durum deprem veya başka bir afet sonucunda, kazara meydana gelmişse Lockeçu zayıf ön koşul devreye girmektedir. Diğerlerinin durumu kötüleşmekteyse, su kuyusunun sahibi mülkiyete tek başına sahip olamaz. Lockeçu zayıf ön koşulla ilgili benzer bir örnek daha vermek gerekirse, bir deniz kazasında mağdur olan ve bölgede sığınabileceği tek bir ada olan birisi, o adanın sahibi tarafından engellenemez (Nozick, 2015: 238).

Başkalarının hayatının sürdürebilmesinin tek çaresi olduğu durumlarda Nozick, Lockeçu zayıf ön koşul ile mülkiyeti kullanma yetkisinde sınırlamalar arar. Bu durum, birilerinin bir su kaynağına, bir toprak parçasına, doğada kolaylıkla bulunabilen bir bitkiye muhtaç olduğu gibi durumlarda geçerlidir. Ancak bir insan, bir hastalığın çaresini tamamen kendi çabalarıyla bulmuşsa bunu bütün insanlığa ücretsiz veya para karşılığında yaymak zorunda değildir. Çünkü kendisi uğraşmasaydı o şey zaten bulunmayacaktı. Öyle ki insanların kendi çabalarıyla icat ettiği, ürettiği, elde ettiği şeyler üzerinde başkalarının tasarruf yetkisi olması, insanın çalışkanlığına ve üretkenliğine ket vurabilmektedir.

Transfer ilkesi, insanların çabalarıyla ortaya çıkardığı şeyler üzerinde geçerli değildir. Başka bir örnekle açıklamak gerekirse dünyada petrol çıkaran ülkeler, o petrolü çıkarmak için bir uğraş verirler, harcama yaparlar, bedel öderler. Petrolün yalnızca bir ülkede çıkması bile bütün dünyanın oradaki petrol üzerinde söz sahibi olabileceği anlamına gelmez. Ancak su kaynakları üzerinde, petrolde olduğu kadar sert bir edinme ve kullanma yetkisi aranmaz. Dolayısıyla Nozick'in yetkilendirme teorisi, diğerlerinin durumunu kötüleştirmeme ön koşuluna da bağlıdır (Kocaoğlu, 2013: 222).

Hem Nozick hem Locke, özel mülkiyetin ortak refahı ve bolluğu artıracığını savunur. Birilerinin bir toprak parçasını kendi malı haline getirmesi, o toprak parçasını değerlendirmesi, üretim yapması için bir teşviktir. Ancak herkese ait olan ortak bir alanda insanlar tarım yapıp, ürün yetiştirmek istemezler. Adil ilk edinme ve yetkilendirme teorisi ile özel mülkiyete bir değer atfedilir. Özel mülkiyetin olması, kaynakların verimli kullanılmasını sağlar. Ortak kullanım çoğu yerde yağmacılığı da

beraberinde getirir. Denizlerde sorumsuzca ve plansızca balıkçılık yapılması; doğada, avlanmanın getirdiği nesli tükenmekte olan hayvan sorunları; hatta dışarıda ortak alanlara çöp atılması, denizlerin kirletilmesi gibi sorunlar ortak mülkiyetten kaynaklanmaktadır.

Mülkiyetin, ilk görenler tarafından elde edilmesi Schmidt (2012) tarafından aksi düşünülemeyecek kadar makul ve rasyonel bir uygulamadır (Aktaran: Kocaoğlu, 2013: 224). İlk görenlerin elde etmesi kendileri için bir şans gibi görülse de aynı zamanda sonradan o kaynakları değerlendirenler için de şanstır; sonradan gelenler, ilk görenlerin birikimleriyle ilerlemektedir.

Üretim kaynaklarının bireylerin ve dolayısıyla özel mülkiyetin elinde olması, kaynakların verimli kullanılmasını sağlar. Bu sayede insanlar riskler alabilir, yeni pazarlar keşfedebilir. İlk edinim ilkesinin bireyler tarafından Lockeçu ve Nozickçi çerçeveye göre sağlanması sonraki kuşaklar için faydalıdır. Bu sayede yeni kuşaklar, hazır sistemleri geliştirerek yeni ve daha fazla mal ve üründen faydalanabilecektir. Ayrıca kaynakların yeniden dağıtımı gibi bir sorun, bu dağıtımın neye ve ne zamana göre yapılacağı konusunda sorunlar oluşturur (Kocaoğlu, 2013: 227). Başlangıç durumundan itibaren yapıldığı hâlihazırda sıkıntılı bir süreçtir. Ayrıca başlangıç durumunun ardından eşit dağıtımın bir şekilde yapıldığı varsayılsa bile Wilt Chamberlain örneği gibi bir durum yaşanabilir. Bugünün kaynaklarına göre yapılması durumunda ise zenginlik azalır ve yeni kuşaklara pay verme problemi ortaya çıkar. Ayrıca Wilt Chamberlain örneği her zaman potansiyelini sürdürecektir. Sürekli bir yeniden dağıtım ise zenginliğin ve refahın önünü kesecektir. Yeniden dağıtım yoluyla Wilt Chamberlain'ın gelirine sürekli el konulması haksız bir edim oluşturacaktır. Her iki tarafın da gönüllü eylemlerinin sonucu olarak gerçekleşen adil transfer eylemi sonucunda daha büyük bir iyi için insanların özgür iradeleri görmezden gelinmemelidir. Bu durum hakların ihlal edilmesi demektir. Ayrıca Chamberlain'ın rasyonel bir özne olduğu gerçeğini de yok sayar ve onu başkalarının malı yapar (Kocaoğlu, 2013, Nozick, 2015).

2.3.2.3. Ütopya – Nozick'in Ütopya Çerçevesi

Robert Nozick, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*'da minimal devlet ütopyasının sınırlarını çizmeye çalışır. Nozick, ideal toplumu kurma sürecinde öncelikle farklı toplumları değerlendirir, eleştirileri yapılar ve ardından kimi toplum fikirleri tamamen

elenirken kimi fikirler kısmen kabul edilir (Nozick, 2015: 393).³³ Bazı uygulamalar hâlihazırdaki uygulamalara benzer olabilir, değişimlere açık olan topluluklarda irticalen yeni kurallar geliştirilecektir. Kurallar, toplulukların içinde yaşayan insanlara göre şekillenecek ve bir zamanlar en iyi kabul edilen düşünceler ve kalıplar değişime açık olacaktır. Bu şekilde herkesin, her zaman içinde yaşayabileceği ideal düzen kurulabilir. Nozick, hiçbir ütopyanın, ahlaklı insanların başka yerlerde yaşama olanağı olmasına rağmen orada yaşamayı seçeceği türden bir yer olmadığını savunur. Liberal ütopya herkes istediği gibi yaşamalıdır. Herkesin tatmin olacağı tek tipçi bir sistem, düzen, ütopya kurulamaz. En azından herkesin tatmin olmasından rahatsızlık duyanlar olacaktır (Nozick, 2015: 399).

Nozick'in liberal ütopyası bir kendiliğinden düzen ütopyasıdır. Nozick, herkese sınırsız bir şekilde komünler oluşturma ve bunlara katılma hakkının olduğu bir düzen tasvir eder. Kendiliğinden düzende insanlar, dilleri nasıl zamanla geliştirdilerse diğer her şeyi kendi kendilerine yapabilirler. Bir üst kurumun planlarına bağlı olmadan gerçekleşecek düzen insanlık için en iyisidir. Ancak, kriz dönemleri gibi kritik zamanlarda devlet müdahalesini gerekli görürler.

Nozick, üç tip ütopyaçı çerçeveden bahseder. Emperyalist ütopya, misyoner ütopya ve varoluşçu ütopya. Emperyalist ütopya, tek tipçidir, herkesi aynı kalıba sokar. Misyoner ütopya, herkesi bir topluluk içinde yaşatmayı arzular. Varoluşçu ütopya ise evrensel olmasa bile bir topluluk kalıbının olmasını ve bu topluluk içinde bir yaşam öngörür. Nozick'in desteklediği varoluşçu ütopya, güç ve hâkimiyet peşindeki ütopyacılar için kabul edilebilir değildir (Nozick, 2015: 398). Hâlihazırda Nozick, evrensel bir ütopya kalıbının mümkün olmadığını da söylemektedir. Bu yüzden toplulukçu ütopya tasarısı çizer. Varoluşçu ütopyacılardan çerçeveyi tüm kalpleriyle destekleyeceklerini söylüyor Nozick. Misyoner ütopyacılar ise varoluşçu ütopya çerçevesi ile uyumlu olur ve bu çerçeveyi destekleyebilir. Ancak emperyalist ütopyacılar, diğerleri kendileriyle hemfikir olmadığı müddetçe çerçeveye karşı geleceklerdir.

Nozick'in çizdiği çerçevede herkes kendi topluluğunu oluşturabilir veya istediği topluluğa katılabilir. Devlet, hiçbir topluluğun ticari ilişkilerine müdahale edemez, yeniden dağıtım yaptıramaz. Ancak isteyen topluluklar kendi içlerinde veya aralarında bu tür ilişkilere girebilirler. Topluluklar, üyelerine yönetime katılma hakkı vermek

³³ Kimi zaman en ilginç düşünceler, kurgu tamamlandıktan eyleme geçtikten sonra ortaya çıkar. Bu yüzden planlanan düzen ile gerçekleştirilen düzen arasında büyük farklar olabilir (Nozick, 2015: 393).

zorunda değildir. Daha büyük olan minimal devlet ise bu hakkı kısıtlayamaz. Bu da topluluklarla devletin arasındaki farkı ortaya koyar (Nozick, 2015: 400). Ayrıca bu topluluklarda gerçekleştirilecek değişiklikler için devlet, değişiklik istemeyenlerin lehine tazminat talep edebilir. Tazminat formülü, topluluğu terk etmenin bedeli olarak da kullanılabilir. Yeter ki bu konularda topluluğa girilmeden önce anlaşma sağlanabilsin (Nozick, 2015: 403-404).

“Her ne kadar çerçeve liberteryen ve laissez faire de olsa, içindeki bireysel toplulukların böyle olmasına gerek yoktur ve belki de içindeki hiçbir topluluk böyle olmayı tercih etmeyecektir. Bu nedenle, çerçevenin özelliklerinin bireysel topluluklar üzerinde de hakim olmasına gerek yoktur. Bu laissez faire sistemde, izin verilmesine rağmen gerçekten işlev gören hiçbir kapitalist kurumun ortaya çıkmama ihtimali de vardır; ya da bazı topluluklarda olacak ve diğerlerinde olmayacak ya da bazı topluluklarda bazıları olacak vs.” (Nozick, 2015: 399).

Yüz yüze topluluk ve millet arasındaki farkı açıklarken aslında minimal devlet ütopyası ve gerçekte var olan devletleri karşılaştırıyor Nozick:

“Yüz yüze bir toplulukla böyle olmayan bir topluluk arasındaki fark genel olarak başka bir farkla paralellik teşkil etmektedir. Yüz yüze bir topluluk, üyeleri tarafından ortak olarak sahip olunan bir arazi parçasında varlığını sürdürebilir, fakat bir milletin arazisi böyle olamaz. Dolayısıyla, topluluk, arazisinde hangi kurallara uyulacağını bir bütün olarak belirleme yetkisine sahiptir. Öte yandan, bir milletin vatandaşları araziye ortak olarak sahip değildirler ve onun kullanımını düzenleyemezler.” (Nozick, 2015: 401).

Ayrıca eklemek gerekir ki Nozick gibi liberteryenlerin özgürlüğe verdiği önem özgürlüğü dışlayabilecek kadar sınırsızdır. Nozick, insanların kendilerini köle yapabilecek sözleşmelere hakkı olduğunu söyler (Nozick, 2015: 411). Bu görüş, bireyin kendi üzerinde sonsuz söz hakkı olduğuna inanan liberter düşünceyle çelişmez. Birey ister açlık korkusundan ister güvenlik endişesinden isterse sırf zevk için kendini köle olarak satabilir, istediği zaman özgürlüğüne kavuşması, yapacağı sözleşmeyle belirlenir. Kişilik haklarının neredeyse tamamından vazgeçtiği kölelik hakkında kişi, sadece kendisi adına karar verebilir. Çocukları, eşi, ebeveynleri veya bir başkası ile ilgili sözleşme yapamaz. Ancak elbette bireyin kendisini köle olarak satabilmesine onay veren bu görüş liberteryenler açısından da radikaldir. Boaz’a göre kölelik, insanı kendisinden çalmaktır ve hiçbir liberteryen, köleliği savunamaz. Locke’ye göre ise

insan kendi yaşamı üzerinde dahi söz hakkına sahip olmadığından ne kendisini köle yapabilir ne de kendisine köle alabilir (Locke, 2012: 21).

Nozick'in kitabında çizmeye çalıştığı ütopya çerçevesi, minimal devlete ihtiyaç duyar. Nozickçi ütopya, bir toplulukta ya da dünyada yaşayan herkes için, tek tek bütün bireyler için, kendi en iyi dünyalarını gerçekleştirebilme potansiyelidir. Ütopyacı karakter, herkesin kendi ideal dünyasının tezahürüdür. Farklılıkların bir arada olmasının imkânı olmadığı bir yer – yani en klasik anlamıyla ütopyacılık ve ütopya tanımı – Nozickçi çerçevede kabul edilemez. Ütopya, herkesin kendi en iyi idealini gerçekleştirebileceği yerdir. Nozick'in liberteryen veya minarşist ütopyası herkese tek bir kalıp dayatmaz. Nozick'in minimal devlet ütopyası, herkesin aynı şekilde yaşamasına karşı değildir; herkesin aynı şekilde yaşamak zorunda olmasına, bunun dayatılmasına karşıdır (Kocaoğlu, 2013: 197).

Önceden çizilmiş kurallara göre yaşamak, geleneksel ütopyalara uygun bir tasarıdır. Ancak Nozick'e göre başka türlü bir ütopya mümkündür. Geleneksel anlamda ütopya olarak tanımlanamasa çizilen bu çerçeve, More'un ortaya attığı neolojiye uygundur. More, ütopya kavramını türetirken olmayan yer ve iyi yer kavramlarından faydalanarak bir anlam yaratmıştır. More, tek tip yaşamın dayatıldığı, herkesin refah içinde bir yer anlamı aramamıştır. Öyle ki ütopyacılığın karşısında konumlanan distopyalarda dahi ortak bir yokluk söz konusu değildir. Nozick'in çizdiği ütopya çerçevesinde herkes kendi idealini, en iyi yerini yaratabilir veya var olan iyi yer ideallerinden birisine katılım gösterebilir. Hiçbir ütopya tasarısının, diğer tasarılarından – herkes için – daha iyi olduğu varsayılmaz.

Nozickçi tasarıda insanlar istedikleri topluluklara – toplulukların üyelerinin kabul ettiği şartlarda – girebilir, istediği zaman çıkabilir, kendi topluluklarını oluşturabilir ve toplulukları şekillendirebilirler. Farklı yaşam tarzları bir topluluk içerisinde sürdürülebilir ya da belli topluluklar tek tip yaşam tarzlarını benimseyebilir. Dışa kapalı toplumlar oluşturulabilir, bireyler kapalı toplumlarda yaşayabilir veya topluluklar istemediği insanları kabul etmeyebilir. Herkesin aynı memnuniyet duygusuyla yaşadığı tek bir ideal toplum oluşturmak mümkün değildir. Kimi topluluklar tek eşli olurken kimisi çok eşli olabilir; bazı topluluklar din temelli olurken bazıları insanların sevdiği spora göre şekillenebilir; bir topluluk tarımsal üretimi önceler ve ona göre yaşarken başka bir topluluk güçlü sanayi toplumu olabilir (Nozick, 2015: 687). Hiçbir yaşam tarzı, diğerinden üstün olarak kabul edilemez. İnsanların her türlü yaşam tarzlarını sürdürebileceği, aralarında geçişkenlik olan topluluklar olmalıdır.

Nozick'in ütopyası statiktir, değişime açıktır ve asla sonu gelmiş bir topluluk tasviri değildir (Kukathas, 2012, Aktaran: Kocaoğlu, 2013: 201). En iyi olan zamana ve şartlara göre değişebilir. Ancak çerçevenin değişmemesi, yeni şartlara uyum sağlamak için gereklidir. Geleneksel ütopyacılık, değişime kapalıdır. Geleneksel ütopya da değişim neredeyse düşünce olarak bile yasaktır. Çünkü olumsuz yönde gerçekleşebilecek bir değişim, var olan toplumun kurallarının sağlam temellere dayanmadığına işaret eder. Olumlu yönde gerçekleşebilecek bir değişim ise daha önceki kuralların iyi olmadığına işaret edeceği için her zaman en iyisi olduğunu iddia eden bir yönetime duyulan güveni sarsar. Farklılıklara sahip ve bir arada kendi iyi hayat anlayışlarına dayanarak yaşayabilen insanların olduğu bir zemin, Nozick'in ütopya çerçevesi için gereklidir.

Nozick'in liberteryen ütopya çerçevesinde insanlar liberteryen olmak zorunda değildir. Nozick, bu çerçevede hiçbir kapitalist kurumun ortaya çıkmama ihtimalini de varsayıyor (Nozick, 2015: 399). Bireyler, eşit dağıtım ilkelerinin uygulandığı komünist topluluklar oluşturabilir. Baskıcı topluluklar kurulmasında bireylerin rızası varsa bir sakınca yoktur. Nozick'in çerçevesinin izin vermeyeceği durum, bu toplulukların zorla yayılmacı davranmaya çalışmasıdır. Ancak kimilerinin iyi hayat görüşleri tamamen yayılmacı bir temel üzerine oturabilir. Bu yüzden birbirinin tam karşısında yer alan hayat görüşlerinin aynı anda nasıl var olabileceği Nozick'in detaylandırmadığı bir tartışmanın konusudur (Fowler, 1991, Aktaran: Kocaoğlu, 2013: 204).

2.4. Liberal İlkelerin Liberal Ütopya da Uygulanması

2.4.1. Bireycilik

Liberteryenlere göre insanlar altruist³⁴ özgeci veya diğerkâm olmak – toplumun geri kalanını düşünmek – zorunda değildir. Yardıma muhtaç insanlara yardım etmek ahlaki bir sorumluluktur, ancak bunun bir zorunluluk olmasına karşı gelirler. Başka insanlara yardım etmenin yolu devlet tahakkümü değildir.³⁵ Ayn Rand gibi radikal liberteryenlere göre “toplumsal iyi” ifadesi çoğunluğun ya da kendini sözcü ve uygulayıcı olarak gören bir “çete”nin iradesidir. Ona göre, toplum diye bir gerçeklik

³⁴ Altruist: Kişisel yarar gözetmeksizin başkasına yararlı olmaya çalışan kimse.

³⁵ Burada ayrıca belirtmek gerekir ki John Rawls gibi sosyal liberaller bu anlayışın karşısındadır. *Bir Adalet Teorisi* adlı eserinde “hakkaniyet olarak adalet” kavramını kullanan Rawls'a göre toplum, şanssız doğanlardan sorumludur. Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler toplumda en dezavantajlı durumda olanın lehine düzenlenmelidir. (Rawls, 2017: 103, 112). “Rawls'a göre adalet, toplumdaki değerlerin bireyler arasında eşit olarak dağıtılmasını, toplumsal işbirliğinin sorunsuz işlemesi için kurumsal yapının düzenlenmesini gerektirmektedir” (Kocaoğlu, 2015: 158). Sosyal liberallere göre insanlar toplumun üyeleri olarak, toplumun geri kalanından sorumludur ve diğerkâm davranmak zorundadır.

olmadığından bu çoğunluk, öteki olanları kendilerine hizmet etmeye mecbur bırakacaktır (Rand, 2013: 14). “İyi”nin içkinisi teorinin tanımını yapan Rand (2014: 19), bunun “anlamları ve sonuçlarına bakmaksızın, davranışı yapanlara ve ilgili nesnelere zarara veya faydaya yol açmalarına bakmaksızın, iyinin iyi olma özelliğinin bazı şeylerin veya davranışların doğasında bulunduğunu” söyler. Lenin, Stalin ve Hitler gibi liderler içkinisi iyi teorinin yarattığı insanlardır. Rand’a göre özgeci toplumlar, Sovyetlerin mezbahalarına ve Nazi Almanyası’nın gaz odalarına ortam hazırlar. Çünkü altruistik toplumlarda toplum, ahlaktan önce gelir ve ahlakı, toplum yasalarına bağlaması nedeniyle “Amerika Birleşik Devletleri tarihindeki ilk ahlaklı toplum” olmuştur (Rand, 2013: 140-141). Rand, altruistik davranmayı insanın kendisine ve başkalarına karşı saygı eksikliğine bağlıyor (2013: 60).

Liberaler, insanın doğasında bulunan kendi çıkarının peşinde gitme eğiliminin aynı zamanda toplumsal çıkarın da lehine olduğunu düşünürler. Buna serbest piyasa üzerinden bir örnek verecek olursak, birbirleriyle rekabet içerisinde olan şirketlere bakılabilir. Şirketler kendi çıkarının peşindedir, daha fazla kazanmak isterler, diğer şirketlerin önünde olmak isterler. Bunun için izledikleri yol, daha iyi ürünü veya hizmeti daha ucuza sunmaktır. Sonuçta şirketler arasındaki bu rekabetten çoğunlukta olan tüketiciler faydalanır. Bu rekabet sayesinde teknolojik gelişmeler hızlanır ve herkesin ulaşabileceği seviyeye gelir. Araba, televizyon, telefon, bilgisayar gibi ürünler ilk çıktığında sadece zenginlerin ulaşabileceği seviyedeyken günümüzde nüfusun büyük ekseriyeti bu ürünlerin çoğuna rahatça sahip olabilmektedir.

2.4.2. Fırsat Eşitliği

Hayek, fırsat eşitliği ilkesini müphem ve hatalı bulur ve insanların aynı fırsatlara sahip olmasını mümkün görmez; çünkü bunun için herkesin sosyal çevre ve aile bakımından aynı şartlarda olması gerekmektedir. Bu yüzden Hayek bu ilkeyi “daha yüksek mevkilere yükselmeye yönelik engellerin kaldırılması” olarak açıklar (Hayek, 2009: 216). Çünkü fırsatlar ancak bu kadar eşitlenebilir. Herkesin doğumdan itibaren aynı başlangıç çizgisinde başlayıp devam etmesi insanın doğasına ve hatta canlı doğasına aykırıdır. Liberal ütopyada fırsat eşitliği herkesin her şey olabilme hakkıdır. Devlet, liyakatli davranmalıdır, kimseye pozitif ayrımcılık yapılamaz.

Nozick, fırsat eşitliğini sağlamaya çalışmanın adaletsizlik getireceğini söylüyor. Bu teşebbüs ya iyi durumda olanın durumunu kötüleştirme ile ya da kötü durumda olana

yardım etme ile gerçekleşir.³⁶ Ekonomik koşulların dışında bir örnekle fırsat eşitliği sağlamanın akıl dışılığına vurgu yapıyor: bir kadın, bir erkeği başka birisi ondan daha yakışıklı ve zeki diye reddediyorsa, reddedilen kişinin ortada bir adaletsizlik olduğu yönünde şikâyet etmeye hakkı var mıdır diye soruyor (Nozick, 2015: 305). Çünkü bu durumda ya avantajlı durumda olan daha çirkin ve akılsız hale getirilecek (Nozick bu ihtimali tartışılmaz varsaydığını söylüyor) ya da dezavantajlı durumda olana başkalarının kaynakları yardımıyla estetik ameliyatlar ve zekâ eğitimi sağlanacak.

2.4.3. Sosyal Adalet ve Servetin Yeniden Dağıtılması Hakkında Liberal Görüş

Liberaller, maddi eşitsizliği gidermenin mümkün olmadığını ve servetin eşit dağıtılmasının adil olmadığını savunurlar. Servetin eşit dağıtılması, herkesi zenginleştirecek bir çözüm olmanın aksine herkesi yoksullaştırır. Yeniden dağıtımı Nozick, insan hakları ihlali olarak nitelendiriyor. Nozick, yeniden dağıtım amacıyla vergilendirmeyi zorla çalıştırmaya benzetir. Kişinin günlük bir saatlik emeğini vergi olarak almak, onu her gün bir saat zorla çalıştırmak ile aynı şeydir (Nozick, 2015: 225). Rand da Nozick'e paralel olarak, refahın yeniden dağıtımını zorla çalıştırmaya ve gelirlerin gasp edilmesine benzetir (Rand, 2013: 181). Akılcı bir kişi, doğanın veya başka insanların kendisinin isteklerine göre hareket etmediğini bilir. Akılcı kişi, kendi çabalarıyla gerçekleştiremeyeceği arzuların peşinde koşmaz (Rand, 2013: 75).

İnsanlar, devlet araya girmeden de dernekler, vakıflar aracılığıyla yardımlar yapmaya meyillidir. 1911'de İngiltere, 12 milyon kişiye yardım etmeyi hedefleyen Milli Sosyal Güvenlik Kanunu'nu çıkardığında hâlihazırda 9 milyon insan cemiyetler ve sigorta kooperatifleri aracılığıyla sosyal yardım alıyordu (Pennington, 2011, Aktaran: Yayla, 2011: 62). Liberal ütopya da bu şekilde bir yeniden dağıtım ilkesi benimser. Siyasi ve zoraki bir yeniden dağıtım yapılamaz. İnsanların gönüllü olduğu hiçbir sivil dağıtıma da karşı gelinemez.³⁷ Sosyal adaleti savunmak daha fazla vergi alınmasını istemektir. İnsanlar genellikle yardımları direkt olarak yapmak veya bu amaçla kurulan

³⁶ Her ne kadar ilk seçenek kabul edilemez görünüp ikincisi tercih edilecek olsa da daha kötü durumda olana yardım etmek için daha iyi durumda olanların kaynakları kullanılacak ve en nihayetinde daha iyi durumda olanın durumunu kötüleştirme yolunda bir eylem de gerçekleşmiş olacaktır.

³⁷ Yayla, dünyadaki kaynakların kıtlığından dem vurarak eşit dağıtımın çare olmayacağını ve böyle bir girişimin dünyayı şu an olduğundan çok daha kötü bir duruma sokacağını söylüyor. Dünya üzerinde herkesin refah içinde yaşamasına yetecek kendiliğinden bir bolluk yoktur. Ayrıca kaynakların dağıtımını devlete bırakıldığı takdirde kaynaklar verimli kullanılamayacaktır. Devletin görünen eli, kaynakların dağıtımına müdahale ederse bu dağıtım yanlış, adaletsiz ve müsrifçe olur ve sonunda daha eşitsiz bir durum devlet eliyle oluşturulur. (Yayla, 2011: 53).

kuruluşlara yardım etmek yerine devlet tarafından yapılmasını talep ettiğinden kendilerini vicdani olarak rahatlatırlar ve ahlaki sorumluluğunu yerine getirdiğini düşünür. Henry Spencer, vergilendirmeyi savunmanın ardında şöyle bir düşüncenin yer aldığını söylüyor: *“Bugüne kadar kazançlarının bu kadarını kendini memnun edecek şekilde harcadın; artık bunu kafana göre yapmamalısın, biz senin yerine, genel refah için harcayacağız”* (Spencer, 2016: 39). Jason Baldwin, Spencer ile paralel bir görüş belirtir. Sosyal devlet, bireyin maddi refahını sağlarsa bireyler kendi hayatları konusunda belirleyici olamazlar, ahlaki özgürlüğü ellerinden alınır. İnsanlara iyi bir gelecek garantisi veren refah devleti, insanların ahlaki tercihler yapma hakkını kendi üzerine alır (Baldwin, 2004: 32-33). Sonuç olarak denilebilir ki liberal ütopya, sosyal adalet yerine salt bir adalet fikrini vadeder.

2.4.4. Hoşgörü

Liberalizm, farklı deneyimlere, farklı fikirlere, müzakereye ve eleştiriye sınırsız müsamaha gösterir. İdeolojilerini hoşgörü ilkesi ile özdeşleştiren liberaller, Voltaire’nin “fikirlere katılmıyorum, ama fikirlerini söyleme hakkını ölümüne savunurum” sözünü slogan olarak kullanırlar. İfade özgürlüğünün sınırlarını neredeyse diğer herkesten çok esnetirler, öyle ki bazı liberaller hakareti dahi ifade özgürlüğü kapsamına alır. Bir görüşü herhangi bir gerekçeyle yasaklama gücü kötüye kullanılabilir. Sadece nefret ve hakaret söylemlerini yasaklaması istenilen erk, yozlaşarak bu gücünü kendisi gibi düşünmeyenlerin söylemlerini yasaklamaya kadar götürebilir. Liberallerin ifade özgürlüğünü savunurken kullandığı argümanlardan birisi Galileo örneğidir; dünya ve gezegenlerle ilgili yeni ve günümüzde bilimsel olarak ispatlanmış fikirleri olan Galileo’yu kilise, aşırı fikirlerinden dolayı cezalandırmıştır. Liberaller, bazı dönemlerde radikal görünen fikirlerin zamanla en normal düşünceler haline geldiklerini savunurlar. Benzer olarak köleliğin kaldırılması ve kadınlara oy hakkı verilmesi gibi zamanında radikal olarak algılanan ve büyük tepkiler verilen görüşler, günümüzde en temel insan hakları haline gelmişlerdir.

Liberaller açıkça mantıksız ya da saçma görünen inançlara bile en büyük taraftarı olan inançlar kadar hoşgörü gösterilmesi gerektiğini düşünürler. Çünkü bu hoşgörü ile barış ortamı ve toplumsal huzur sağlanabilir. En kötücül inançların bile karşısına kaba kuvvet yerine önce akıl ve uzlaşma ile çıkmayı tercih eder. Ancak yine de bazı liberaller hoşgörüyü “hoşgörüden uzak görüşlerle” sınırlandırır. Irkçı ifadeler, toplumun bazı kesimlerini dışlayıcı tutumlar, demokratik olmayan siyasi partiler gibi durumlara müsamaha göstermezler (Heywood, 2014: 52). Sonuç olarak liberal ütopya

için konuşmak gerekirse, devlet herkese ve her gruba sınırsız hoşgörü göstermek zorundadır. Ancak gruplar, kendi hoşgörülerini istedikleri ölçüde sınırlayabilirler. Örneğin bir grup ya da komün, ayrıştırıcı sözleri yasaklayabilir. Başka bir grup ise tamamen ayrıştırıcı kurallar koyup, üyelerini kendisi gibi olanlardan seçebilir.

2.4.5. Özel Mülkiyet ve Serbest Piyasa

Locke'ye göre mülkiyet hakkı, yaşam hakkı ile beraber ve aynı önemdedir. Locke, hiç kimsenin bir başkasının yaşamı ya da mülkiyeti üzerinde söz hakkı olmadığını söylüyor *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*'sinde (Locke, 2012: 88). Öyle ki Locke, siyasal iktidarın tanımını yaparken yasalar yapma ve uygulamadan önce mülkiyetin düzenlenmesinden bahseder (Locke, 2012: 8). Bu yüzden liberal bir ütopyada mülkiyet, hayati öneme sahiptir. Bir otoritenin mülkiyete müdahale etmeye çalışması hayatın olağan akışına aykırıdır. Liberal ütopya en çok ekonomik özgürlükler konusunda diğerler ideolojilerden – ve ütopyalardan – ayrılır. Piyasayı ve ekonomiyi düzenleme işlerini hükümete vermek merkezi iktidarın gücünü artırır. Bu güç, bununla yetinmeyip hayatın başka yönlerini de denetlemeye çalışarak bireysel özgürlüklere müdahale etmeye başlar ve sonuç olarak kapitalist özgürlüklerin korunmaması bireysel özgürlükleri de kısıtlar (Kymlicka, 2016: 142).

İnsanlar mülkiyet haklarının olmaması durumunda kendi kararlarında tasarrufa sahip olamazlar. Mülkiyet, özgürlükle doğrudan ilişki bir kavramdır. İnsan, geçimi kendi aklı ve emeğiyle sağlayamazsa kendi hayatı hakkında da tasarrufta bulunamaz. “Mülkiyet hakları olmazsa diğer hiçbir hak kullanılamaz” (Rand, 2004: 14). Baldwin'e göre hiç kimsenin yoksul olmaması için bile olsa mülk edinme hakkının bireyin elinden alınması, onu özgürlüğünden mahrum bırakır. İnsanın yoksul olma hakkı dahi vardır:

“Her türlü özgürlüğün ıstıraplı ama gerekli olan yanı başarısız olma özgürlüğüdür. Bunu mülkiyet kullanımımıza uygularsak, ahlâkî özgürlük yoksul olma özgürlüğünü, bencil olma özgürlüğünü ve fark edilmeme özgürlüğünün de olmasını gerektirir. Eğer özel mülkiyet, hiç kimse yoksul, bencil ya da silik olmasın diye yok edilirse, böyle bir durumda kimsenin tam anlamıyla özgür olduğu söylenemez.” (Baldwin, 2004: 34).

Locke, doğayı, yaratıcının insanlığa ortak armağanı olarak tanımlar. Ancak insan, doğanın kendisine verdiği şeylerden emek harcadıklarında hak sahibidir; kendisinden ve emeğinden bir şeyler kattığı için, kendisi hariç hiç kimse o şeyde hak sahibi olamaz (Locke, 2012: 24). Ona göre geyik, geyiği öldürenindir. Geyiği birisi

öldürmeden önce herkesin ortak malıdır. Liberal ütopyada deredeki su herkesindir, ancak birisi onu şişeledikten sonra şişedeki su kendisinin olur.

Kendiliğinden düzen ile mülkiyetin kendiliğindenliğini birbirine benzeten Yayla'ya göre özel mülkiyet sistemi, şiddeti ve baskıyı dışlar, çoğulculuğa ortam sağlar. Özel mülkiyette insanların tercih özgürlüğü vardır, özel mülkiyet sistemi içerisinde insanlar aralarında anlaşıp ortak mülkiyete dayalı komünler kurabilir. Ancak ortak mülkiyet sisteminde hiç kimse özel mülke sahip olamaz; özel mülk sahibi olmak isteyenler şiddet ve baskıyla dışlanır ve bu baskı olağanlaşır (Yayla, 2011: 47). Mülkiyetin toplumsal zenginlik ile ilişkisinden bahseden Yayla, Uluslararası Mülkiyet Hakları Endeksi'nin 2010 yılı raporu ile (<http://www.liberal.org.tr/sayfa/uluslararasi-mulkiyet-haklari-endeksi-2010-raporu,112.php>, 5 Mayıs 2019'da erişildi) Freedom House'nin 2010 yılı raporu (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2010>, 5 Mayıs 2019'da erişildi) arasında bir ilişki kuruyor:

“2010 Uluslararası Mülkiyet Endeksinde tepedeki 10 içinde yer alan ülkeler aynı zamanda Freedom House'un 2010 Dünya Özgürlüğü araştırmalarında sivil ve politik özgürlüklerde de en iyi puanlara sâhipler. Mülkiyet Endeksi'nin dibinde yer alan 10 ülkeden hiçbirisi “özgür” kategorisine girmiyor. Yedisi (Venezuela, Bolivya ve Bangladeş gibi yoğun insan hakları ihlâlleri olan ülkeler) “kısmen özgür” kategorisinde yer alıyor. Mülkiyet endeksinin ilk on sırasında bulunan ülkeler yüksek per capitalı gelişmiş ülkeler” (Yayla, 2011: 54).

Ayn Rand, serbest piyasayı bir öğretmene benzetir (Rand, 2014: 24). İnsanlar, serbest piyasa ortamında kendileri için neyin daha değerli olduğuna karar verip harcamalarını ona göre şekillendirirler. Piyasa kendi kendini idare eder, devlet müdahalesi piyasaya zarar verir. Piyasanın özgür olması seçme özgürlüğüdür. Üretici, tüketici, işveren ve işçi kendi kararlarını kendileri alabilir. Devlet müdahalesi bireysel özgürlüklere karşı bir tehdittir. Zira piyasaya müdahale eden devlet, totaliter davranışlar sergilemeye başlar (Heywood, 2014: 68).

Liberal ütopyada devlet, hiçbir şey için tavan veya taban fiyat belirlemez. Asgari ücret gibi bir sınırlama getirmez. Saatlik ücretin 10 birim olduğu bir yerde, emeği 5 birim olan bir insan işsiz kalacaktır. Oysaki piyasa serbest bırakılırsa düşük ücret karşılığında dahi olsa işçiler iş bulabilecektir ve işsizlik azaldıktan sonra, piyasa kendi kendini düzenleyebildiği için işverenler kalifiye işçileri çalıştırabilmek için daha yüksek ücretler teklif edecek ve ücretler artacaktır. Benzer şekilde örneğin devlet çayın

kilosunun en fazla 30 birim olabileceğini söylese üretici, bütün maliyetleri hesapladıktan sonra yeteri kadar kar edemeyeceğini düşünürse üretimi durdurur. Sonuç olarak hem pazar daralır hem de işsizlik artar. Bu yüzden liberal ütopya da bu tip sınırlamalar olamaz. Maaşlarda olduğu gibi ürünlerin ücretlerini de arz ve talep ile piyasa belirler. Tüketicinin bir ürüne biçtiği değer ne ise ürünün değeri odur. Üretici, kar peşinde olduğundan tüketicinin davranışlarına uygun hareket eder ve malın değerini tüketici tercihlerine göre belirler.

2.4.6. Özgürlük ve Sınırlı Devlet

“Güç yozlaştırır, mutlak güç mutlaka yozlaştırır” inancından hareketle devlete fazla yetki verilmemesi gerekir. Liberteryen ütopya da devlet, sadece devletin asli görevleri olan güvenlik ve hukuk ile ilgilenir. “Hükümet, tek hareket gücü yasalar olan bir robot olmalıdır” diyen Rand’a göre devletin gerçek fonksiyonu insanların haklarını korumak ve toplumda güvenliği sağlamak olduğundan temel kurumlar da kolluk kuvvetleri ve mahkemeler olmalıdır (Rand, 2004: 439). Devlet, insanların ne yapması gerektiği, neleri izleyebilip neleri okuyabileceği, hangi maddeleri kullanmaması gerektiği gibi bireysel konularla ilgilenmemelidir. Liberter devlette birey ya da topluluklar, başkalarının hayatına karışmadığı sürece özgürdür. ABD eski Başkanı ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin yazarı Thomas Jefferson “en iyi devlet, en az yöneten devlettir” der.

Liberteryenler, devletin bu kadar sınırlandırılmasını talep etseler de devletsiz bir düzen, liberal ütopya olamaz. Devlet, zorunlu kötülüktür. Devletin kurulmuş sayılması için gereken adım ise insanların sözleşmeler yaparak birbirlerine temsilci ya da temsilciler atmasıdır (Hobbes, 2007: 131). Devletin olmaması durumunda kargaşa ve sürekli savaş hali yaşanır. Olması ise egemene sınırsız ve mutlak bir güç verdiği için tehlikelidir. Bu yüzden en az yöneten devlet, en iyi devlettir.

Liberter ütopya da, illiberal unsurlara müsamaha gösterilir. Böyle bir devlette insanlar kendi komünlerini kurabilirler, istedikleri şekilde dini topluluklar, radikal gruplar oluşturabilirler ve hatta bir topluluk kendi arasında sosyalist bir hayat tarzını benimseyip yaşayabilir. Liberterlerin tek kaygısı rıza unsurudur. Topluluklar ya da bireyler, başkalarını kendi fikirlerine veya topluluklarına katılmaları için ikna etmeye çalışabilir, propaganda yapabilir, bildiriler yayınlatabilirler. İkna etmenin sınırı, zorlamaya ve şiddete ulaşmamasıdır. Devletin güç kullanma inisiyatifi Kukathas’a göre yalnızca kişiliğe ya da mülkiyete saldırı olması durumunda icra edilebilir:

“Güç kullanımına, ancak, birisinin kişiliğinin veya mülkiyetinin korunması için müsaade edilebilir. Lâkin içinde çeşitliliği barındıran dünyada, liberteryenizmin ilkelerini sadece kabul edenler değil etmeyenler de olacaktır. Liberteryen ilkeleri benimsemeyen kimselere karşı liberteryenizmin tavrı ne olmalı? Hürriyet Federasyonu’nda bu sorunun cevabı şöyledir: “Liberteryenizm ilkesinin tatbiki, sadece kendine inananları değil, herkesi kapsamalıdır. Bu, liberteryenizm ilkesini savunmayanlara dahi müsamaha gösterilir, demektir. Bu insanlar, kısıtlamak üzere hiçbir şekilde şarta bağlanmamış işlerine başlamakta hürdürler, yeter ki diğerlerine bir saldırıda bulunmasınlar. Bu kimseler yeterince kalabalık iseler, kendi cemiyetlerini veya gruplarını kurabilir, kendi dünyalarında yaşayabilirler. Liberteryenlere karşı herhangi bir saldırıda bulunmazlarsa liberteryenler de onları taciz etmezler.” (Kukathas, 2003: 70).

2.5. Liberallerin Ütopya Eleştirisi

Liberallerin ütopya eleştirisi ile sosyalizm eleştirisi – sosyalizm ve ütopyacılığın yakınlığı nedeniyle – büyük oranda benzerlikler taşımaktadır. Liberal eleştirmenlere göre bir ütopya inşa etme düşüncesi ya çok naif bir düşüncedir ya da ancak Don Kişot olmaya çalışmaktır. Evrensel kardeşlik düşüncesi Stalin dönemi Sovyetler Birliği’nde zirveye çıkıp, hoşgörüsüzlüğün yerini almıştır ve ne farklılıklara ne de muhalif düşünceye izin verilebilmiştir (Kukathas, 2005, <http://ozgurtoplumundegerleri.com/makale.php?mid=39>, 24 Nisan 2019’da erişildi). Özgürlükçüler, ütopyacılığı liberal ve evrensel insan hakları değerleri üzerinden eleştirirler. Ütopya devletlerinde birinci, ikinci ve üçüncü nesil hakların birçoğu gözetilmez.

Ütopyacı düşüncenin tozpembe niyetlerle kurulu olduğunu düşünür Nozick. Ona göre, iyi niyetli bütün insanların üzerinde anlaşılabileceği, sonradan ortaya çıkabilecek bütün sorunların öngörüldüğü ve neyden bahsettiği konusunda herkesin mutabık olduğu açık ve net bir ilkeler dizisi yaratma düşüncesi, ütopyacıların ısrarcı bir yönüdür. “Bütün insanlar için ideal olan bir topluluk olduğunu düşünmek için bir sebep yoktur” (Nozick, 2015: 387).

Ütopyacılığa karşı en ciddi liberal eleştirilerden birini getiren Popper, ütopyacılığın temelinde idealist düşünce yattığı için totalitarizme götüreceğini söyler. İdeal olanı yaratma arzusu, kapalı bir toplumu beraberinde getirir. Kapalı bir toplum ve ideali yaratma süreci ise baskı ve şiddet gerektirir. Buna karşılık Frye ise ütopyaların değişme ve çeşitliliğe kapalı, statik yapısının okuyucuya korkutucu gelse de totaliter

yapısı olduğu düşüncesine karşı çıkar. O, ütopyaların yalnızca daha iyi bir dünya arayışı olduğu yönünde masum bir inanca sahiptir (Çörekçioğlu, 2015: 34-35).

Kolakowski, ütopyacılığın evrensel kardeşlik arzusunun insanlara uygun olmadığını söyler. Çünkü ancak ihtiyaçları net ve sınırlı varlıklar aralarında bir anlaşma sağlayabilirler. Bu yüzden Kolakowski de Popper ile aynı doğrultuda ütopyaların totalitarizme götüreceğini söyler. Yine benzer bir görüş sunan Beauchamp da ütopyaların düzen ile zorunlu bir ilişkisi olduğundan dolayı bireyselliğin ve özgürlüğün önünde engel olduğunu söyler: “kültürel olanın hayali düzlemde yeniden ancak daha radikal biçimde tasarlanması anlamına gelen ütopya baskıyı ve şiddeti daha üst derecede zorunlu kılar” (Çörekçioğlu, 2015: 36). Ütopyayı üstün bir uygarlık biçimi olarak niteleyen Beauchamp, ütopyaların tahakkümcü yapısına karşılık distopyaları özgürlük savunusu olarak görür.³⁸

Ütopyalarda birinci kuşak haklardan seçme ve seçilme hakkı ve toplanma ve örgütlenme özgürlüğü yoktur; ütopyalarda demokrasi ve seçimler yoktur. Farklı siyasi görüşler, muhtemel farklı politikalar anlamına geleceği için kapalı toplumlarda böylesi bir değişime müsaade edilmez. Düşünce ve ifade hürriyeti, devletin düşünülmesine ve ifade edilmesine izin verdiği şeylerle sınırlıdır. Yerleşme ve seyahat özgürlüğü, ülke içinde bile izne tabidir. Bir kişinin kurulu düzenini değiştirmesi, bölgenin bütün düzenini değiştirebilir. Mahremiyet hakkı yoktur; devlet bireyin neredeyse boş vakitlerine, eğlence vakitlerine kadar müdahildir. Evlenme ve ailenin korunması hakkı yoktur; bireyler, devletin izin verdiği kişilerle evlenmek durumundadır ve çocuklar da ailenin değil devletindir. Mülkiyet hakkı yoktur; adil bir toplum düzeni yerine eşitlikçilik düşüncesi olduğu için mülk devletindir ve kudretli devlet, vatandaşlarına eşit şekilde ya da emeğine ve yeteneğine göre ihtiyaçlarını dağıtır.

İkinci kuşak haklar, sosyal haklar oldukları için ütopya devletleri bu hakların çoğunu vatandaşlarına verir; eğitim ve sağlık devlet tarafından karşılanır. Ancak çalışma ve sendika kurma hakkı yoktur; devlet vatandaşını uygun gördüğü işe atar ve vatandaş da sendika gibi faaliyetlerle devletle arasına bir aracı koyamaz. Zaten böylesine kapalı bir toplumda devlet ile birey arasına birilerinin girmesi, yetkinin dağıtılması anlamına geleceğinden ne devlet kendi yetkisini bölmeye gönüllü olur ne de vatandaşlarının örgütlenmesine müsaade eder. Sivil toplum kuruluşları gibi örgütlenmelerle vatandaşların kamuoyu oluşturmaya çalışması, totaliter devletlerde ve

³⁸ Çörekçioğlu, anti-ütopyacılardan, ütopya arzuları sahiplenme eğiliminde olduğunu düşünür: “Bu bakımdan anti-ütopya eleştirisi ütopyanın ve ütopyacılardan daha iyi bir toplum arzusunun ancak liberalizmle mümkün olabileceği şeklinde sinsi bir görüş daima eşlik etmiştir” (Çörekçioğlu, 2015: 38).

kapalı toplumlarda devlete karşı tehdit unsurudur. Vatandaşın iş tercih etme hakkı yoktur; devlet, bireyi hangi işe uygun görürse o iş yapılmak zorundadır. Vatandaş daha fazla gıda, para, daha büyük ev vs. isteyemez, istese bile alamaz. Hiç kimse devletin uygun gördüğünün dışında bir yerde eğitim göremez ve özel bir sağlık hizmeti alamaz.

Üçüncü kuşak haklar ise görece daha soyut olduğu için bu haklarla ilgili genel bir kanıya varmak mümkün değildir. Ancak yine de üçüncü kuşak haklardan, halkların kendi kaderini tayin hakkının ütopyacı devletlerde olmadığı söylenebilir. Zira bireyin dahi kendi kaderi için dahi devletten fazla söz hakkı yokken bunu topluluklar için beklemek eşyanın tabiatına aykırıdır. Fakat yine de kendi kaderini tayin etme hakkı üzerinden bu tür devletleri eleştirmek pek yerinde olmayacaktır, zira federal devletlerde dahi uluslara kendi kaderini tayin etme hakkı fazlasıyla sınırlı bir şekilde verilir. Ütopyaları insan hakları, siyasal haklar, sosyal haklar ve hukuk üzerinden değerlendirmek liberal eleştirileri yansıtmak için de daha yerinde olacaktır.

Ütopyalarda hukuk güvenliği yoktur, çünkü kanunlar geniş değildir. Ütopyalar içindeki distopyacı öğelere değinen Atakan, More'nin *Ütopya*'sı özelinde yaptığı eleştiri, genel olarak ütopyalara yönelik bir eleştiri olarak da okunabilir (2016: 110-111). Ütopyada zina dışındaki suçların yaptırımı önceden belli değildir.³⁹ Bu anlamıyla kanunsuz bir yerdir. Ülke içindeki seyahat dahi izne tabidir. Bireyin mahremiyeti gözetilmez. Özel hayat yoktur, hayat kamusaldır. Hiç kimse kendi doğrusunun peşinde bir hayat sürdüremez. Serbest zamanda dahi tembellik edilemez; boş vakit, zorunlu eğlence aktiviteleriyle doludur. İnsanlar, hata yapamayacak kadar programlanmış ve seçimsiz, tercih hakları ellerinden alınmış durumda bırakılmıştır.⁴⁰

Ütopyalar farkında olarak ya da olmayarak insanı, zorbalıktan uzaklaştırmaya çalışsa da başka bir despotizmin ortasında bırakır. Bu baskıcı tutum, ütopyacılığın içsel yapılarından kaynaklanmaktadır. “İnsanın insan üzerindeki hükmü, sömürüsü ortadan kalkmıştır; ama insan bu ‘mutlu ortam’a ancak bireysel özgürlüğünden, hatta bireyselliğinden vazgeçirilerek ulaşmıştır” (Ağaoğulları, 2013: 240). Ütopyada birey olunamaz. Hatta çoğu zaman aile bile olmaz. Thatcher’ın meşhur “toplum diye bir şey yoktur; erkekler, kadınlar ve aileler vardır” sözünün tam aksi yönde, ütopyalarda toplum vardır, bireyler ve aileler yoktur. Ütopyacı, yöneticinin/iktidarın iyi niyetli insanlardan olduğunu umut ederek hayal kurar. Liberteryenler, iktidarın yozlaştırdığını düşünür. İyi

³⁹ “Birey yerine aile toplumun temel birimi olarak kabul edildiği için, ailenin bütünlüğünü bozan bir fiile, bireyin bütünlüğünü bozan fiilden daha ağır ceza öngörülmektedir” (Atakan, 2016: 110).

⁴⁰ Ütopya yurttaşlarının neredeyse özgür irade ile ahlaki bir seçim yapabilme olanağı yoktur (Atakan, 2016: 110).

niyetle kurulan bir ütopyada bile haddinden fazla hâkimiyet ve müdahale alanı olan yönetici erk, bu gücü despotluğa çevirebilir. Birilerinin rüyası, başkalarının kâbusu olabilir. “Cehenneme giden yol iyi niyet taşlarıyla döşenmiştir” deyişini anımsatan bu devlet gücü, niyetlenildiği gibi sonuçlanmaz. “Her girişim vaat ettiğinin grotesk⁴¹ aksi ile sonuçlanıyordu; demokrasi despotizmi, bilim barbarlığı ve akıldışılığı üretti” (Kumar, 2006: 188).

“Koruyuculardan kim koruyacak” sorusu, liberallerin ütopya eleştirisinin ana hatlarından biridir. Platon’un koruyucularını örnek alırsak, Goodwin’in bahsettiği gibi, eğitim sistemi olmasaydı Devlet’in koruyucuları birer despot olurdu ve en ince noktalarına kadar tam anlamıyla uygulanamayan bir ütopya, ütopya olamaz. O halde öngörülmemiş herhangi bir durum sonucunda ütopyaya hâlel gelecek ve tiranlığa dönüşmesi kaçınılmaz olacaktır.

“Her uygarlık kendi hayat tarzının tasarlanabilir tek iyi hayat tarzı olduğuna, bunu dünyaya benimsetmesi ya da zorla kabul ettirmesi gerektiğine inanır” (Cioran, 2017: 33). Cioran’ın bu yorumuna karşılık, en büyük savunularından ve sloganlarından birisi hoşgörü olan liberteryenizmde kendine has bir hayat tarzının, dünya görüşünün kabul ettirilmeye zorlanması söz konusu değildir. Öyle ki insanlar liberter bir devlette isterlerse – istemeyen kimseyi zorlamadıkça – komünist bir topluluk bile kurabilirken aksi bir durumun, sosyalist bir devlette liberter ya da özel mülkiyetin kabul edildiği bir topluluğun bahsi geçemez. Ütopya devletlerinde de topluluktan ayrı bir hayat tarzı sürmek mümkün değildir.

Ütopyalarda herkes sistemden ve hayatlarından memnundur. Liberaller böyle bir durumun insan doğasına aykırı olduğunu söylerler. Ütopyada çeşitlilikler bastırılmıştır. Liberaller, insanların kendi yollarını izlemelerinde bir sakınca görmez, aynı görüşte olmama özgürlüğü onlar için can alıcıdır (Kukathas, 2005, <http://ozgurtoplumundegerleri.com/makale.php?mid=39>, 24 Nisan 2019’da erişildi). Anlaşmazlık durumunda uzlaşma önerilir ve burada meşru ve adil bir otoriteye ihtiyaç duyulur. Ayrıca otoritenin yalnızca meşru olması liberaller için yetersizdir, aynı zamanda adil de olmalıdır.

Ütopya özlemi, ütopyada yaşama arzusu ile ütopya olarak adlandırılan bir yerde yaşamak başka şeylerdir. Ralph Waldo Emerson’un 1844’te yazdığı *The Young American* adlı metinde belirttiği üzere “piramitleri ziyaret etmek ile orada yaşamayı

⁴¹ Grotesk: Aynı anda gülünç ve korkunç. Trajik ile komiğin, adilik ile yüceliğin bir oyun havasında birleştirilmesi.

arzulamak farklı şeylerdir” (<http://www.public-library.uk/ebooks/109/22.pdf>, 22 Nisan 2019’da erişildi). Dönemin Avrupa’sında halkın parasının yüzde seksenini vergi olarak vermesini, hastalıktan ve açlıktan nüfusun çokluğundan bahsederek Amerikan gençlerinin Avrupa’ya özenmesini eleştiriyor Emerson. İnsanların ütopya özlemi, muhteşem bir dünya yaratma arzusu, kusursuz bir toplumda yaşam sürme düşüncesi ancak bir romantik safsata olabilir.

Ütopyada insanlar, otoritenin iyi hayat görüşüne uymaya zorlanmıştır. Liberallere göre ise insanlar, bir başkasının idealine, erdemine veya iyi hayat görüşüne zorlanamaz; yalnızca ikna etmeye çalışılabilir. Liberaller, toplumun bireyden ayrı bir iyi fikrine sahip olduğu düşüncesini reddederler (Brennan, 2015: 29). Isaiah Berlin’e göre birisini, kendi iyi görüşüne zorlamak, zorlanan kişinin yapabileceği muhtemel kötülüklerden daha kötüdür (Berlin, 2007: 66). İnsana kendi iradesini kullanma yetkisini vermemek, daha doğrusu bu doğal hakkını elinden almak “iyi toplum kurma” düşüncesiyle bile olsa kötülüktür. Yönetimi elinde bulunduran insanlar, “sizin iyiliğiniz için” diyerek ve bunun arkasına sığınarak vatandaşların elinden demokratik hakları alabilirler. Liberaller, ütopyacıların insanların çıkarlarını yalnızca kendi gerçekliklerine bağladığını söylerler ve “bu durumda ütopyanın akılcılığı, bireyi rasyonel tercihten mahrum bırakmaktadır” (Goodwin, 1980: 122).

Ütopyalardaki değişime, yeniliğe ve gelişmeye kapalılık, katı bir toplumsal yapıya sahip olması genel liberal eleştirilerin en çok dile getirilenlerindendir. Nozick, değişim korkusunu ütopyaların kusursuzluğuna halel getirme ihtimaline bağlıyor (Nozick, 2015: 408). Ayrıca Karl Popper de Platon’un ideal devletini eleştirirken Nozick’le aynı paralelden “değişimin kötülüğü, duruluğun tanrılığı” üzerinden eleştirir (Popper, 1989: 92). Ütopyalar gelişmeye açık olursa, iyi yönde bir değişim sağlandıktan sonra, ilk durumun sanıldığı gibi kusursuz bir toplum olmadığı anlaşılabilecektir, çünkü daha iyisinin olduğu ispatlamıştır. Eğer değişim olumsuz yönde olursa, yine ilk durumda kusursuz olmadığı ortaya çıkmış olur ki olumsuz değişime ortam hazırlamıştır.

Ütopyacıların, toplumda büyük sorunların ortaya çıkmayacağını düşünmesi, sosyal ve kurumsal mekanizmaların işlevlerini öngörüldüğü gibi sürdüreceklerine ihtimal vermeleri, insanların çıkarlarının peşinde koşmayacakları varsayılarak bir düzen oluşturabileceklerini sanması “dünya tecrübesine sahip herhangi birinin” başına gelebilecek problemleri göz ardı etmektir (Nozick, 2015: 408). Ayrıca bu sorunların nasıl çözüleceğine dair varsayımları fazlasıyla iyimserdir.

Ütopyaların otarşist⁴² yapısı, kendi kendine yeterli olma arzusu da yine liberallerin eleştirisini çeker. Kendi kendine yeterli olmaya çalışan bir ülke, diğer ülkelerle ticaret yapmayacağı için halkı, birtakım şeylerden eksik kalmak zorunda bırakılır ve daha da kötüsü, böyle bir ülke kendisini her an bir savaş içerisinde bulabilir. Dışa kapalı ülkeler bir süre sonra ya başka ülkelerin kaynaklarına ihtiyaç duymaya başlayacaktır ya da diğer ülkeler, bu otarşist ülkenin kaynaklarından faydalanmak isteyecektir. Sonuç olarak Bastiat'ın meşhur “malların geçemediği sınırlardan askerler geçer” sözünün haklılığı ortaya çıkacaktır.

Yayla, insanların arada bir de olsa özel mülkiyet sisteminden kamusal mülkiyete ya da kamusal mülkiyet düzeninden özel mülkiyet düzenine geçmelerinin toplumsal hayatın doğasına aykırı olduğunu söylüyor (Yayla, 2011: 47). Olası bir özel mülkiyet sisteminden kamusal mülkiyete geçiş nasıl olacak? Oy birliği sağlanamazsa dağıtım nasıl olacak? Benzer şekilde ortak mülkiyetten özel mülkiyete geçiş nasıl olmalıdır?

Yayla, dünyadaki kaynakların kıtlığından dem vurarak eşit dağıtımın çare olmayacağını ve böyle bir girişimin dünyayı şu an olduğundan çok daha kötü bir duruma sokacağını söylüyor. Dünya üzerinde herkesin refah içinde yaşamasına yetecek kendiliğinden bir bolluk yoktur. Öyle olsaydı insanlar dağıtımın nasıl olması gerektiği konusunu tartışabilirlerdi. Ancak dünyada her zaman kıt kaynaklarla yaşamının ve ilerlemenin yolları aranmıştır, aranmaktadır. Bu haliyle bir eşit dağıtım veya yeniden dağıtım olması, üreticinin, zenginlik sağlayanın, kaynakları artırabilen insanların sevkini kırarak ve kaynakların daha da kıtlaşmasına neden olacaktır (Yayla, 2011: 48).

Dünya nüfusu en büyük artışları sanayi devrimlerinin ardından görmüştür. İlk sanayi devriminin ardından bir milyarı ilk kez gören nüfus, ikinci sanayi devriminden sonra iki ve üç milyara, üçüncü sanayi devriminden sonra ise dört milyara ulaşarak hızla yükselmektedir. Kuşkusuz ki bunda kapitalizmin ve mülkiyetin payı çok büyüktür. İnsanlar, sanayi devriminin ardından seri üretime geçebilmiş, emeğini ve kıt kaynakları daha verimli kullanmaya başlamıştır. İnsanlar gıda ürünlerine ve temiz suya daha kolay ve ucuz yolla ulaşabilmiştir. Bu sayede insan ömrü uzamış, doğumda anne ve bebek ölümleri büyük oranda azalmış ve hastalıklarda da büyük düşüşler olmuştur.

Liberallere göre zengin ve yoksul arasındaki uçurumun artıp artmaması önemli değildir. Önemli olan yoksulların şartlarının daha iyiye gitmesidir ve bu da liberalizm sayesinde gerçekleşmektedir (Daşlı ve Sarıkoca, 2016: 1301). İnsanlık her ne kadar

⁴² Otarşi: Kendi kendine yeterli olma.

muazzam bir refah seviyesinde olmasa da daha önce olduğundan daha iyi durumdadır ve bu süreç her geçen gün daha iyiye gitmektedir. Kimi liberaller, liberalizmin mükemmel bir sistem olmadığını ancak var olan sistemler arasında en iyisi olduğunu söylerler.

III. BÖLÜM

3. SONUÇ

İnsan eliyle yaratılan son büyük toprak parçası olan Amerika, ideolojilerin, dinlerin, toplulukların kendilerini ispatlamaları ve gerçekleştirmeleri için bir fırsattı. Kıtanın keşfedilmesinden yirminci yüzyıla kadarki süreçte çeşitli kişiler ve topluluklar kendi ütopyalarının Amerika’da olduğunu ya da bunun Amerika’da yaratılacağını umdular. Henüz keşfedilmiş bu topraklarda herkes kendi ütopyasını oluşturabilirdi. Yeni keşfedilen bu topraklarda kusursuz bir devlet yaratmak daha kolaydı, çünkü burada dünyanın geri kalanında olan güçlü devletler ya da topluluklar yoktu. Ütopya hayali kurmanın hayali bile buralarda başlamış olabilir, öyle ki ütopyaya adını veren Thomas More, kitabını Amerika’nın keşfinden sonra yazmıştır.

Amerika’nın keşfinde yerlilerin altına itibar edilmeyen, yöneticileri ve hiyerarşik yapısı olmayan komün hayatını Columbus ve Vespucci, Adenvari bir yer olarak anlatır (Kumar, 2006: 125), Hristiyanlar da bu büyük çölü bir Aden haline getirmek istemişlerdir (Kumar, 2006: 129). Marx ve Engels ise Amerika’nın sosyalizmi tercih edeceğini düşünüyorlardı (Kumar, 2005: 130). Günümüzde Amerika “fırsatlar ülkesi”, “özgür ülke” gibi adlandırmalarla kimileri için ütopyanın bir karşılığıken; başka ülkelere müdahale eden, savaş çıkaran zengin ülke gibi ithamlarla da kimileri için kötülüğün, distopyanın bir temsilcisidir. İster ütopya ister karşıütopya olarak tanımlansın, Amerika’ya yerleşen çok sayıda göçmen serbest piyasayı ve özgürlüğü tercih etmiştir. Amerika, kimilerinin cenneti olan doğal düzenden serbest piyasanın ve liberalizmin ideolojisini yaydığı en güçlü toprak parçası haline gelmiştir. 1950’lerde Amerika’nın başarılı bir ütopya olduğu dahi söylenmiştir (Fitting, 2018: 203). Herkesin kendi ütopyasını kurmak istediği bu toprak parçası, nihayetinde kapitalizmin en büyük sembolü haline gelmiştir.

Amerika’nın günümüze kadar gelen “hayaller ülkesi” algısı yalnızca başarılı bir propaganda değildir. Uzun yıllar boyunca Amerikan işçisinin refahı, dünyanın geri kalanındaki işçilere göre çok daha yüksek olmuştur. Çalışanlarına serbest vakit vermek için iş gününü yedi günden beş güne düşüren de kapitalist şirketlerden biri olan Ford

Motor'un kurucusu Henry Ford'dur (Bregman, 2018: 130). Yine Mises de Amerikan işçisinin, diğer işçilerden daha yüksek hayat standartları içinde olduğunu söylüyor:

“Asyalıların gözünde, Amerikan otomobil işçisi bir ‘aristokrattır.’ Geliri en yüksek olan yeryüzü nüfusunun yüzde 2'sine dahil olan birisidir. Sadece renkli ırklar değil, Slavlar, Araplar ve diğer halklar da kapitalist ülkelerin ortalama gelire sahip vatandaşlarına - toplam insan nüfusunun yaklaşık yüzde 12 veya 15'ine - kendi maddi refahlarının azaltılmasının müsebbibi olarak bakarlar. Hataları, bu sözde imtiyazlı grupların zenginliğinin, göçmenlik engelleri haricinde, kendi fakirlikleri pahasına olmadığını ve kendi şartlarını geliştirmenin önündeki ana engelin kapitalizmden nefret etmek olduğunu görememeleridir” (Mises, 2008: 784).

Kapitalizmin ve fordizmin simge isimlerinden biri olan Henry Ford, devrim niteliğinde bir yenilik yapıp sadece zenginlerin erişebildiği bir ürün olan arabayı işçilerinin de satın alabilmesini sağlamıştır. Liberaller, kapitalizm sayesinde eskiden sadece zenginlerin kullanabileceği ürünlerin artık herkes tarafından kullanılabilirliğini savunurlar. Kitap, radyo, televizyon, bilgisayar, telefon, beyaz eşya, araba gibi ürünler günümüzde orta sınıfın kolaylıkla sahip olabileceği şeyler haline gelmiştir.

Kapitalizm üzerinden genel bir sistem eleştirisi yapan Bauman, insanların derdinin artık daha iyi bir toplum arayışı yerine kendilerinin daha iyi durumda olmak olduğunu söylüyor ve bunu rekabetçiliği suçlayarak yapıyor (Bauman, 2018: 19). Bauman'ın Altın Çağcı eleştirisi, liberal kuramcılarının birey-toplum ilişkisi hakkındaki görüşlerini ve realiteyi görmezden geliyor. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, insanların ve şirketlerin rekabet etme güdüsüyle hızlanmıştır. Adam Smith'in meşhur sözünden⁴³ hareketle söylemek gerekir ki toplumsal gelişmeler bireyin komşusuna olan sevgisinden ya da iyi niyetinden değil, kendi çıkarlarını gözetmesinden doğar. Ancak insanlar her zaman sadece rekabet etme içgüdüsüyle ya da kendi çıkarları için davranışlarda bulunmazlar. Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği* kitabındaki yine aynı sözüne benzer olarak Emerson da tüccarların ve fabrikatörlerin kendi çıkarları uğruna çalışsa da bütün insanlığa faydalı olduğunu belirtir. Ancak Amerika'nın inşası hakkında da şu sözleri söyler “Ağaçlar dikiyoruz, taş evler inşa ediyoruz, kullanılmayanı değerlendiriyoruz, uzun vadeli kanunlar yapıyoruz, kolejler, hastaneler kuruyoruz, ama çok sayıdaki uzak kuşaklar için” (Emerson, Aktaran: Kumar 2006: 138).

⁴³ “Yemeğimizi, kasabın, biracının ya da fırıncının iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını kollamalarından bekleriz” (Smith, 2016: 16).

Bu bilgiler ışığında Amerika her ne kadar bir ütopya gibi görülebilse de Amerika'da, Avrupa'dakine benzer bir edebi ütopya geleneği oluşmamıştır. Bunun nedeni belki de Amerikalıların hâlihazırda özgür bir ülkede, bir ütopya içinde yaşadıklarına inanıyor olmalarıydı (Kumar, 2006: 141). Amerika'da neden Avrupa'daki gibi bir sosyalist akımın olmadığını inceleyen Sombart da bunun nedenini – yukarıda verilen Mises'in ve Bregman'ın savlarını destekler nitelikte – Amerikalı işçinin Avrupalı işçiye göre çok daha zengin olduğu sonucuna bağlıyor (Sombart, 1906, Aktaran: Kumar, 2006: 235).

Ütopya, genel olarak anlaşılan şekliyle her şeyin tozpembe olduğu, güllük gülistanlık bir memleket, hiç kimsenin aç kalmadığı ve hatta açlık olgusunun unutulduğu, herkesin başını sokacak, ısınacak bir evinin olduğu, ayrıcalıklı bir sınıfın ya da sınıfların olmadığı, refah, barış, doygunluk, kardeşlik şarkılarının söylendiği bir yerdir. Ancak bir liberteryen için ideal düzen sadece bu şekilde tanımlanamaz. Liberalizm, böyle bir hayata karşı çıkmaz; ama bu hayatın ne karşılığında elde edildiğine, hangi fedakârlıklar sonucunda bu düzenin kurulduğuna ve bu düzenin kurulmasında bireylerin rızalarının olup olmadığına önem verir. “Herkes için iyi yaşam” anlamıyla ütopya, liberter açıdan mümkün değildir. Liberteryen ütopya mümkündür diyebilmek için ütopya algısında birtakım oynamalar yapmak gerekir. Liberteryenizmde amaçlar, araçtan önemlidir diyerek sonuca giden yol göz ardı edilmez. Ütopyaya giden yolda her şey mübah görülmez.

Liberteryen için ideal devlette ya da ütopyada öncelikle devletin yetkileri sınırlıdır. Devlet, halkın güvenliğini sağlamakla ve toplumda adaleti kurmakla mükelleftir. Yalnızca bunlardan mesul bir devlet kurumu halktan minimal düzeyde vergi toplar. İnsanların ve toplulukların hayatlarına müdahale edemez. Devlet, hiç kimseye “senin iyiliğini istiyorum” diyerek bir şeyler dayatamaz ya da devletin bekası bahane edilerek devletin yetkileri artırılmaz. Böyle bir devletin fazla yetkileri olmadığı için bireyler, gruplar, şirketler, cemaatler, dernekler, vakıflar devlet gücünü elde etmek ve bu güçten faydalanmak için yarışmaz ve yasalar yapılırken sürece müdahil olabilecek güçlü lobiler yoktur. Hükümet görevlileri, ülke yönetiminden sorumlu memurlar olmanın ötesinde bir güce sahip değildir. İktidarların değişmesi, farklı siyasi partilerin iktidara gelmesi insanların hayatını mümkün olan en az düzeyde etkilemelidir. İnsanlar, iktidar değişirse günlük yaşamlarında da değişimler olabileceği endişesini taşımamalıdır.

Bu şekilde kurulan bir devlet, kuşkusuz minimal bir devlettir. Minimal devlet çatısı altında bireyler bir araya gelerek topluluklar, komünler oluşturabilir, kendi özel alanları için ve kendi aralarında olmak kaydıyla yasalar yapabilir, bu yasalara uymayanları topluluklarından dışlayabilirler. Ütopya “insanların özgürce ve gönüllü olarak bir araya gelip ideal bir topluluk içinde kendilerince iyi olan bir yaşam tarzını sürdürmeye çalışacakları, fakat hiç kimsenin kendi ütopya vizyonunu başkalarına empoze edemeyeceği bir yerdir.” der Nozick (Nozick, 2015: 389). Nozick’e göre ütopya denemelerinin yapılabildiği bir toplulukta, farklı iyi hayat denemeleri, bireysel ve toplu olarak farklı görüşler aynı anda var olabilir (Nozick, 2015: 384). Ona göre bir ütopyada tek çeşit bir topluluk olamaz, farklı iyi hayat görüşlerinin bir arada var olduğu farklı ve aykırı topluluklar olmalıdır. İnsanlara bu topluluklara girip çıkabilir, bu topluluklar büyüyebilir ya da küçülebilir. Ancak hiç kimse ve hiçbir topluluk kendi yaşam felsefesini başkalarına dayatamaz.

Nozick, önerdiği bu çerçevenin sonucunda hiçbir topluluğun liberal değerlere önem vermeme ihtimalini de hatırlatıyor. Ancak bu topluluklara katılan bireyler, rıza göstererek katıldığı ve istediği zaman ayrılabilceği için bu çerçevede bir uyumsuzluk meydana getirmez. Kurallarını değiştiren topluluklar hakkında ise Nozick, değişen kurallardan memnun olmayanların yeni topluluklar kurabilme hakkını korur. Devletin, toplulukların içişlerine müdahale etmesini ise toplulukların kuralları değiştirmesi durumunda topluluğun muhaliflerine ödeyeceği tazminat ile mümkün kılıyor (Nozick 2015: 403).

Ancak bütün bunlara rağmen Nozick, minimal devletin bir ütopya olamayacağını söylüyor (Nozick, 2015: 373). Nozick’e göre insanların birbirlerinden farklı olmasının bir sonucu olarak bir ütopya toplumu oluşturması imkânsızdır (Nozick, 2015: 374).⁴⁴ “İdeal toplum kimin idealidir?” sorusu, ütopya oluşturma ihtimalinin önü tıktıyor gözükmemektedir. John Rawls ve Robert Nozick, Karl Marx ve Adam Smith, Adolf Hitler ve Albert Einstein aynı toplumda yaşasalardı nasıl bir ideal toplum yaratılabilirdi? Herkesin yaşamayı tercih edeceği mükemmel toplum nasıl oluşturulabilir? En azından herkes için ortak tek bir ideal toplum olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu yüzden Nozick’e göre, ütopyalarda tek çeşit yaşam tarzı ve tek çeşit toplum olamaz. Bunun olma ihtimalini işletilmesini dört şarta bağlıyor Nozick: *“Herkes için en iyi olan bir toplum olsa bile, çerçevenin işletilmesinin, (1) toplumun neye benzediği ile ilgili kafasında belli bir resimle gelen herhangi biri için en iyisi*

⁴⁴ İnsanın olduğu yerde niyetler, eylemler ve sonuçlar her zaman farklı olabilir. Aynı yoldan gidilse bile aynı sonuca ulaşılmayabilir. Ütopyalarda da eylemlerin, niyetlenildiği sonuca ulaşması beklenemez. Sonuç olarak ütopyaların ütopya olması imkânsız hale gelir. (Nozick, 2015: 374).

olduğuna, (2) bu resmin gerçekten de en iyi toplumlardan birine ait olduğuna ikna olmakta olan biri için en iyisi olduğuna, (3) bu şekilde ikna olmakta olan büyük sayılarda insanlar için en iyisi olduğuna ve (4) bu özel kalıp içinde emniyetli ve dayanıklı bir şekilde yaşayan insanlarda oluşan böyle bir toplumu istikrarlı kılmak için en iyi yol olduğuna dair görüşe yönelik daha birçok argüman sunulabilir ve sunmalıdır.” (Nozick, 2015: 397).

Sonuç olarak liberalizme/liberteryenizme, net bir şekilde ütopyadır demek pek mümkün görünmemektedir. Her şeye rağmen bu haliyle bile liberteryen ütopyanın, diğer ütopyalardan bir farkı yoktur. Liberteryen ütopya nasıl herkes için mükemmel bir yönetim ya da ülke vadedemiyorsa, diğer ütopyalar da aynı şekilde herkesin memnun olacağı bir yönetim ya da ülke vadedemez.

Ütopyacılar liberteryen eleştiriye karşılık olarak liberteryenleri, var olanı meşrulaştırmaya çalışmakla, statükoculukla suçlar. Ayrıca ütopyacılığın mevcut sistemin eleştirisinden ibaret olduğunu savunur (Goodwin, 1980: 116). Ancak liberteryenler, ütopyaları tam da bu noktada eleştirirler. Ütopyacılar her ne kadar mevcut sistemin değiştirilmesinden yana olsa da kurulu bir ütopya düzeninde ufacık bir değişime bile izin verilmez. Rothbard’a göre liberteryen olmak statükonun karşısında radikal bir duruş sergilemektir (Rothbard, 2009: 72). Öyle ki liberal kuramcılardan Mill, kadınların erkeklerle eşit siyasal haklara sahip olması gerektiğini söyleyerek yaşadığı çağa göre yeterince radikal bir fikir öne sürmüştür (Kalkan, 2017: 12).

Liberalizm hâlihazırda otoriteye meydan okuyarak gelişmişken, onun ütopya gibi mükemmeliyetçi bir siyasal sisteme karşı olmaması düşünülemez. Ütopyanın değişime karşı yapısı, bireyi ve toplumu şekillendirme kaygısı liberal değerlerle hiçbir şekilde bağdaşmaz. Liberal özgürlük, insan yapımı bütün engellerin kaldırılmasıdır. Fakat çoğu liberale göre – insan eliyle oluşturulmuş bir yapı da olsa – devlet, bir zorunluluktur. Liberalizmi bu konuda anarşizmden ayıran şey, zor kullanımına, devletin kolluk güçlerine ihtiyaç duymasıdır (Hayek, 2009: 209). Liberalizmde yasalar ve yasaların herkese aynı şekilde uygulanması çok önemlidir; ancak bu önem, her konuda yasa yapmayı gerektirmez. Öyle ki birçok liberale göre kanunlar yapmak ancak özgürlükleri kısıtlar, Jeremy Bentham bununla ilgili “her yasa bir özgürlük ihlali olduğundan, her yasa bir kötülüktür” der (Aktaran: Hayek, 2009: 210).

Kapitalizmi eleştirenler sıklıkla ekonomiyi sıfır toplamalı bir oyun olarak görürler ve birilerinin zenginleşmesini başka birilerinin emeğinin çalınmasına bağlarlar. Ancak büyük sanayiciler, büyük şirketler zenginlik yarattığında bu zenginliği, zengin

olmayanların sırtına binerek yaratmamıştır. Öyle olsaydı bu zenginliğe izin verilmeyen ülkelerdeki üretim ile izin verilen ülkelerdeki üretim arasında büyük farklar olmazdı (Rand, 2014: 31). Serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu ülkelerde üretim fazla ve cari açık az iken (hatta Almanya gibi ülkelerde her sene veriliyor), devletin ekonomiye müdahale ettiği ülkelerde ise üretim az ve cari açık fazladır.

Bir “halk devleti”nde bilimin ilerlemesi insanlar için bir tehdittir. Sovyetler Birliği, vatandaşlarına gelecekte refaha ermeleri için bir süre fedakârlıkta bulunmalarını söylediğinde Batı’nın traktörlerine ve elektrik jeneratörlerine yetişmeye çalışıyordu. Ancak endüstri Sovyetleri beklemedi. Sovyetler, Batı’nın traktörlerine yetiştiğinde bu sefer de uzay teknolojisine yetişmek istedi ve halkından sürekli bir fedakârlık bekleyerek halkı yoksul tuttu (Rand, 2014: 29).

İngiltere eski Başbakanı Margaret Thatcher’ın, Marx and Spencer’in Marx and Engels’e karşı zafer kazandığını söylemesi de manidardır (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/marks-amp-spenceri-zor-gunler-bekliyor-39070888>, 19 Mayıs 2019’da erişildi). Thatcher, Karl Marx’ın hayalindeki gibi sınıf ayrımlarından kurtulmak istediğini ve bunun için herkesin kendi kendisinin kapitalisti olması gerektiğini söyleyerek aslında liberteryen ütopyanın da yolunu göstermiştir.

İnsan, doğası gereği üretir. Ayn Rand insan, hayvan ve bitki arasındaki farklardan bahsederken bitkilerin gıdasını topraktan aldığını; hayvanlar avlanarak elde ettiğini; insanların ise üretmeye mecbur olduğunu söylüyor (Rand, 2013: 20). Hiçbir güç – zor kullanmadan – bir bitkiyi daha az veya fazla gıda almaya veya bir hayvanı daha az ya da fazla avlanmaya itemez. Doğaları neyse onu yapmak durumundadırlar. Serbest piyasa tam olarak bunu savunmaktadır. İnsanın doğasına karışılmaması gerektiğini söyler. Ekonomiye ve üretime müdahale etmek, insan doğasına müdahale etmek demektir. Bir liberteryenin ütopyasında asla bu tür müdahalelere yer yoktur; liberteryenler sadece, zor kullanımına karşı bir müdahalenin gerekli ve zorunlu olduğunu ifade ederler. Bir kişiyi ya da bir grubu bir şeylere zorlamak, özgürlükten mahrum bırakmak ve kişisel alanına çomak sokmaktır. Ancak hiç kimse bir ürünü fazla üreterek başkalarının hayatına müdahale etmiş olamaz.

Kapitalist toplumlarda insan ilişkileri gönüllüdür. İnsanlar kendi hayatları ve hayat görüşleri ışığında iş birliği yapmaya veya yapmamaya karar verirler. Başkalarıyla aynı fikirde olmak hiçbir yerde sorun değildir, özgürlüğün esas kıstası aynı fikirde olmama hakkıdır. Rand’a göre bu hak özel mülkiyet kurumu ve dolayısıyla kapitalizm, yani liberalizm ile mümkündür (Rand, 2014: 16).

Liberteryenizm farklılıklara karşı adil tutumlara sahiptir, bu yüzden meşruiyetini koruması için sabit ahlaki değerlere sahip olması gerekmez (Şimşek, 2012: 95). Bu yüzden herkes için iyi hayat vaadi verilemez. Buna karşılık sosyalist ütopyalar herkes için iyi bir hayat kaygısıyla kurgulanır. Ancak – eğer mümkünse – liberal ütopya yalnızca liberallerin “şimdi daha iyi oldu” diyeceği bir yer olabilir. Daha iyisi olamaz; orada gelir adaleti kaygısı ya da refah devleti yoktur. Öyle bir ülkede yoksulların olmayacağını garanti verilemez. Liberallere göre insanın tembellik yapma hakkı, yoksul kalma hakkı, çalışmama hakkı vardır.

Sonuç olarak denilebilir ki liberal ütopyalar, en az marksist ütopyalar kadar mümkündür. Marksist ütopyaların temel kaygısı maddi ya da sosyal eşitliktir. Eşitlik, adaletten daha önemlidir. Özgürlükler, kişisel haklar, bireyin tercihleri gibi konulara marksist ütopyalarda yeterince önem verilmez, kamusal alan ve özel alan ayrımı yapılmaz. Aslolan devlettir, devlete bir kutsiyet atfedilir. Devlet, kişinin günlük faaliyetlerine kadar her şeye karışabilir ve karışır. Liberal ütopyada ise tam tersi bir anlayış hâkimdir. Orada özgürlükler, haklar ve bireyin tercihleri önemlidir. Ancak maddi eşitlik kaygısı güdülmez. Adalet, eşitlikten daha önemlidir. Kamusal alan ve özel alan birbirinden ayrıdır. Devletin görevi, en az düzeyde vergi alıp bunun karşılığında vatandaşların güvenliğini ve mahkemeler yoluyla adaleti sağlamaktır.

Liberteryen ütopyanın en nihayetinde bir minimal devlet olması ve bu yönüyle de alışlageldik ütopya anlayışına hiç uymaması onun bir ütopya olabileceği düşüncesinin önüne geçmektedir. Ancak liberteryen ütopya düşüncesi de tıpkı marksist ütopyalar gibi, birilerinin hayalindeki mükemmel devlet biçimine karşılık gelir. Ütopyalar da yazarlarının veya kurgulayanlarının hayallerindeki mükemmel devlet biçimi olmasından dolayı liberteryen ütopyanın mümkün olmadığını söylemek, başka türlü ütopyaların mümkün olmadığını söylemekle aynı sonuca çıkar.

Son olarak belirtmek gerekir ki liberallerin ütopya eleştirisi son kertede, marksizm/faşizm eleştirisiyle aynı doğrultudadır. Aynı şekilde, daha önce de belirtildiği üzere, ütopycıların liberalizm eleştirisi de marksistlerin kapitalizm eleştirisinin dışına çıkamamıştır. Marksistler, ütopyalarını yalnızca kuramlaştırmakla yetinmeyip hikâyeleştirmişlerdir. Çünkü buna ihtiyaçları vardı, sosyalizmin olmadığı bir dünyada onun neye benzeyeceğinin tasvir edilmesi gerekiyordu. Ancak liberaller kuramlardan başka bir şeye ihtiyaç duymadılar. Belki de dünyayı yeterince liberal gördükleri için böyle bir şeye girişmedikleri düşünülebilir. Her ne kadar dünyada tam anlamıyla liberalizmin uygulandığı bir yer olmasa da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler liberal

değerlerin çoğunu benimseyip uygulamaktadırlar. Yine de liberallerin ütopyadan uzak durmasının en büyük nedeni büyük ihtimalle buna ihtiyaç duymamalarıdır. Bir örnekle açıklamak gerekirse sosyalistler bir gökdelenin ancak giriş katında kilitli kalmışken liberaller, en üst katlarına kadar ulaştıkları için zirveyi o kadar da merak etmemektedirler.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, Mehmet Ali (2013). *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi
- Aktan, Coşkun Can (1995). “Klasik Liberalizm, Neo-liberalizm ve Liberterianizm”. *Amme İdaresi Dergisi*, 1 (28), 3- 32.
- Atakan, Arda (2016). “Beşyüzüncü Yıldönümünde Ütopya”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2 (22), 63-113.
- Baldwin, Jason (2004). “Mülkiyet ve Ahlaki Hayat”. Çev. Zeynep Kopuzlu. *Piyasa Dergisi*, 9, 31-36. (Orijinal makalenin yayım tarihi, 1968).
- Bauman, Zygmunt (2017). *Retrotopya*. Çev. Ali Karatay. İstanbul: Sel Yayınları.
- Beauchamp, Gorman (2017). “Of Mans’s Last Disobedience: Zamiatin’s “We” and Orwell’s “1984””. *Comperative Literature Studies*, 4 (10), 285-301.
- Bellamy, Edward (2011). *Geçmişe Bakış, 2000-1887*. Çev. Fahri Yaraş. İstanbul: SayYayınları.
- Berlin, Isaiah (2007). “İki Özgürlük Kavramı”. Çev. Mustafa Erdoğan. *Liberal DüşünceDergisi*, 45, 67-72. (Orijinal makalenin yayım tarihi, 1969).
- Bloch, Ernst (2007). *Umut İlkesi* I. Cilt. Çev. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Boaz, David (2015). “Introduction to Liberterianism”, (<https://www.libertarianism.org/guides/introduction-libertarianism>, 25 Eylül 2019’da erişildi).
- Bosetti, Giancarlo (2004). “Karl Popper ile Marksizm, Özgürlük ve Tarihsicilik Üzerine...”. Çev. Sinan Gürtunca. *Liberal Düşünce Dergisi*, 33, 55-64.

- Bregman, Rutger (2018). *Gerçekçiler İçin Ütopya*. Çev. Duygu Akın. İstanbul: Domingo Yayınevi.
- Brennan, Jason (2015). *Liberteryenizm: Herkesin Bilmesi Gerekenler*. Çev. Atilla Yayla. Ankara: Liberte Yayınları.
- Brozen, Yale (1966). "Automation: The Retreating Catastrophe". *Leftand Right*, 3 (2), 19-32.
- Büyükboğa, Belgin (2015). "Anarko Kapitalizm Üzerine Bir(inci) İnceleme". *Liberal Düşünce Dergisi*, 78, 23-43.
- Cioran, E. M. (2017). *Tarih ve Ütopya*. Çev. Haldun Bayrı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Claeys, Gregory (2018). "Distopyanın Kökenleri: Wells, Huxley ve Orwell". Çev. Zeynep Demirsü. *Ütopya Edebiyatı*. Ed. Gregory Claeys. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 155-190.
- Çetin, Halis (2001). "Liberalizmin Temel İlkeleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1 (2), 219-237.
- Çörekçioğlu, Hakan (2015). *Modernite ve Ütopya – Ütopya, 1984 ve Mülksüzler Üzerinden*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Davis, J. C. (2003). *Utopia and the Ideal Society: A Study of English Utopian Writing 1516-1700*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davis, J. C. (2018). "Thomas More'un Utopia'sı: Kaynaklar, Miras ve Yorumlama". Çev. Zeynep Demirsü. *Ütopya Edebiyatı*. Ed. Gregory Claeys. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 37-111.
- Emerson, R. Waldo (2001). "The Young American", (<http://www.public-library.uk/ebooks/109/22.pdf>, 25 Eylül 2019'da erişildi).
- Engels, Friedrich (1990). *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*. Çev. Sol Yayınları Çeviri Kurulu. Ankara: Sol Yayınları.
- Erdoğan, Mustafa (2009). "Norman Barry'nin Liberal Siyasete Katkısı". *Liberal Düşünce Dergisi*, 55 (14), 185-195.

- Fitting, Peter (2018). “Ütopya, Distopya ve Bilimkurgu”. Çev. Zeynep Demirsü. *Ütopya Edebiyatı*. Ed. Gregory Claeys. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 193-218.
- Freedom in the World (2010). (<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2010>, 25 Eylül 2019’da erişildi).
- Gordin, Michael vd. (2017) “Mekan ve Zamanın Ötesinde Ütopya ve Distopya”. Çev. Cem Kayalığil. *Ütopya/Distopya: Tarihsel Olasılığın Koşulları*. Ed. Michael Gordin vd. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 7-22.
- Günör, R. Batu (2016). “Bernard Mandeville’in Arıların Masalı Adlı Eseri Hakkında Bir İnceleme”. *İdil Dergisi*, 22 (5), 521-536.
- Hayek, Friedrich August von (2009). “Liberalizm”. Çev. Ünsal Çetin. *Liberal Düşünce Dergisi*, 55 (14), 197-223. (Orijinal makalenin yayım tarihi, 1973).
- Hazlitt, Henry (2002). “Kapitalizm Etiği”. Çev. Necdet Kandemir. *Piyasa Dergisi*, 3, 15-34. (Orijinal makalenin yayım tarihi, t.y.).
- Heywood, Andrey (2014). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*. Çev. Ahmet Bayram. Ankara: Adres Yayınları
- Hobbes, Thomas (2007). *Leviathan*. Çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobbes, Thomas (2014). *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*. Çev. Deniz Zarakolu. İstanbul: Belge Yayınları.
- Huxley, Aldous (1957). *Music at Night*. London: Chatto & Windus Ltd.
- Huxley, Aldous (2016). *Cesur Yeni Dünya*. Çev. Ümit Tosun. İstanbul: İthaki Yayınları.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948).
- Jameson, Fredric (2009). *Ütopya Denen Arzu*. Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: MetisYayınları.
- Jameson, Fredric (2017). “Bir Yöntem Olarak Ütopya ya da Gelecek Tasarrufları”. Çev. E. Kartal. *Ütopya/Distopya: Tarihsel Olasılığın Koşulları*. Ed. M. Gordin vd. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 25-48.

- Johns, Alessa (2018). “Feminizm ve Ütopyacılık”. Çev. Zeynep Demirsü. *Ütopya Edebiyatı*. Ed. Gregory Claeys. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 246-282.
- Kalkan, Buğra (2017). “Demokrasinin Liberteryen Eleştirisinin Eleştirisi: Caplan ve Brennan Örneği”. *Liberal Düşünce Dergisi*, 86, 7-22.
- Kocaoğlu, Mehmet (2015). *John Rawls Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Kocaoğlu, Mehmet (2013). *Ütopya ve Gerçeklik Arasında Adalet Problemi: John Rawls ve Robert Nozick’in Adalet Teorilerinin Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kukathas, Chandran (2003). “Liberal Bir Toplum İlliberal Unsurlara Müsamaha Gösterebilir mi?”. Çev. Özlem Çağlar Yılmaz. *Liberal Düşünce Dergisi*, 30-31, 69-76. (Orijinal makalenin yayım tarihi, t.y.).
- Kukathas, Chandran (2005). “Liberal Takımadaları”. Çev. Mustafa Erdoğan. *Liberal Düşünce Dergisi*, 38-39, 13-28.
- Kumar, Krishan (2005). *Ütopyacılık*. Çev. Ali Somel. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kumar, Krishan (2006). *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya*. Çev. Ali Galip. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kymlicka, Will (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Locke, John (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*. Çev. Fahri Bakırcı. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Mannheim, Karl (2002). *İdeoloji ve Ütopya*. Çev. Mehmet Okyavuz. Ankara: Epos Yayınları.
- Marx, Karl (2000). *Selected Writings*. Ed. D. McLellan. New York: Oxford University Press.
- Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2014). *Komünist Manifesto*. Çev. Nail Satlıgan. İstanbul: Yordam Kitap.

- Memiş, Hasan (2014). “Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 1 (5), 144-161.
- Mill, J. Stuart (2012). *Özgürlük Üzerine*. Çev. Tuncay Türk. İstanbul: Roman Yayınları.
- Mises, Ludwig von (2008). *İnsan Eylemi, Ekonomi Üzerine Bir İnceleme*. Çev. İsmail Aktar. Ankara: Liberte Yayınları.
- More, Thomas (2015). *Ütopya*. Çev. Ayfer G. Cambier. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Morelly, Etienne-Gabriel (1966). “Nature’s Domain”. *French Utopias an Anthology of Ideal Societies*. Ed. Frank. Manuel ve Fritzie Manuel. New York: The Free Press. 93-116.
- Morris, William (2011). *Hiçbir Yerden Haberler*. Çev. Meral Alakuş. İstanbul: Say Yayınları.
- Moylan, Tom (2014). *Demandthe Impossible: Science Fiction and the Utopian Imagination*. Bern: International Academic Publishers.
- Mumford, Lewis (1965). “Utopia, the City andthe Machine”. *Dedalus*, 2 (94), 271-292.
- Nozick, Robert (2015). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*. Çev. Alişan Oktay. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Omay, Murad (2009). “Ütopya Üzerine Genel Bir İnceleme”. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 18 (3), 1-14.
- Oxfam (2015). “An Economy for the %99” (<https://www.oxfam.org.nz/reports/economy-99>, 25 Eylül 2019’da erişildi).
- Özel, Hüseyin (2002). “Liberalizmin “Ütopyacı” Toplum Tasarımı”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2), 101-123.
- Parrinder, Patrick (2018). “Ütopya ve Romans”. Çev. Zeynep Demirsü. *Ütopya Edebiyatı*. Ed. Gregory Claeys. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 219-245.
- Platon (2017). *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Pohl, Nicole (2018). “More’dan Sonra Ütopyacılık: Rönesans ve Aydınlanma”. Çev. Zeynep Demirsü. *Ütopya Edebiyatı*. Ed. Gregory Claeys. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Popper, Karl (1989). *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1: Platon*. Çev. Mete Tunçay. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Rand, Ayn (2004). *Kapitalizm: Bilinmeyen İdeal*. Çev. Nejdet Kandemir. İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Rand, Ayn (2013). *Bencilliğin Erdemi*. Çev. Nejdet Kandemir. İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Rawls, John (2017). *Bir Adalet Teorisi*. Çev. Vedat Ahsen Coşar. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ricoeur, Paul (1986). *Lecturers on Ideology and Utopia*. New York: Columbia University Press.
- Rothbard, Murray N. (2009). “Niçin Liberteryen Olmalı”. Çev. Mustafa Acar. *Eskiyeini* 15: 72-75.
- Sargent, L. Tower (1994). “The Three Faces of Utopianism Revisted”. *Utopian Studies*, 1 (5), 1-37.
- Sarıkoça, Emre ve Daşlı, Yılmaz (2016). “Yoksulluğun Dünyada ve Türkiye’de Seyri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 43 (9), 1298-1309.
- Smith, Adam (2016). *Milletlerin Zenginliği*. Çev. Haldun Derin. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Spencer, Herbert (2016). *Devlete Karşı İnsan*. Çev. Yavuz Selim Altındal. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Suin, Darko (1979). *Metamorphoses of Science Fiction – On the Poetics and History of a Literary Genre*. Connecticut: Yale University Press.
- Şahin, Bican (2008). “Liberal Demokrasinin Temelleri”. *Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar*. Ed. B. Şahin. Ankara: Orion Yayınları.

- Şimşek, Rıdvan (2012). “Liberteryen ve Komüniteryen Çokkültürlülük Dikotomisi”. *İİB Dergisi*, 7 (3), 92-107.
- Tandaçgüneş, Nilnur (2009). *Tüketim Kültüründe Ütopya: Fantastik Tasarım İzleğindeki Televizyon Reklamları Üzerine Göstergebilimsel Bir Çözümleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tütüncü, Fatma ve Tütüncü, Koray (2019). *Trajik Hissiyat, Ütopik Siyaset Jean-Jacques Rousseau’nun Edebi ve Siyasi Tahayyülü*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Uluslararası Mülkiyet Hakları Endeksi Raporu (2010).
(<http://www.liberal.org.tr/sayfa/uluslararasi-mulkiyet-haklari-endeksi> -2010-raporu,112.php 25 Eylül 2019’da erişildi).
- Vieira, Fatima (2018). “Ütopya Kavramı”. Çev. Zeynep Demirsü. *Ütopya Edebiyatı*. Ed. Gregory Claey. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 3-35.
- Wells, H. George (2010). *A Modern Utopia*. Auckland: The Floating Press.
- Wells, H. George (2017). *Efendi Uyanıyor*. Çev. Egemen Yılgür. İstanbul: Maya Kitap.
- Williams, Raymond (2005). *Culture and Materialism*. London: Verso.
- Yayla, Atilla (2011). “Amerikan Liberalizmi Ne Kadar Liberal”. *Liberal Düşünce Dergisi*, 64, 41- 68.
- Yüksel, Ü. Duman (2012). “Antikçağdan Günümüze Kent Ütopyaları”. *İdealkent*, 5 (3), 8-37.